

E.Vilde nim.
Tallinna Pedagoogiline
Instituut
Eesti keele ja kirjanduse kateeder

B. Soot

eesti lastekirjandus

Tallinn · 1969

7-5077

ENSV KÕRGEMA JA KESE-ERIHARIDUSE MINISTREERIUM
E.Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut
Eesti keele ja kirjanduse kateeder

B. S Ü Ü T

EESTI LASTEKIRJANDUS
Loengukonspekt

Tallinn 1969

S a a t e k s

Vajalikke eeltõid eesti lastekirjanduse süstemaatilise kursuse koostamiseks ei ole seni tehtud. Puudub isegi eesti lastekirjanduse täielik koondatud bibliograafia, rääkimaža historiograafilistest ning monograafilistest uurimustest. Neis tingimustes saab alljärgnev eesti lastekirjanduse ülevaade olla ainult esialgsete vagude ajamiseks. On olnud võimalik toetuda ainult sellele, mis siin-seal, kaasa arvatud eesti kirjanduslood, on lastekirjanduse kohta juhuslikult kirja pandud. Kõige enam on olnud võimalik toetuda Ello Sääritsa teedrajavale käsikirjalisele artiklile "Eesti nõukogude laste- ja noorsookirjandus", mille seisukohti ning hinnanguid on allesoleva ülevaate eesti nõukogude lastekirjanduse osas sageli arvestatud. Autor tänab neid lastekirjanikke, kes olid valmis andma omalt poolt lisa trükitud andmeile ja neis tehtud eksimusi parandama. Andmete kogumise ankeedile reageerisid enam-vähem üksikasjalisemate vastustega R. Parve, V. Beekmann, J. Piik, H. Väli, H. Mänd, E. Kuus. Kuid kasu oli ka põgusast vastuseist, mida andsid E. Ešop, V. Gross, P. Haavaoks, A. Hint, E. Niit, V. Rajdaru, J. Rannap, U. Leies, V. Saar, R. Sirge, V. Sõelsepp, A. Tigane, R. Vaidlo.

Antud tingimustes on loomulik, et see teos saab olla vaid baasiks, millest lähtub eesti lastekirjanduse kursuse täiendamine ning süvendamine. Ei tohiks olla kahtlust, et selline baas esialgse ülevaate mõel on vajalik.

Arvestades, et kirjanduslugudes on antud nõukogude-eelse kirjanduse periodiseerimine kui ka biograafilised andmed kir-

janike kohta, on kõesolevas teoses loobutud kõige selle kordamisest. Teose ülesehitus ja maht on kohandatud lastekirjanduse kehtivale programmile. Ajaliselt piirdub see 50-ndate aastatega.

Et mitte valmisanalüüse peale suruda, ei ole siin võetud teoste üksikasjalise analüüsi ülesandeid, mis kuuluvad üliõpilaste iseseisva töö ning seminaritundide kohustustesse.

7. X 1965

Autor.

Rahvaluule osa eesti lastekirjanduses

Rahvaluulet tuleb pidada lastekirjanduse otse ammendamatuks varasidaks. Tavaliselt on rahvaluulelisi teoseid igal maal laste jaoks välja antud suurtes tiraažides. Huvi nende vastu kindlustab juba see asjaolu, et nad on võrsunud rahva elust endast, seotud rahva töö ja tegevusega. Ühtlasi on nad rahva loomingu viljana haruldaselt sisu- ning kujundrikkad, jäädes seejuures igähele arusaadavaks. Rahvaluules väljenduvad, nagu märkis Lenin, rahva "lootused ja ootused". Rahvaluule on olnud tähtsaks relvaks rahva võitluses vabaduse eest. Reas artiklis on rahvaluulet lastekirjanduse ammendamatu varasidana kõrgelt hinnanud ka nõukogude lastekirjanduse teerajaja ja lastekirjanike suur õpetaja Maksim Gorki, kes rõhutas eriti rahvaluuleliste teoste suurt tunnetuslikku ning kasvatuslikku tähtsust. Rahvaluule paljudest žanridest on saanud laste lugemisvaras kõige populaarsemaks lastelaulud ja muinasjutud. Lapsed armastavad ka mõistatusi, vanasõnu, keerdküsimusi, kõnekäände, naljandeid ja muid rahvaluule liike. Need haaravad lapsi kõigepealt oma rikka, paeluva fantaasiaga, neis sisalduvad kujutlused ja pildid on lastele väga lähedased. Pakkudes sügavaid elamusi, õhutavad nad ühtlasi laste omaloomingut.

Laste elu on olnud sageli hällist alates seotud rahvalauludega. Rahvalaulud on kõlanud lapse hälli juures, saanud hiljem lapse mängu ja tegevust. Osa rahvalaule on loodud spetsiaalselt laste jaoks. Lastelauludeks rahvaluules kutsume neid laule, mida lauldakse lastele või mida laulavad lapsed. Seejuures leiame rahvaluules lapse igale vanusele vastavaid laule.

Populaarsed on eriti rahvaluule h ä l l i l a u l u d , mille ülesandeks on last rahustada ja magama uinutada, ühtlasi väljendada vanemate või hoidjate hella armastavat suhtumist lapsesse. Iseloomulikeks väljendusvahendeiks on seejuures lastele lähedaste, meeldivate nähtuste isikustamine,

rohke kordus- ja kõlakujundite kasutamine ning rahustav-uinutav meloodia.

Näide:

Tule, tule, unekene!
Tule, uni, uksest sisse,
astu, uni, aknast sisse,
kuku lapse kulmu peale,
lange lapse lau peale
sihi lapse silma peale...

Maga kaua, kasva suureks,
kaeva suureks, karjaskäija,
karjaskäija, marjatooja,
orusta hobusetooja...

Märgitud väljendusvahendid jäävad põhilisteks ka hällilaulude hilisemas, individuaalses loomingu.

Lastele lauldavate laulude hulgas on tähtsal kohal nn. m ä n g i t a m i s l a u l u d . Laps võetakse sülle ja põlvel hüpitamisega imiteeritakse sõitmist, kusjuures lauldakse:

Sõit, sõit sõtsele,
teed mööda tädile,
üle oja onule,
läbi lepiku lellele...

Mängitamislauludega õpetatakse last jälgendama täiskasvanud inimeste mitmesuguseid töid ja tegevusi. Leivapätsi või saiakaku valmistamise protsessi jälgendades lauldakse näiteks:

Tee pätsi Tiule,
kasta kakku Kaiete!
Sea liha sisse,
kanamuna peale.
Veere ahju - amps!
Pista suhu - naps!

Paljudes lastelauludes räägitakse lastele hästituntud loomadest ja lindudest, seejuures ühtlasi imiteerides nende häälitsusi. Näiteks:

Kasvilaul
kurr-kärr - kuhu lähed?

Kurr-närr - nurme lähen.
 Mirr-märr - mida otsid?
 Hirr-härr - hiiri otsin.
 Kurr-kärr - kust sa otsid?
 Pirr-pärr - peenra alt.

Eriti rohkesti tunneb lasteluule lindude - pääsukese, kão, lõokese jt. laulu järeleaimamisi. Loodushälte imiteerimise kõrval kohtame ka esemete (nagu torupilli jt.) häälte järeleaimamist.

Populaarsed on veel nn. mängulaulud, mida lauldakse kindla sõndmustikuga mängude puhul, nagu: "Kuus, kuus, kullikene" jt. Mängudele eelnevad nn. lugemised, millega selgitatakse osade jagamine mängus. Lugemisse sekkuvad sageli võõr- või tähenduseta sõnad, mis teevad protseduuri salapäraseks. Näiteks sisaldab "Entel, tentel, trika, trei" saksakeelseid, "Üks väike ea õis" venekeelseid sõnu. Lugemisi ei esitata lauldes, vaid lugedes, kuid seotud kõnele lähendab neid korrapärase rütm ja kohati kasutatud riim.

Laste repertuaari on sageli üle läinud ka täiskasvanute naljalaulud ja -salmikud, mis sisaldavad huumori kõrval ka satiiri ja pilget. Pilkega rünnatakse eriti halbu iseloomujooni, nagu laiskust, hooletust jm. Tuntud naljatlevaks salmikuks on: A, B, hakka pähe! /Kui ei hakka, / ajan lakka, / ajan piitsaga takka! Eriti meeldib lastele omapärane naljalaulude liik - nn. pahupidi pööra - miselaulud, kus on kas kõigi või osa esemete ja olevuste kohad ära vahetatud. Selle liigi tuntud lauludeks on "Linnud teevad õlut", "Meie kiisul kriimud silmad", "Või imeta, või imeta" jt. Viimases toimunud osade äravahetamine jõuab välja satiirini mõisakäsiku arvel:

Siga sõtkus taigenada,
 naine tuhnis tannermaada,
 kubjas haukus hange otsas.
 Lehm oli laudas, laps oli süles,
 lammas läks laudile munele.

Kuna lapsel on huvi elu tundma õppida ja nähtuste seoseid selgitada, on tal heameel, kui ta oskab pahupidi pööratud

elust mõttes õige pildi luua. Oma mõistuse jõu tunnetamine on lapsele alati meeldiv.

Tõõlauludest on lastelauludega kõige lähemalt seotud paljud k a r j a s e l a u l u d , milles kajastuvad karjalapse rõõmud ja mured, eriti tema kannatused näljast, külmast, kojuigatsusest. Esineb ka selliseid lastelaule, kus tuntakse rõõmu üksnes mõttelise sisuta häälikühendite - glossolaaliate seadmisest regivärsi vormi. Selle aluseks on hääldamisloõbu, mille järele laps tunneb teatud arengujärgus vajadust (näiteks hääldamisel meelega sõnu ja silpe ümber asetades ja seega tundmatuks muutes jne.).

Ka folkloorised lastelaulud on kunstiteosed. Vastates siiski laste huvidale, on nad ühtlasi kujundi- ja fantaasiarikkad. Kukk on neis kuldkanustega, harakas halli habemega, kits - kõiki-mõki. Näeme rahvalaulukeele ja lastekeele ühtsulamist. Esineb rohkesti loodushäälte jäljendusi, loomade häälituse, linnulaulu imiteerimist. Tähtsat osa etendavad kordused. Teatavasti avaldavad lapsed sageli soovi loetud pala kordamiseks. Seda soovi arvestades on vahel loodud lõputa salmikuid ja jutte, nagu "Too vett!", "Mees läks metsa, ehitas maja, tõrvas katuse..."

Lastelauludes kujutatud inimesed, loomad, nähtused on lastele lähedased, tuntud ja enamasti meeldivad. Meenutades vahel ka kurja ja halba, õpetab lasteluule neid heast eraldama.

Proosavormilise, jutustava rahvaluule alal on laste lugemisvaras esikohal m u i n a s j u t u d . Sügavalt rahvalikena tõstavad muinasjutud kesksete kangelastena esile inimesi töötava rahva hulgast, näitavad nende kõrgeid kõlbelisi omadusi, nagu töökust, headust, ausust, õiglust, vaprust, julgust, viisadust, sageli ka füüsilist jõudu. Nad võidavad alati oma rõõhujad, olgu need kuitahe võimsad, rikkad ja ülbed. Sellistena sisendavad muinasjutud kõrget moraali ja optimismi. Eredalt ning mitmekülgselt kajastavad muinasjutud rahva "ootusi ja lootusi".

Muinasjuttude areng on toimunud sajandite vältel tõsielule lähinemise suunas. Seoses sellega on toimunud järk-

järguline vabanemine minevikugaideist. Tõnapäeval eelistatakse M. Gorki soovitatud "tõsielulisi muinasjutte", millede sündmus väldib nõidusi ja imesid, kuid säilitab rikka fantaasia ja on kaasaja elu, selle probleemide ja ideede teenistuses. M. Gorki enda loodud kunstmuinasjuttudes ilmneb selgesti püüe kasvatada lapsi kommunismi vaimus.

Rahvaluule lähiliikidest on laste hulgas kõige populaarsemad mõistatused ja keerdküsimused.

Rohkest rahvaluulelistest väljaandeist laste jaoks väärrib eriti esiletõomist E. Normanni ja S. Läti koostatud valimik eesti rahvajutte, -laule, keerdküsimusi, mõistatusi ja vanasõnu "Üle õue õunapuu" (1955). Selle kogu mõistatused ja keerdküsimused pakuvad noortele lugejatele eakohast "peamurdmist", rahvajuttude ja -lulude kasvatuslikke eesmärke aitavad esile tõsta tabavad vanasõnad.

E e s t i l a s t e k i r j a n d u s e t e e r a j a j a i d j a k l a s s i k u i d

Eesti rahvusliku kirjanduse rajaja, "Kalevipoja" autor Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803-1882) on ühtlasi eesti lastekirjanduse teerajajaks. Ta ei kirjutanud küll midagi otse laste jaoks, kuid mitmed tema teosed on saanud laste lugemisvaraks ja kuuluvad eesti lastekirjanduse klassikasse.

Aastail 1848-1851 ilmus "Eesti Rahva Kasulises Kalendaris" (küll lõpule jõudmata) ja 1850. aastal eri raamatuna "Reinuvader Rebane", mis sai varsti laste lemmikraamatuks ja on ilmunud arvukais korduustrükkides. Selle teose süžee arenes põhiliselt välja juba keskaja linnakirjanduses, esinedes Prantsus- ja Saksamaal rohkeis teisendeis levinud "rebase-romaanides". Peamiselt Goethe "Reinecke Fuchsi", aga ka teiste allikate kaudu tutvus sellega ka Kreutzwald. Tähtsasti esineb rebane populaarse tegelasena ka eesti loomamuinasjuttudes. Kreutzwald pidas seetõttu kohaseks liita rahvusvahe-

lisse süüsesse motive ka eesti rahvaluule loomamuinasjuttudest ja -muistenditest ning kasutada ühtlasi muidki eesti rahvaluule aineid, nagu vanasõnu, kõnekäände, kombestikku, usku-
masi. Nii valmis omapärane allegooriline teos, mis on sihitud oma-aja ühiskonnas valitseva õiglusetuuse, julmuse ja silma-
kirjalikkuse vastu. Loomade elu kaudu kujutatakse mõistu ühis-
konda, alates võimsast riigivalitsejast, kelleks on kuningas
Lõukoer, ja lõpetades ilma igasuguste õigusteta lihtinimestega,
kes on antud jäneste ja kanade kujul. Selle klassiühiskonna
seisuste redeli keskastmel on Kurjasõnnituse mõisa omanik Rei-
nuvader Rebane, kes oma erakordse kavaluse, silmakirjalikkuse
ja valetamiskunstiga oskab Lõukoera ees heaks käänata kõik oma
kurjad teod nii endast tugevamate (karu, hundi) kui ka nõrge-
mate vastu. Lõukoerale tulevad kasuks Reinuvaderi kavalad nõu-
anded ja seetõttu andestab valitseja alati ka kõige julmemad
Reinuvaderi teod. Nii valitseb kujutatud ühiskonnas alati här-
mine ebaõiglus. Kurjuse ja salakavalusega teeb Reinuvader kar-
jääri, saades viimaks kuninga asevalitsejaks. Kehtivat olukor-
da märgib Kreutzwald vanasõnaga: "Vähikesed vargad puakse või-
la, suured tõstetakse tõlda". Ei ole vahendit, mis Reinuvaderi-
le ei sobiks. Talle ei tee vähematki muret valevandumine. "Sel-
le koorma, mis vande tõotamine minu südamele teeb, võiks kass
saba otsas ära kanda," ütleb ta kühniliselt.

Satiiriga on kujutatud ka kuningakoja kodakondseid, kus
on suures lugupidamises eriti pärdikute suguvõsa. Kuningakoja
papina esineb oinas, kehaastades rumalust.

Allegoorilisest sündmustikust selgub, et omavahel ees-
õiguste ja võimu pärast purelevad loomad, nagu tugev aga juhm
karu, tige, ahne, nürimeelne hunt, oinas, pärdikud jt. esinda-
vad rahva kurnajaid. Nende tegude lahtimõtestamine annab luge-
jaile õige pildi oma-aja, aga ühtlasi ka hilisemastki klassi-
ühiskonnast, aitab kurnajaid tabavalt hukka mõista ning naeru-
vääristada.

Teos on kirjutatud kujundirikkas, rahvapärases keeles.

Kuigi noored lugejad ei suuda alati kohe sügavamalt mõis-
ta "Reinuvader Rebase" ühiskondlikku tagamõtet, haaravad neid
teose täbavad, ilmekad tegelaskujud ja vaheldusrikas sündmus-

tik. Koos noore lugeja arenguga selgub järk-järgult ka teese ühiskondlik tähendus. See õpetab vihkama klassiühiskonnale omaist õiglusetust ja rõhumist.

Kreutzwaldi hilisemast loomingust on andnud eesti lastekirjandusele väärtuslikku lisa "Kilplased" (1857), "Besti rahva ennemuistsed jutud" (1866) ja lastele kohandatud kujul ka peateos "Kalevipoeg" (1862).

"Kilplased" kirjutas Kreutzwald saksa rahvaraamatu alusel, kasutades ühtlasi ka eesti pilkelugusid. Pilge selles orsihitud rumaluse ja tõlpluse vastu, mille naeruvääristamine toimub nii kujukalt, et see ei ole lastele üksnes arusaadav, vaid ühtlasi haarav ning kauaks meelde jääv. Teose tegelased - kilplased - on saanud pururumalate üldnimeks. Paljusid episoodide sellest teosest on hakatud kujutama rumaluse piltlike võrdkujudena. Nii kutsutakse näiteks arutat tühjatoimetamist kotiga valguse tappa kandmiseks või jänesepealtega seoja kinni püüdmiseks. Teos õpetab lapsi austama tarkust.

"Kalevipoja" suurt kaevatuslikku väärtust on püütud edasi anda selle teose lastekohastes ümberjutustustes. Sündmustikult haaravamaid ning fantaasierikkamaid pilte on ilmanud illustreeritud lasteraamatutena, nagu "Sõit maailma otsa", "Kalevipoeg ja Vetevaim" jt. Sellised väljaanded on rajanud teed Kreutzwaldi suurteose populaarsusele ja teemud eepose kangela-se meile lähedale juba algkoolist alates. Sügavalt patriootilise teosena sisendab "Kalevipoeg" noortesse vaprust vabadusvõitluseks ja rahva tõeliste huvide ennastalgavat teenimist.

Rahvaluule vastu tundis Kreutzwald elavat huvi juba varases lapsepõlves. Pikkadel sügisõhtutel kuulas ta mõisa ketras-toas muinasjutte ja muistendeid, mida vestsid teolised ja mõisavaimud. Eriti köitsid noort poissi eesti rahvaluule suurepä-rased tundjad ja vaimustatud jutupuhujad mõisateenrid Kotlep Kaarli mõisas ja Jakob Fischer Ohulepal. Kreutzwald märgib oma eluloos, et ta on sündinud muinaslugudest rikkas kohas Virumaal.

Tutvunud suulise rahvaloominguga, alustas Kreutzwald ju-ba 1840-ndail aastail muinasjuttude ja muistendite kunstilist ümbertöötamist. Seejuures jälgis ta progressiivsete romanti-

kute traditsiooni - anda muinasjutu rahvalik sisu edasi individuaalses sõnastuses, liites rahvajuttude kõige iseloomulikumaid ning eredamaid motive. Pika-ajalise töö tulemusena ilmus Kreutzwaldil 1866. aastal mahukas muinasjutukogu "Eesti rahva ennemuistsed jutud", mis sisaldas 43 muinasjuttu ja 18 muistendit. Sellega sai Kreutzwald eesti rahvajuttude eskujuliku kunstilise ümbertöötamise rajajaks. Ühtlasi rikastas see kogu silmapaistvalt meie lastekirjandust. Eriti populaarseteks laste lugemisvaradeks on sellest kogust saanud "Puulane ja Tohtlane", "Vaeslapse käsikivi", "Tuhkatriinu", "Kergejalgne kuningatütar", "Kullaketrajad" jt., mis on korduvalt ilmunud ka illustreeritud lasteväljaandena.

Kreutzwaldi muinasjutud haaravad noori lugejaid oma elava poeetilise fantaasia ja aktiivsusele õhutava rahvaliku sisuga. Suure austusega räägitakse neis tõelisest armastusest, sõprusest ja ilust, hinnatakse kõrgelt töökust, tarkust, ausust, õiglust, vabadusearmastust, mõistetakse hukka julmuse, ahnitsemist, egoismi, õelust, rumalust, teesklust.

Muinasjuttu "Puulane ja Tohtlane" läbib näiteks terav protest tööinimese kurnamise vastu. Inne peremees hangib endale hinge hinnaga kuradilt sellise sulase ja tüdruku - Puulase ja Tohtlase, kes teevad sõmata tööd hommikust õhtuni. Kuid see ahnus ajab auku. Ühel päeval on kadunud nii töölisel, peremees kui ka tema vara. Rahakirst on täis ainult kolletanud kaselehti.

"Eesti rahva ennemuistsed jutud" on kirjutatud rahvapäraselt kujukas sõnastuses. Selle kogu muinasjutte on tõlgitud vene, saksa, prantsuse, inglise, läti jt. keeltesse.

Kreutzwaldi alustatud tee jätkajaks lasteproosa alal on J u h a n K u n d e r (1852-1888). Töötades Rakveres pedagoogina, hakkas ta meil esimesena spetsiaalselt laste jaoks raamatuid kirjutama. Tema esimeseks sammuks sel alal oli 1883. aastal väljaantud 16-leheküljeline tekstiga pildiraamat "Lood lastele" ("Lu'ud lastele", tsenseeritud aastal 1880), mis sisaldas puhtõpetlikke jutukehi, osa neist rahvaluulelistel motiividel ("Poiss ja sokukene"), mõistatusi ja "kunsti" -

"Kuidas saab rahasumma ära ütleda, mis kellelgi on". Iseloomulikuks palaks on "Ära mängi tuliriietaga", kus rõhgitakse hoiatust huumoriga põimides sellest, kuidas jänes magava ja himehe püssi vastu huvi tundes end ise maha laseb. Pildiraamatu napp tekst, mis kohati jääb liiga abstraktseks, annab piltidele suhteliselt suurema tähtsuse.

1884. aastal avaldas Kunder lastele uue teose "Laste raamat", kus, nagu kirjanik ise märgib¹⁾, on püütud täita eakohasuse mõuet, "et ta oma sisu järele esimene lugemise raamat 7-10 aastasele lapsele oleks". Seejuures on tahetud anda "iga-päevasest elust võetud" palasid eesmärgiga "lugejates headust ja ausust kasvatada". Selle ülesande täitmine on juhtinud autori omaaegse traditsiooni kohaselt liiga pealetükkivale moraliseerimisele. Seekord puudusid hoopis teksti saatvad pildid, mida märkis puudusena ka omaaegne arvustus. Teos koosneb 30 proosapalast, millele lisanduvad sissejuhatuseks rahvalaul "Millal maksan memme vaeva" ja katkend "Kalevipojast" pealkirja all "Isa õpetus" ("Kalevite kallim poega/ astub isa hana peale"). Need on mõeldud austuse sisendamiseks vanemate vastu. Proosapalades on ülekaalus hoiatavad näited halva käitumise kohta ("Mari ja Märt", "Eivi-Jüri", "Ülemeelik karjapoiss", "Edev allerhein" jt.). Eeskujude pakkumises on kaldu tud ilmsesse idealiseerimisse (eriti keisri ja kõrgema võimu esindajate suhtes). Tuleb hinnata autori heidumist tol ajal koobekohasest klerikaalsest õpetlikkusest ja üldiselt talupoegade ilmalike ning praktiliste huvide piiridesse jäämist. Uudseks nähtuseks on konkreetse eeskuju toomine tegelikkusest rahvusliku liikumise perioodi populaarse kultuuritegelase, omaenda esimese õpetaja Jaan Adamsoni näol, kes ennastsalgava töökuse ja õppimisega kasvas Viljandimaal Vastsemõisa väikesest saunahurtsikust "ausaks ja kuivaks meheks".

1) "Valgus" 1885., nr. 21.

Etteheide piltide puudumise pärast "Laste raamatus" juhib Kunderit unesti välja andma "Lood lastele", mis ilmub aastail 1885-1888 täiendatud kujul kahe väikese pildiraamatuna. Kuigi teksti osas ei õnnestu autoril ka nüüd saavutada vajalikku eakohasust (seletused piltide juures jäävad enamasti väikelastele liiga raskeks), väärrib teose teedrajav ülesanne tunnustamist. Eriti tuleb hinnata katseid kasutada aineallikana rahvaluulet.

Lasteproosaga liituvad veel Kunderi mõned ajakirjanduses avaldatud palad, nagu "Mustarähsta kiri",¹⁾ kus autor pöördub laste poole üleskutsesega laululindude eest hoolitsemiseks.

J. Kunderi kõige väärtuslikumaks panuseks laste lugemisvara rikastamisel on siiski tema "Eesti muinasjutud" (1885), mis sisaldab 53 muinasjuttu ja muistendit. Kreutzwaldi muinasjuttude kõrval on see kogu mõeldunud sajandi parimaks ning kõige levinumaks rahvajuttude väljaandeks. Kunder püüdis jutte võimalikult nii edasi anda, nagu rahvas neid jutustas, seetõttu on tema muinasjutud tunduvalt vähem ümber töötatud kui Kreutzwaldi omad.

Esikohal on Kunderi kogus imemuinasjutud, kus väljenduvad eredalt tööinimeste soovunelmad kaotada valitsuse ebaõiglus, võita kõik see, mis takistab õnneliku elu saavutamist. Fantastiline sündmustik kajastab põhiliselt reaalseid inimsuhteid ja elulisi olukordi. Imemuinasjutu erakordsete võimetega kangeline on rahva tahte teostajaks. Populaarses muinasjutus "Ahjualune" on selleks ahju alt väljatulnud väike mehike. Selgesti kajastub kapitalismi arengust tingitud ühiekondlik diferentseerumine. Muinasjuttudes, nagu "Pääsuke", "Vaenelaps ja talutütar", "Suur Peeter ja Väike Peeter", "Rikas vend ja vaene vend", "Südi sõsar" jt. mõistetakse huška rahva rõhujate ahnust, kitsidust, julmust, ebaausust, kadedust, laiskust, rõhutuid aga näidatakse sügavalt inimlikena, töökaina, ausaina, julgeina. Feodaalsuhetest tingitud ebavõrdsus ning rahva viha mõisnike vastu kajastub eriti muinasjutus "Laadehobune".

1) "Valgus" 1884., nr. 18.

Kogu sisaldab ka looma- ("Hundisõuk" jt.) ja elustikali-
si muinasjutte ("Vigur rehepapp" jt.), mis kajastavad kaud-
selt (allegooriliselt) või otseselt iseloomulikke inimsuhteid.

Kunderi muinasjuttudest on 1956. aastal välja antud va-
likkogu "Imelik peegel", mis sisaldab 8 populaarsemat laste-
kohast muinasjuttu.

Tähelepanu väärrib, et Kunder algatas vene muinasjuttude
tõlkimist eesti keelde. 1884. aastal avaldas ta ajalehes "Val-
gus" (nr. 16) vene muinasjuttu "Äranõutud vend".

Kunder rõhutas, et laste kasvatamises etendab tähtsat osa
lasteraamat ja soovitas luua ka teistel kirjanikel lastele
huvitavaid, eakohaseid, laste hingeelu arvestavaid teoseid.

Kuna oma-aegses koolis puudus teiste ainete hulgas loo-
dusõpetus kui religiooniga vastuolus olev distsipliin, tuleb
hinnata Kunderi esimeste loodusteaduslike õpikute "Maakera elu
ja olu" (1878) ja kolmeosalise "Looduse õpetus" (1877-1885)
kasvatustlikku tähtsust. Viimane teos jäi reaks aastakümneiks
eestikeelseks loodusteaduse õpikuks, mis aitas objektiivselt
kaasa noorte vabanemisele loodusnähtuste religioosest käsitu-
sest.

Eesti lasteluule varaseimateks teerajajateks tuleb pida-
da Lydia Koidula (1843-1886) ja Fried-
rich Kuhlbarsi (1841-1924). L. Koidula pesmiseks
teeneks on esimeste algupäraste hällilaulude loomine. Avalda-
des "Emajõe sõbikus" (1866) saksa luuletaja W. Waldbrühli
hällilaulu vabatõlke, tegi ta esimese katse selles žanris.
Hiljem Kroonlinnas oma lapsi kasvatades lõi Koidula algupära-
sed luuletused "Hällilaul" (1879) ja "Hälli häres" (1880),
mis vastavad suurepäraselt hällilaulu žanri nõudele ja läh-
tuvad suurelt osalt vastava rahvalaulu traditsioonist. Esiko-
hal on rahvaluuleline isikustamine, alliteratsioon ja asso-
nantsi kasutamine heakõla saavutamiseks ja põhimeseleolu rõhu-
tamine rohkete korduste, eriti refräänidega. Koidula lähendab
loodusnähtusi ja loomi lastele personifitseerimise ja antropo-
morfiseerimise kaudu, näiteks:

Väsinuks end päike jooksis ...

Jänes ajab kõrvad kikki, ütleb: ...

Laulvus ja heakõla rajanevad eeskätt rohkele alliteratsioonidele, assonantsidela, onomatopoeetilistele sõnadele ja kordustele, milledest domineerivad rahulikult sisendavad ja meelitavad refräänid. Näit.:

Maga, maga, maimukene,
Menne magus marjakene!

Äiu, äiu, hellakene,
uinu ka
magama,
suureks sirgud üle õõ.

Laulab laanes lehelindu, laulab
liirila!

Koidula luulele omane lüürilise elamuse meisterlik kujutamine saavutab ka hällilauludes oma aja kohta esilekütündiva kunstilise taseme.

Maalaste kilatänavamiljöö ja kodust väljaspoolse maailma avestamishimu südamliku plastilise kujutusena on saanud väga populaarseks ja sellisena koolilugemike raudaraks tõlkelaululine luuletus "Kodu" ("Meil aiaäärne tänas").

Hällilaulude loomise perioodilt on pärit teisigi sisult lastele lähedasi luuletusi, nagu "Kitsetall", mis on jäänud aga erilise tähelepanuta.

Koidula loomingust on avaldatud eelkooliealistele lasteraamat "Meil aia-äärne tänavas" (1957), mis sisaldab peale nimiluuletuse: "Hälli ääres", valmi "Miks kutsik puutub hanesse", ja loodusluuletuse "Kevade on sala tulnud".

Nagu J. Kunder, nii pühendus pedagoogina ka Friedrich K u h l b a r s spetsiaalselt lastele mõeldud lugemisvara rikastamisele. Töötades pikemat aega (33 aastat) Viljandis õpetajana, asus Kuhlbars Lasteluule soetamisele. 1868. aastal avaldas ta teose "Laulik koolis ja kodus. Uued laulud ühe, kahe ja nelja hällile ja kaanonid. Noorele ja vanale, isearanis Eesti koolidele välja annud Friedrich Kuhlbars". Raa-

mat trükiti 2000 eksemplaris ilma autorile honorari maksmata. Varmilist lehkuminekut vana rahvalaulu traditsioonist - lõppriimi kasutamist - märgib autor eessõnas: "Lauludes oleme rea lõpetuseks kõlksuvaid sõnu pruukinud ehk neist küll eesti keeles suur puudus on." Teos sisaldab 48 peamiselt saksa ainetel kirjutatud luuletust koos nootidega, seega on need mõeldud laulmiseks. Romantilise šablooni valitsemise ja võõrapärasuste all kannatava keele tõttu ei läinud "laulude" enamik käibele. Kõige õnnestunumad aga saavutasid oma sõnastuse lihtsuse, südamlikkuse ja heakõlaga populaarsuse ja võitsid püsima järeva koha lastelaulude repertuaaris. Selliste hulka kuuluvad kõigepealt "Karjaste rõõmulsul" ("Hühivad pasunad"), "Kiigelaul" ("Uinu, mu laps"), "Teels, teels, kurekesed!", "Õntulaul" ("Õõ nüüd jõuab jälle"), "Kaanon kolmele häälele" ("Tõõd kõik lõpetada püüdvad"), "Maasikas" ("Metsas seisid maasikas"), "Lõikuslaul" ("Me lähme rukkeid lõikama"). 1899. aastal avaldas Kuhlbars uus täiendatud väljaande pealkirjaga "Laste laulud", seekord ilma nootideta. Kogu sisaldab 82 luuletust. 30-aastase laulupraktika põhjal on esimese kogu "laule" redigeeritud tunduvalt ladusamaks. Seegi kogu on avaldatud vaid lastelaulude vajadusest, "puhaskeas" oli määratud Tartu lastesõnale. Uusi populaarseid laule kogu kahjuks ei andnud. Kuhlbarssi kalduvus härmiselt eluvõõraks romantiliseks ilustamiseks oli sajandi lõpul arenenud juba häirivalt anakronistlikuks. Luuletuses "Talled ja karjane" antakse näiteks järgmisi pilte:

Nad valged [talled] käivad siidiheina
Ja kuldse kõrre sees.

Kui läbi pärliukse
Nad välja tulevad,
Siis ikka väraked roozid
Tee häres õitsevad.

Täienduste hulgas on uueks nähtuseks eepilise lunle katse, kus on kasutatud antiikse kreeka mütoloogia süüeed ("Kuningalaps Antiigone").

1908. aastal ilmus Kuhlbarsilt uus noorte laulukogu

"Kooli kannel", mis on ka seekord eelmise oluliselt täiendatud väljaandeks. Nüüd lisab autor jällegi lauludele noodid. Eelmise 82 laulu asemel sisaldab uus kogu 176 "Ühe-, kahe- ja kolme- ning neljahäälelist laulu Eesti koolidele, ühtlasi ka Laste-aedadele ning kodulastele". Lisaks "Lühike noodiõpetus. Eessõnas ütleb autor: "Kooli kandle" salmid on enamasti minu töö; osalt on nad algupärasead, osalt ümber luuletatud ... Helilooja ma ei ole; sellepärast pidin ka luuleviisid suuremal arvul võõrsilt laenama ... Wene viisid tulevad meie koolides ka Wene salmidega kaudu. Selle otstarbega ilmus minu poolt juba aastal 1892 "Школьные русские" (64 ühe- ja kahehäälelist Wene laulu)". See kogu sisaldab eesti heliloojate (A. Kunilaid'i, K. A. Hermann'i, J. Kappeli jt.) viisidega laialdase populaarsuse võitnud laule, nagu L. Koidula "Meil aia äärne tänavas", A. Reinwaldi "Kuldrannake", M. Veske "Minige üles mägedele", Fr. Kuhlbarši "Kui Kungla rahvas kuldsel a'al" jt.

Fr. Kuhlbarši hinnatavaks teeneks on, et ta rajas aluse noorte laulurepertuaarile. Parimais tekstides saavutab ta lihtsa, südamliku, ja musikaalse sõnastusega sugestiivse lüürilise meeoleolu, mis õhutab optimismi, aktiivsust, ülistab vabadusvõitlust. Kuid sageli annab end tunda autori konservatiivne maailmavaade, mis väljendub reaktsioonilisele romantismile omases ilustamisvahenditega ülepaakumises, kauge mineviku idealiseerimises, eluvõõraste, eksootiliste piltide maalimises, müstikasse ja kroonupatriotismi kaldumises.

Eesti lasteluule rajajate hulka kuulub ka rahvusliku liikumise perioodi hilisema aja luuletaja J a a n B e r g m a n n (1856-1916). Õppides Tartu Ülikoolis kogus Bergmann hulga rahvalaule, mis avaldati "Vana Kandle" II köites. Rahvaluulevormi hakkas Bergmann otseselt kasutama ka oma luuleloomingus ("Karjase laul" jt.). Sisult kujunes tema looming rahvaluule mõjul antifeodalsuks. Üliõpilasena lõi ta ajaloolisi ballade eesti rahva heroilisest vabadusvõitlusest ja hilisemast raskest orjusest saksa sissetungijate ikke all. Eriti populaarseks on saanud elistamatuse õhutatjana ülev-

traagiline ballaad "Ustav Üle", mis on kindlustanud endale püsiva koha koolilugemikes. Reas luuletustes, nagu "Vaenelaps" jt, väljendab Bergmann kaastunnet rõhutute vastu. Silmapaistvaks saavutuseks on lasteluule alal värsmuinasjutt "Koidutäht".

Bergmann oli meie esimese lasteajakirja "Lasteleht" toimetajaks (1901-1905). Ta koondas selle ajakirja ümber oma-aja väljapaistvamaid kirjanikke, nagu K. E. Sööt, E. Enno, A. Haava, A. Kitzberg jt. Ise hakkas ta spetsiaalselt laste jaoks kirjutatud laule avaldama kõigepealt "Eesti Kirjameeste Seltsi" neersooväljaandeis. Esialgu olid need I. Krõlovi eeskujul kirjutatud valmid. Mii ilmusid valmid "Rebane ja Kurg", kus mõistetakse hukka egoismi, "Õunapuu", kus naeruvääristatakse võhiklikku targutamist jt. Rahvalaulu eeskujul lõi Bergmann lastele laule lindudest ("Laululinnud", "Pääsukese teretus"), ründas kaasajal levinud ebausku ("Metsa õvvaht"), kirjutas luuletusi ka mudilastele ("Oli meil noori nukukesi"). Need ilmusid "Lastelehes".

Bergmanni lasteluule keel oli väljapaistvalt selge ja ladus.

Hiljem asus Bergmann kirikuõpetajana Paistus liiga konservatiivsele positsioonidele ega suutnud loomingulist tööd endise sisukuse ning viljakusega jätkata.

J. Bergmanni lasteluule paremik anti 1957. aastal välja pealkirja all "Koidutäht ja teisi luuletusi".

Üldtuntuks Bergmanni lasteluulest on saanud eriti "Kiisu" (Kiis, kiis, kuhu jääd sa? - Oh tule ja hari! Meil hiiri on kari:), valmid "Rebane ja Kurg" ja "Konna kontsert", ballaad "Ustav Üle".

Sajandivahetusel kerkis lasteluule alal esile uus, silmapaistev jõud - K a r l E d u a r d S ö ö t (1862-1950). Mõõdunud sajandi lõpukümnendeis ja käesoleva sajandi algul esines ta kõigepealt rea luuletuskogudega täiskasvanuile. Selle kõrval näema pidevat huvi kasvu lasteluule vastu. Ta looming kujunes sel alal viljakamaks kui ühelgi teisel varasemal autoril. Juba luuletuste esikkogus "Aasa õied" I (1890) kohtame

luuletusi lastest ("Lapsel paljad jalad"). Ajavahemikul 1916-1923 lõi K. E. Sõõt üle 70 algupärase lastelaulu, mis ilmusid kogus "Lapsepõlve Kungla" (1923). Juba alapealkiri "Lood ja lallitused lastele" vihjab sellele, et autor orienteerub peamiselt eelkooliealiste ja kooliea noorema astme huvidele. Luuletuskogu põhiteemadeks on hälli- ja väikelaps (kelledele on pühendatud hälli-, une- ja nn. upalaulud), linnud, koduloomad, vanemate töö järeleaimamine mängudes (näit.: "Sepa juurde"). Laulud kujutavad lapse esimesi muljeid, askeldusi, mängu, kajastavad lapse arengut, alates ema sülest põrandale siirdumisega ja sealt edasi õue, karja juurde ja kooli minekuni. Selle luule kogelasteks on nii head kui ka halvad lapsed.

Sõõt jätkab lasteluules märgatavalt rahvaluule traditsiooni. Eriti tähtis koht on kõlakujundil (alliteratsioonil, assonantsil, loodushäälte jäljendamisel). Sisult kui ka vormilt lastepärastena on Sõõdi lastelaulud kergesti meelde jäävad. Paljud neist on saanud niivõrd populaarseiks, et neid segatakse ära rahvalauludega. Iseloomulikumaid lastelaule esikkogust on "Häiu, lahke lapsukene", "Maga, memme marjukene", "Uni tuleb" jt.

Sõõdi luules on kohati kõlaefektidega liialdamist sisu selguse arvel.

1949. aastal anti välja Sõõdi lasteluule valmik "Lastelaulud", mis ilmus 1955. aastal uues, täiendatud trükis. Need kogud ei sisalda siiski kogu Sõõdi lasteluule loomingut. Välja on jäänud isegi üldtuntud lastelaule, nagu "Meie kiisul kriimud silmad", "Singel-vingel ninaprill", "Põlveratsul", "Ole mu lapse lallitaja" jt. Nagu märkis õigesti kriitika, ei saa õnnestunuks pidada laulude redigeerimist, mis autori sõnastuse parandamisega on jõudnud kohati välja värsirütmil muutmiseni. Nii on värsse "Varsa ühes vankeriga" parandatud "Ta tõi varsa vankriga". Siin on kaotsi läinud vana rahvalaulu traditsiooniline värsimõõt, ühtlasi on häälühend nkr (vankriga) väikelapsele hoopis raskem hääldada kui nk (vankeriga). Täiesti kohatu on teksti keelelise moderniseerimise tendents (lendab asemel lendleb jt.).

Sõõdi lastelaulude enamik kuulub meie lasteluule klassi-

kasse ja vajab juba seetõttu hoolikamat tekstoloogilist lähenemist. Laste elu mitmekülgne, elulähedane kajastamine, haarav huumor, heatahtliku ja nõudliku suhtumise õnnelik liitumine, rahvaluulest lähtuv lastepärane keel on olvad edasiviivaks eeskujuks hilisematele lastekirjanikele. Eesti nõukogude lasteluule alal on Sõõdi positiivset eeskju tunnustusega märkinud Ralf Parve.

K. E. Sõõdi kõrval sai lasteluule silmapaistvaks harrastajaks E r n s t E n n o (1875-1934). Tema täiskasvanuile määratud luule oli valdavas osas sisult müstiline, sümbolistlik, religioosne, kujutatud elu dematerialiseerimise tendentsiga, lastele aga kirjutab E. Enno lihtsaid, sisult realistlikke laule. Huvi lasteluule harrastamise vastu tekkis Ennol, eriti aastail 1906-1910 ja hiljem, pärast Läänemaal koolinõuniku kohale asumist (aastal 1919). Oma lasteluuletusi avaldas Enno peamiselt lasteajakirjades "Laste Rõõm" (asutatud 1922) ja "Lasteleht" (rajatud 1900 "Postimehe" kaasandena). "Laste Rõõmu" toimetajaks oli ajuti ta ise. Enno esimesed lastelaulud ja jutud olid vähenõudlikud, kirjutatud liiga magusas, romantilises stilis. Kuid peagi leidis luuletaja lastekohase, lihtsa, südaliku ja humooristliku luulekeele ja hakkas kajastama laste igapäevaseid tõelisi huviseid. Nii saame ereda pilti laste marjulikkimisest ("Marjule"), mängudest liivaangus, kus matkitakse vanemate tõeid ("Juss oli väike peremees"). Kooliealistele kirjutab Enno haarava marsiloo, humooristliku ainekõsitlusega on näiteks "Tibukese unenõgu". Meeldejäädavaks lastelauludeks on veel "Laps ja tuul" ja "Aha ai, aha pai". Mainitud meisterlikud lastelaulud on võitnud meil üldise populaarsuse.

Hinnatavaks uueks jooneks Enno lasteluules on vaesemat kihtide elu kajastamine. Luuletus "Vaene mees" annab meeldejäädava pildi vaestest lastest. Koos emaga ootavad nad külmas toas isa, kes on läinud metsast omal jõul reega hagu koju vada, milleks ei ole tal pealegi õigust ja mis seetõttu võib tuua kaasa karistuse. Luuletus lõpeb sugestiivsete piltidega

kodust ja isast:

Ja emake kõneleb palju,
kuis vaesele vilets ilm ...
küll lapsed lubavad muuta,
kuid märjaks jääb ema silm.

Ja koorem, see liigub ja liigub,
ehk haod küll rasked pääl,
ja südames isal ju ette
on hõiskamas laste hääl.

Enno lasteluule kuulub tema loomingu paremiku.

Üsna viljakaks lastekirjanikuks kujunes käesoleva sajandi 20. ja 30. aastail J. O r o pseudonüümi all esinenud J u l i u s O e n g o (1901-1941), kes toimetas alates aastast 1924 "Laste Rõõmu". J. Orolt on ilmunud lastejutte, -näidendeid, kõige silmapaistvamalt aga lasteluulet. Suur osa J. Oro lasteloomingust on alles käsikirjades ja tema pärand on üldiselt veel üksikasjalisemalt uurimata. Oro rikastas tunduvalt lasteluule repertuaari ja oskas silmas pidada laste huviseid. Eriti väärrib hindamist tema loodslüürika, mis arenes endisest tõhusamalt realismi suunas. J. Oro ei piirdu meeldivate looduspiltide maalimisega eri aastaegadest, vaid kujutab ka nende halbu külgi. Loomi kujutades äratav luuletaja lastes kaasatundmist loomade rõõmudele, kannatustele ja häädadele. Tööteemat käsitledes on J. Orol vähem uut öelda. Eriti annab karjaselauludes tunda selle žanri kalduvus idüllilisele, seega eemalejäämine tegelikkusest.

Keelelt asub autor endisest julgemalt rahvakeele rikkuste kasutamisele.

J. Oro viljakas ja mitmekülgne lastelooming väärrib senisest rohkem tähelepanu.

L a s t e p r o o s a alal said Kreutzwaldi ja Kunderi rajatud traditsioonide tähtsamaiks edasiarendajaks E. Peterson-Särgava, A. Kitzberg, O. Luts, A. H. Tammsaare, R. Roht,

kes oma loomingulise põhitöö kõrval ei unustanud ka laste huviseid. Spetsiaalselt lastekirjanikuks kujunes J. Parijõgi, kelle looming kuulub meie lastekirjanduse klassika väärtuslikumasse ossa. Otse laste jaoks ei ole kirjutanud ühtki teost, kuid on siiski laste lugemisvara silmapaistvalt rikastanud E. Bornhöhe ja E. Vilde.

Ernst Peterson Särgava (1868-1958), meie tuntud kriitiline realist sajandi vahetuselt ja populaarne pedagoog ning koolikirjanik, jätkas lastekirjanduse alal kõigepealt Kreutzwaldi alustatud ja Kunderi jätkatud loomamuinasjuttude traditsiooni; tema suureks eeskujuks sai aga ka Lev Tolstoi, eriti väikelaste huvi äratamises kirjatarviku vastu.

Lastekirjanduse avaldamiseni jõudis Särgava 1903. aastal, kui tema ühiskonnakriitilised peateosed ("Paisete"-seeria ja "Rahvaalgustaja") olid juba ilmunud. Esimeseks raamatuks oli lugemik väikelastele "Hea sõber", määratud nende jaoks, kel oli juba seljataga "vallakooli esimene ja teine talv". Lugemik sisaldas L. Tolstoilt laenatud lühijutte, loomamuinasjutte, muistendeid, valme ("Hiirte häda" - Lafontaine'i süžee järgi kirjutanud A. Piirikivi), mõistatusi ja ainealaseid palasid ("Veis ja lammas", "Siga", "Part ja ani"). Paistab silma eakohasuse taotlus. Nii on näiteks L. Tolstoi tuntud lastejutust "Hiir, kukk ja kass" tehtud kolm lihtsamat juttu: "Hiirekese jutt kassist", "Hiirekese ema seletus", "Hiirekese jutt kukest". "Hea sõber" tähendas C. R. Jakobsoni populaarsete koolilugemike traditsiooni jätkamist, kuid juba diferentseeritaval kujul vanuseastet täpsemalt arvestades.

L. Tolstoid eeskujuks seades asus Särgava erilise hoolde ja innuga sellise aabitsa koostamisele, mis pakub lastele peale oma otsese ülesande täitmise ka haarevaid lugemispalasid. Pärast pikemaajalist ettevalmistust ilmus 1907. aastal "Eesti laste Aabits". Sellesse on võetud mitmed palad "Heast sõbrast", lisatud L. Tolstoi aabitsajutte (näiteks "Kann" pealkirja all "Nõu on enam kui jõud", "Lõvi ja hiir"), J. Kunderi "Laste raamatu" palasid ("Iss õpetus" jt.), rahvalaule, vanasõnu, L. Koidula luuletusi ("Nüüd õue, õue!"), A. Piirikivi valme ("Viisk,

ma kasutasin ka vene muinasjutte Afanasjevi teosest "Русские народное сказки". Mina ei arvanud ja ei arva ka nüüd, et rahvajuttu ei või ümber töötada. Iga jutustaja rahva hulgast annab ikka omalt poolt midagi uut juurde. Nii tegin ka mina. Kunstnik Hirsch tegi pildid juurde. Kasutasin ka saksakeelseid teoseid - "Aus Grahl und Jurte"; Jakob Grimm'i jutte."

Ei saa olla nõus selle klassikalise lasteraamatu uuemate väljsannete keele redigeerimisega, mis on jõudnud välje muinasjutule iseloomaliku rahvapärase keele lubamatu ümbertegemiseni, nagu elliptiliste lausete parandamine pikkadeks, lohisevaiks, muinasjutu sõnavara moderniseerimine (näiteks: "hirm tuli peale" asemel "hirm valdas") jms. Muinasjutu rahvapärase arhailise stili säilitamise vajaduses ei tohiks tänapäeval enam keegi kahelda.

E. Särgava jätkas oma tegevust viljaka koolikirjanikuna kõrge eani, avaldades õpikuid ("Algharjutused", mis reas uustrükkides oli kasutamisel koolides ligemale paarkümmend aastat, "Eesti kooli lugemisraamat" I jt. Tema "Ennemuistsed jutud Reinuvader Rebasest" on jäänud tänaseni laste lemmiklektüüriks.

Noorte lugemisvara on tunduvalt rikastanud ilma neile ühtki teost spetsiaalselt kirjutamata Eduard Bornhöhe ja Eduard Vilde.

Eduard B o r n h ö h e (1862-1923) romantilised ajaloolised jutustused "Tasuja" (1880), "Villu võitlused" (1890) ja "Vürst Gabriel ehk Piritä kloostri viimseid päevad" (1893) on teosed, mis on haaranud kõiki noori. Bornhöhe kujutab neis võitlust meie maa põliste vaenlaste - saksa röövrüütlite vastu. Jutustustel on suur kasvatuslik mõju vaprase ja võitlusvaimu õhutamajana rahva orjastajate vastu. Patriotismi sisendajana on nad saanud iganematuks. Eriti populaarseks on saanud "Tasuja". Teose peategelane Jaanus pühendab oma elu võitlusele rahva vabaduse eest. Tema deviisiks on: **ennen surra vabadusvõitlejana kui elada orjana**. Teravalt mõistab ta hukka neid, kes ainelise kasu ning isikliku auahnuse huvides asuvad rahva reetjate ridadesse. Jaanus on seisakohal, et isiklikud huvid tuleb alistada

da üldrahvalikele. Jutustuses on osutatud ka kiriku rahvavaenulikkule osale, asetatud "kirikuhakiid" rahva halastamatute rõhujate kilda. Juba teose algul paljastab Bornhöhe tabava satii-ri ning irooniaga kõik võõramaised anastajad, kes peidavad end kultuuritoojate maski taha: "Nad riisusid ta, vaese patuse pagana, puupaljaks, et Rooma päike otsekohe semalt tema pimedat hinge valgustaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku ermu saaks maitsta, tegid ta teoloomaks, et ta ristiusu õnne ja õnnistust ning keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid talle issanda viinamäele, see on tema endisele pärispõllule, kus kupja tuline piits temale uue peremehe õigust, katoliku usku ja ebajumalate vilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Nii sugused halastajad, õpetavad naabrid olid taanlased ja sakslased."

Et "Tasuja" autor asub eesmistel ideoloogilistel positsioonidel, näitab asjaolu, et ta oskab juba mõõdunud sajandi 70. aastate lõpul selgesti eraldada ekspluateerijad rahvast. Jaanus ei ole antud kitsalt "saksavastase" võitleja kujuna, nagu teda tavaliselt on iseloomustatud kodanliku aja kirjanduslugudes. Mõisapreili Emilia sellekohasele küsimusele vastab Jaanus: "Oleks ... rumalus mõnd tervet rahvast tema üksikute liikmete pärast vihkama hakata. Ma vihkan ainult oma isamaa vileannetuid rõhujaid, olgu nende rahva nimi mis tahes."

"Tasuja" peamiseks eeliseks Bornhöhe teiste ajalooliste jutustustega võrreldes on, et ei "Villu võitlustes" ega "Vürst Gabrielis" esine nii haaravat, kangelaslikku, ennastsalgavat võitlust rahva huvide eest, nagu leiame "Tasujas". Bornhöhe viimastes jutustustes tõusevad sündmustiku arendamises tege-
laste isiklikud huvid ja tundemaailm mõnelgi juhul domineerivaiks tegureiks, mis kahandab suhteliselt nende ühiskondlikku kaalu.

"Tasuja" on innustanud kodanliku korra tingimustes ka meie revolutsioonilisi võitlejaid, nagu Viktor Kingissepp jt., ennastsalgavale võitlusele rahva tõeliste huvide eest. Isamaasõja tingimustes sai see teos haaravaks võitlusele-kutseks rindemeestele. Eesti töötajate koostatud summadega ehitatud lennueskadrillile anti "Tasuja" nimi. Sedasama nime kandis ka ees-

ti partisanide häälekandja. "Tasuja" nime on endile võtnud ka mitmed kolhoosid.

Hõukogude ajal on Bornhõhe "Tasuja" korduvalt avaldatud venekeelses tõlkes. Eesti keelsete uustrükkide eksemplaride arv ületab enam kui kümnekordselt kodanliku aja väljaandeid.

Noorsoolektüüri hulka on põhjust arvata ka Bornhõhe järglaste ajaloolised põneva sisuga teosed, nagu Jaak Järve "Valimäe neitsi" (1885) ja Andres Saali "Vambola" (1989).

E d u a r d V i l d e (1865-1933) populaarsus noorte hulgas tugineb eeskätt tema realistlikul ajaloolisel romaani-triloogial "Maatra sõda" (1902), "Kui Anija mehed Tallinnas käisid" (1903) ja "Prohvet Maltavet" (1905-1908), eriti aga triloogia esimesel teosel. Sotsiaalse ülekohtu kujutamise toimub selles hoopis konkreetsemalt ning ulatuslikumalt kui Bornhõhe "Tasujas". Laiahaardelise, rohke tegelaskennaga kee- rulist süžeed arendava ja dokumentaalset materjali kasutava si- surikka romaanina on "Maatra sõda" jõukohane alles kooliea vanemale astmele. Üksikuid pilte sellest romaanist antakse koolilugemikes aga ka juba varem. Veenvalt, suure kunstilise jõuga kujutab Vilde, kuidas sajandeiks orjusse heidetud talu- poegadel läheb korda "lihase ja luuse kasvanud orjakartust mõisa ees sedavõrd maha suruda, et nad tahtsid saksaga rind rinna vastu, pea pea vastu astuda oma õiguste eest võitlema - visalt, järeleandmatult." Romaani põhi-ideeks on: väljapääs rängast olukorrast on võimalik ainult võitluse teel. See põ- hi-idee ei ole ühendavaks jõuks ainult "Maatra sõjale", vaid kogu triloogiale. Vilde ise on seda sõnastanud järgmiselt: "Ta- lupoeg peab ennast võitluse läbi ise aitama".

Kuna triloogia kaks esimest romaani ilmusid 1905. aasta revolutsiooni eelaastail, oli neil, eriti aga "Maatra sõjal", suur revolutsioneeriv mõju. Peale "Tasuja" ei ole eesti kir- janduses ühtki teist teost, mille kasvatav mõju noorsoosse - viha ja võitlusvaimu õhutamise sotsiaalse ülekohtu vastu - oleks niivõrd silmaganähtav, kui on "Maatra sõjal".

Hõukogude ajal on "Maatra sõda" saanud venekeelse tõlke kaudu vennasvabariikides üldtuntuks.

Lastekirjanduse raudvaraks on saanud Vilde loomingust lü-

Sama kogu eessõnas teeb Kitzberg teatavaks, et osa juttudest "abikaasa Johanna ja teised (surnud) venna Jaani kirjutatud, kolmandad aga tõlked on," Tõlgete sissevõtmist kogusse põhjendab Kitzberg sellega, et "neiski midagi on, mis minu oma". Tõepoolest on tõlgeteski tunda Kitzbergi omapära. Selle meeldivaks küljeks on päikesepaisteline huumor, mis väljendub suuremal või vähemal määral peaaegu kõigis lastejuttudes. Eriti haaravalt humoristlik on "Karu ja junkselõikaja". Huumoriga selt-sib elav fantaasia, mis paelub lapsi eriti "Piibeleheneitsis".

Kitzbergi lastejuttude esikkogus leidub peale nelja väljavaliitu teisigi laste huvidele vastavaid palasid, nagu "Eeskujulik vend". Selles jutustatakse, kuidas vend Jaan hoidis Kustit, s.o. A. Kitzbergi, ja õpetas talle lastekeelset saksa ja vene keelt. Kui eesti sõnadele asetati esimese silbi vokasli järelle bi, saadi "saksa keel", kui aga sõna viimane silp tõsteti esimese ette, siis "vene keel".

Kitzbergi varasemate lastejuttude hulka kuulub ka ainealaseid palasid, nagu "Vähk", mis ilmus 1905. aastal Viljandis trükitud mitme autori koguteoses "Laste kirjandus". Pala annab humoristlikus laadis ilmeka pildi vähist ja tema kombeist. Toogem nände:

"Kaela vähjal ei olegi, mida me harilikult vähja kaelaks nimetame, on tema saba ja vähja päa on see teravots, millesse kaha sõrgade pool ära lõpeb. Päa küljes on vähjal punnis silmad, need on juba enam kui punnis, on otse pulga otsas ja - liigutavad. Küll on isevärki silmad!"

Kitzbergi "Lastenäidendid" sisaldab 11 teost, milledest said omal ajal tuntumaks "Kaval-Ants ja Vanapagan", "Okasroosike", "Lumivalgeke", "Saabastega kass" jt. Näidendid on juttude järgi dramatiseeritud, sisaldavad muinasjutulist fantastikat, mis on kohati seotud motiividega oma-aja tegelikkusest. Ilustamine ja idealiseerimine läheb lastenäidendis aga lausa liiale. Tegelaste hulgas kohtame tavaliselt vaikusid, haldjaid, põialpoisse, nõiansitseid, inglite koore. Näidendid on kirjutatud oma-aja väikekodanliku seltskonna maitse kohaselt ega tõuse ühelgi juhul Kitzbergi paremate lastejuttude tasemeni.

Üllatavalt uudset lisa laste lugemisvarasse andis O s -
k a r L u t s (1887-1953), kelle esikteos "Kevade" (1912)
vallutas kiiresti ja jäädavalt nii vanade kui ka noorte süda-
med. Sellele järgnesid "Kevade II" (1913) ja "Suvi" kahes osas
(1918, 1919). Neid teoseid luues kasutas Luts mälestusi oma-
enda koolipõlvest, tuues seega eesti lastekirjandusse noorte
huvidele lähedase koolielu teema, mida seni oli siin-seal ai-
nult riivatud. Kunstiliselt saavutas kõrgeima taseme "Kevad".
Selles õnnestus Lutsul rakendada kõige väljapaistvamalt oma
talendi tugevamaid külgi - tüüpide loomise oskust ja huumorit.
"Kevad" on haruldaselt elava ning mitmekesise tüübiga
teos. Tegelaskujud tunduvad selles niivõrd elavatena, et lu-
geja hakkasid neid nägema elavatena ka ümbritsevas elus. Eri-
ti said teose juhtivamad tegelased - rahutu võrukael Toots,
saksik memmepeeg Kiir, unistav-romantiline, õrnatundeline Tali
varsti üldnimedeks. Täiskasvanuist kerkivad esile tüüpiliste,
eredalt individualiseeritud kujudena eriti kellamees Lible ja
kõster Julk-Jüri. Luts vastandab "Kevades" talulaste terve,
tõhusa ellusuhtumise rätsep Kiire perekonna väikekodanliku,
koomiliselt saksiku ellusuhtumisega, ühtlasi ka saksa koolis
õppivate härrasmeeste võsude ülbe kõrkusega. Kui saksa kooli
on kujutatud üldiste joontega, siis kihelkonnakoolist saame
haruldaselt konkreetse pildi, mis on antud südamliku soojuse,
huumoririkkuse, olustiku ja tegelaskujude hingeelu haara-
va tõepärasusega. Realistina ei ole autor ka varjukülgi varja-
nud. Tsaariaegses koolis valitseb klerikaalsus, tuupimine, ke-
haline karistus. Selle suuna teostajaks on kooli juhataja
Julc-Jüri, noor õpetaja Laur aga esineb humanistina.

Värske, huumoririkka, tõetruu teosena, mis kajastab ta-
bavalt, konkreetset ning kujukalt omaaegset koolielu, on "Ke-
vade" populaarsus aja jooksul aina kasvanud. Lutsu olustikuli-
ne ja psühholoogiline realism on siin saavutanud kõige veet-
levama meisterlikkuse. Nõukogude ajal on teos tõlgitud vene
keelde ja selle kaudu vastu võetud ka teiste nõukogude rah-
vaste noorte lemmiklektüüri hulka.

1920. aastal avaldas Luts spetsiaalselt laste jaoks kir-
jutatud teose, kunstmuinasjutu "Nukitsamees". See on kirjuta-

tud imemuinasjuttude traditsiooni alusel. On kasutatud motiive tuntud muinasjuttudest, nagu laste eksimine metsas, Õela vanaeide kodu metsasügavuses, tema inimesesõõjad pojad, rääkiv imelind. Muinasjutu omapäraseks jooneks on realistlike motiivide põimumine fantastilistega. Täiesti realistlik pilt on antud, kuigi põgusalt, taluolustikust ja selle talu inimeste elust-olust, kust on pärit peategelased Kusti ja Iti. Need on head, arukad ja töökad lapsed. Linnu abiga, kelle poja nad kord päätsid kulli küüsis, õnnestub neil endil pääseda Õela vanaeide käest ja võtta kaasa oma hoolealune Nukitsamees. See algul väga jonnakas ja talitsematu salapärase sarvenukkidega laps, kes meenutab rahvajuttudest tuntud Vanapagana last, kasvab Kusti ja Iti ning hiljem kooli mõjul täiesti tavaliseks korralikuks poisiks.

Muinasjutt on üles ehitatud põnevalt ja jutustatud mahlas pildirikkas keeles. Teose positiivsete tegelaste kaudu sisendab autor noortesse lugejatesse head tahet, hoolsust, abivalmidust, leidlikkust.

Omapärase teosena on "Nukitsamees" hinnatavaks lisaks meie kunstmuinasjuttude repertuaari.

Knud O. Lutsu panus meie lastekirjandusse sellega ei piirdu. 1925. aastal avaldas ta seerias "Jututuba" seiklusjutustuse "Lauka poiste ootamatu teekond". See on tõsielu piiridesse jääv põnev lugu sellest, kuidas Lauka talu poisid Juhan ja Kaarel satuvad sõnakuulmatusest (keelatud paediga järvel sõites) hirmuäratavasse kimbatustesse. Liigagi pealetükkivalt esilekerkivad moraali leevendab meisterlik kangelaste elamuste ja olustikukirjeldus. Juba paari lausest, mis Luts pühendab episoodiliste tegelaskujude (Kõsna kandimehe, punavurrulise vihmakuues isanda, poiste isa jt.) iseloomustamiseks, saame neist ilmeka pildi. Nad on omaaegse külamiljöö iseloomulikeks esindajaks.

Teos ilmus uues trükis 1945. aastal.

Nende väheste autorite hulgas, kes spetsialiseerusid lastekirjanduse alal, on sukohal J ü r i P a r i j õ g i (1892-1941), kodanikunimega Jüri Parinbak kuni 1935. aastani. Ta oli pärit Kunda-Malla vallast ja põlvnes töölis perekonnast.

Juba varases noortuses tutvus ta lähemalt Kunda tsemendivabriku töölise ja moonakaküla eluga. 18. eluaastast alates töötas ta peamiselt pedagoogina Virumaal (1910-1915), Rakveres (1920-1929) ja Tartus (1929-1941).

Juba 1913. aastal alustas Parijõgi lastejuttude avaldamist ajakirjanduses. Aastail 1923-1926 ilmus talt noorsooajakirjades rida autobiograafilise tagapõhjaga teoseid, kus tegelastena esinesid vabrikutöölise ja mõisamoonakate lapsed. Neis lastejuttudes kirjutab uus autor kohe tähelepanu väljakuulunud omapära ja andekusega. Tolle aja noorsooajakirjade lektööri iseloomustas ümbritseva elu idealiseerimine, muretu, väikekodanlik õhkkond, kus domineerisid tegelastena päilapsed. Parijõgi seab sellele vastu vaesemate rahvakihtide elu ilustamata realistliku kujutuse. Ta jätkas ja arendas edasi E. Vilde, O. Lutsu, A. H. Tammsaare jt. kriitilise realismi traditsioone.

Parijõe mainitud aastate lastejutud ilmusid unesti kahes valikkogus "Semendivabrik" (1926) ja "Jaksuküla poisid" (1930).

"Semendivabrik" sisaldab 16 juttu, mis on võitnud kindla koha eesti lastekirjanduse klassikas. Lapsepõlvenähtuste südamlik ning soojalt-humoristlik kujutamine esineb meisterlikus vormis eriti sellistes juttudes, nagu "Katkine krunn", "Uued saapad" jt. Esimeses neist esineb antiklerikaalne suund Parijõe lasteteoste omase delikaatse tagasihoidlikkusega, kuid seejuures meeldejätvamalt ning mõjukamalt kui tavalised usundivastased otserünnakud. Laste silmade kaudu jälgib autor erakordse konkreetsusega tsemendivabriku töölise elu kõiki iseloomulikke nähtusi: ainelist kitsakut, palkade kärpimist, streike, maalt väljarändamist, isikliku elu pahesid. Moonakalaste elu kujutav "Jaksuküla poisid" jätkab sama suunda, kajastades mõisamoonakate elu iseloomulikke nähtusi.

Juba esikkogudes avaldub Parijõe lastejuttude väljapaistev kunstiline kvaliteet. Laste sisemaailma kujutamine toimub vahetult ja veenvalt, ühtlasi tihedas seoses konkreetse, ühiskondliku olustikuga. Suure meisterlikkusega kasutab autor lapse enese jutustamise võtet, kus süütu lapseliku kõne kaudu kerkivad seda reljeefsemalt esile sotsiaalse ülekohtu

faktid ja tööliste eluraskustega seotud pahed. Mängudes vanemaid jäljendades annavad lapsed kõige tabavamaid pilte ümbritseva elu tegelikkusest (vt. juttu "Šamendivabrik" jt.). Elu tõetruu tunnetamisega käib siin kaasas südameselõikav süüdistus. Elutõe taotlus, võitlus lasteraamatuis sageli esineva ilustamise vastu juhib autorit kohati isegi liialdamisse vastupidises suunas - naturalismile omastesse detailidesse. Nii lastest kui ka täiskasvanuist on antud meeldejäävaid ilmekaid tegelaskujusid. Lapsi näeme nende kasvus: mängude juurest siirdatakse esimese töö röömude ja raskuste kujutamisele, lapsele omase kasvutungi avalduste näitamisele, unistustele paremast, õnnelikumast elust, esialgu alles ebateadliku klassiviha ärkamisele. Suure kasvatusliku tähtsusega on autori veendumus, et ka karmides tingimustes ei valluta töötavat inimest lootusetus. Ta on üle oma hädadest, säilitab optimismi ja huumori.

Noorte huvile maailma tundma õppida vastas Parijõgi tõsieluliste reisilugudega. Sel alal ilmus talt 1927. aastal kaks raamatut "Ühe poisi reisilood" ja "Laevapoisi päevilt". Neis väldib Parijõgi moes olnud põnevusromantikast ja eksootikast, andes selle asemel värskelt ning elurõõmsalt edasi täiesti tõepäraseid reisielamusi. "Laevapoisi päevilt" on ulatuslikum jutustus ühe vana kapteni meremehete algusest. Vana meremees vestab elurõõmsalt ja reipalt laevapoispäevade raskustest sündades lugejaissegi aktiivsust ja optimismi. Peisi- ja matkavesteid jätkab Parijõgi värskes realismiga hiljemgi. 1929. aastal ilmuvad "Soome" ja "Kevad kutsub" (mis teises trükkis esinevad ühes raamatus, pealkirjaga "Kaks reisu", 1936), 1932 "Suuskadel Vallastesse", 1937 "Alutaguse metsades".

Jutuloomingu alal annab Parijõgi veel valiku eesti muinasjutte ja muistendeid "Külaliste leib" (1933), lühijuttude kogu "Meie Eku" (1937), merejuttude raamatu "Kulbult Atlandile" (1939). Lisaks ilmub 1937 noorsooromaan "Teraspoiss". Viimane teos erineb mõnevõrra kirjanikule omasest rangest realismist. Õigusega on märgitud, et selles on tunda 30-ndail aastail esilekerkinud nn. positiivsuseõude mõju. Romaani kangelaseks on vanemateta vaenelaps, keda hakatakse kutsuma "teraspoisiks". Ühekülgsele kalduv elu positiivse külje näitamine avaldub

eeskätt "teraspoisi" liiga sujuvas, kerges edasijõudmises. Romaani kangeline jääb noortele sellest hoolimata kätivaks.

Sellist osalist vastutulekut valitseva kodanluse ideeliste eesmärkidele ei kohta me Parijõe 30-ndate aastate jutuloomingus, millest ta koostas 1941. aastal valikkogu "Teotahelised poisid" (ilmus postuumselt 1942. aastal).

Parijõe hilisemale jutuloomingule on iseloomulik ideeliste taotluste endisest avalikum esilekerkimine. Andes pilte elust, püüab autor valida neid nii, et kasvatuslikud eesmärgid ei jääks rõhutamata. See ei tähenda ühelgi juhul laskumist lahedale õpetlikkusele. Vestes põnevalt nii argielu miljöös toimuvaid koemilisi kui ka tõsilugusid, tõstab autor kaasahaaravalt esile noorte kangelaste tegutsemislusti, näitab seejuures tühtlasi liialeminekuid ja viltulõõmisi, vajadust noori suunata, meelde tuletada ettevastuse vajadust jms. Seejuures jääb ühiskondliku elustiku kujutamine vähem konkreetseks kui varasemas jutuloomingus ega etenda enam tegelaste elus niivõrd tähtsat osa. Aga müüdk on selge, et tegevustik toimub tõeliskorterite ja külatarede miljöös, kus tuli teha pingutusi igapäevase leiva saamiseks.

Parijõe lastelooming tõstab eredalt esile tõeliskoorte kasvuraskusi, aga ka neis peituvaid jõude, mis on õimelised äratama helgeid lootusi paremale tulevikule. Lähtuvas konkreetsest tegelikkusest, aitab autor noortel omaaegset elu õigesti tunnetada. Noorte tegelaste hingeelu sügav valgustamine, kunstiline meisterlikkus ja sotsiaalne erksus annavad Parijõe lasteloomingule kõige esilekõundivama osatõhususe 20-ndate ja 30-ndate aastate eesti lastekirjanduses. Ta on oma-aja realistliku lasteproosa tõeliseks meistriks.

Nõukogude ajal on avaldatud J. Parijõe lasteloomingust valikkogud "Kui isa kinkis raamatuid" (1957, sisaldab 8 lühijuttu), "Rein ja Anna mängivad poodi" (1958, sisaldab 6 juttu) ja ulatuslikum kogu "Jutte" (1958), mis sisaldab õnnestunud valikus 35 juttu kogudest "Semendivabrik", "Jaksuküla poisid" ja "Teotahelised poisid" ning Ellen Niidu poolt kirjutatud lühilülevaate autori elust ja loomingust. Peale selle on ilmunud uues trükis "Laevapoisi päevilt" (1960).

"Tõe ja õiguse" autori A. H. Tammsaare (1878-1940) ainsaks otseselt lastele määratud teoseks on "Meie rebane" (1932). See esindab loomajuttude uut arenguastet, kus allegoorilise pildi asemel kujutatakse looma vahetult, nagu ta tõeliselt on, ja ühes sellega antakse ka realistlik pilt inimese elust. Metsatulekahju ajal leiab metsavaht Kirep rebasepoja ja toob koju oma pojale Atsile. Pestegelasteks on siitpeale nii rebane kui ka Ats. Viimane on elav, tegutsesimihuline, hea iseloomuga laps, kel seejuures ei puudu ka vallatused. Sellesena tundub Ats lugejale väga lähedasena. Tema hoolitsus rebase eest ja sellega seotud askeldused, mõtted ja tunded on oma loomulikkuses haaravad. Et oma hoolerlust tundma õppida, ärritab Ats kuke rebase kallale, jälgib, kuidas ühte puuri pandud rebane ja vares käituvad. Rebasepeeg sirgub ja annab Atsile põhjust mitmesugusteks mõtisklusteks ja üllatustekski. Vangipõlv on rebasele rusuv, mida märkab ka Ats, kel tekib soov loom vabadusse lasta. Üllatuseks on rebase käitumine kodus üksijäänuna. Rebase eluviise ja harjumusi on kujutatud meisterlikult. Meeldejäädv pilt on antud ka metsavahti talust. "Meie rebane" kirjutab Tammsaare küpse kirjanikuna ning andis trükki ühtaegu "Tõe ja õiguse" IV köitega. See on teos, mis jääb püsima meie lastekirjanduse klassikasse.

Elav huvi noorsoo hulgas on tekkinud ka Tammsaare lühijuttude vastu. Kõige populaarsemaks neist on saanud "Tühis päev", mis annab umstatamatu nukralt-lühirilise pildikese omaaegsest karjapoisielust. Endale elatist teeniv poisike unistab ainsast vabast pühapäevast, mis talle antakse kogu pika suve jooksul. Ootused aga ei realiseeru ning järgneb paratamatult sügav pettumus, mis väljendub ahastavas nutus. Jutuke on tüüpiline pilt vaeste karjalaste saatusest minevikus.

Realistlike loomajuttude loomisele spetsialiseerus alates 20-ndate aastate lõpust lastekirjanduses R i c h a r d R o h t (1891-1950), kelle loomingus oli seni hinnatud peamiselt lühirilisi looduskirjeldusi. Loomajuttudes leidis Rõht oma andele õige rakenduse. Neis näeme kirjanikku looduse ja

loomade tõelise sõbrana, kal on noortele rohkesti uut õelda. Meie loomariigi elanike, metsade ja järvede elu avaneb Rohtu loomajuttudes haruldaselt mitmekesiselt ja rikkalt. Juba esimestes teostes "Laane kohus" (1928), "Väleküts ja Tuhknai" (1935) ja "Vetepojad" (1935) näeme aine põhjalikku tundmist, mis kindlustab nendele teostele suure tunnetusliku väärtuse. Lugejaid haarab ühtlasi hea kunstiline tase. Teatavasti ei suutnud Rohtu sageli täiskasvanuile määratud loomingus vältida idealistlikke illusioone, mille tõttu ta jäi kriitilise realistina vastuoluliseks ning ühekülgeks. Lasteproosas esineb ta aga väljakujunenud andeka realistina, kes oskab tavaliselt ka selliseid väljendusvahendeid, nagu loomade antropomorfiseerimine, rakendada tõelisuseillusiooni häirimata. Lugejale on selge, et loomade omavaheline kõne on üksnes vajalikuks kunstiliseks vahendiks nende käitumise põhjuste valgustamisel. Eriti veenev ja kujuldas pilt on antud meie leantes valitsevaist seadustest, mis dikteerivad karmi võitluse olemasolu eest. Lemmiktegelasteks on kirjanikul need loomad, kes esinevad julgetena, aktiivsetena ja osavatena. Sellised loomad jäävad karmis võitluses püsima ja võivad hakata tundma üksteise vastu tõsist sõprustki.

Loomade käitumist ja eluviise kujutades tunneb Rohtu elavat huvi inimeste suhtumise vastu loomadesse (vt. "Väleküts ja Tuhknai"). Inimesi liigitab ja hindab ta selle järgi, kuidas nad suhtuvad loomadesse. Ta asub seisukohal, et head inimest tunneme tema sõbralikust ja kaastundlikust suhtumisest loomasse. See joon esineb eriti loodusele lähedaste tööinimeste juures, kes tunnetavad tavaliselt oma seost kõigi teiste elusolenditega ega ole nende suhtes ükskõiksed ja julmad. Teistsugune suhtumine on iseloomulik tsivilisatsiooni mugavustest hellitatud inimestele, kel on sageli kombeks kohelda loomi oma tujude mängukannina. Säärased saavad kirjaniku poolt hukkamõistu osalisteks.

Rohti loomajutud on tõsielulised, sisurikkad, lüüriliselt hingestatud. Nende omaduste mõjulepääsu ei takista oluliselt mõningane kompositsiooniline laialivalgus ja vääratamine üksikuis detailides. 30-ndail aastail olid Rohti loomajutud noortele lugejatele parimaks allikaks meie metsade ja vete elanike

mitmekesise ning rikka elu tundmaõppimisel. Võrreldes traditsioonilise loomajutuga, kus tegelasteks on enamasti loomade šablonsed, elutud kujud, oli Rohtiloomajutt suureks sammuks edasi. Kuid Roht ei loobu veel täielikult allegooriast, nagu tegid seda A. H. Tammsaare "Meie rebases" või J. Parijõgi "Meie Ekus". Kasvatuslikke eesmärke taotlede tõstab ta loomi kujutades esile selliseid omadusi, mis annavad aluse loomategelasi võrrelda inimestega ja teha õpetlikke järeldusi. Inimlike omaduste lisamises loomade omadustele oskab Roht piiri pidada. Ainult üksikul kordadel, nagu teoses "Laane kohus", kus loomad mõistavad kohut öela metsavahi, tema koerte ja kassi üle, on jõutud liialdamiseni.

Peale loomajuttude on Roht avaldanud veel lasteraamatud "Väikesed rändurid" (1934, jutukogu), "Hoor laevnik" (1934, lugu karjapoisist) ja "Suured rõõmud" (1936). Neist on huvitavam viimane - maal suvitavad lapsed mängivad robinsone.

Põnevaid, fantaasiarikkaid ning lüürilisi, haruldaset sooja, lastepäraselt poetilise atmosfääriga loomajutte kirjutab 30-ndail aastail I r m a T r u u p õ l d . Tema omapärasteks tegelasteks olid peamiselt putukad - ritsikad, sipelgad, põrnikad. Lugeja saab Truupõllu lasteraamatust, nagu "Rohelise Päikese maa" (1936), "Öömori oksalinn" (1936), teada putukate maailmast huvitavaid loodusteaduslikke üksikasju. Teoste väärtust madaldab aga häirivalt autori vastutulek väikekodanliku seltskonna huvidele: putukatest tegelased esinevad tihti otsekui kodanlikud daamikased, keda huvitab eeskätt enda ehtimine, tualetid, võõrsilkäigud, pulmad jne.

Väikekodanlikud ideaalid takistasid ka paljusid teisi lasteteoste autoreid jõudmast tuumakate saavutusteni. Realistlikku loomingumeetodit püüdsid rakendada oma lasteraamatuis näiteks V a l v e S ä r e t o k , M a r t a S i l l a o t s j t . V. Saretoki suur huvi tütarlastest tegelaste vastu ("Kiki suur suvi", 1936; "Sinikirja nukulapp", 1938) ei saanud kujuneda viljakaks juba kodanliku miljöö imetlemise pärast. M. Sillaotaa väikelasteraamatute sari omapärase humoristliku tegelaskolmnikuga "Trips, Traps ja Trull" (1935), "Trips, Traps ja Trull Haapsalus" (1937), "Trips, Traps ja Trull saavad sõb-

ra" (1938) ja "Matkamehed" (1938) püüdis rahuldada noorte lugejate huvi põnevate seikluste vastu. Autoril õnnestus anda meeleolukaid pilte laste maailmast, kuid see kõik on ühakilgusest piiratud jõuka kodanliku miljöö ja ellusuhtumisega (milles ei puudu traditsiooniline rikkuse-ideaal, usklikkus jms.).

Väikelastele avaldas ligikaudu paarkümmend pildiraamatut **K a r l A u g u s t H i n d r e y**. Neist said tuntumaks "Kuidas seitse rätsepat Türgi sõtta läksid", "Lõhkiõinud Kolumats", "Piripilli Liisu", "Kaval Hans ja Vanapagan" ja mõned teised rahvaluule ainetikku kasutavad teosed. Pildid kui ka tekst olid fantaasiarikkad, kuid liialdasid groteskspetsse ning pakkusid tihti nalja nalja pärast. Tõhusamaid teoseid Hindrey lasteloomingus on "noorsoojutt" "Kill Martus koolis" (1935). Oma-aja koolielu kajastab see teos küll napilt. Esikohal on haaravalt jutustatud omavoliliselt koolitööst puuduva kolme koolipoisi seiklusrikas kalastamisretk. Selle ootamatud tagajärjed õpetavad poisse ning nende kaudu noori lugejaidki koolis õppimise väärtuse ning tõelist sõprust hindama. Tegelasujud on antud elavalt ja ilmekalt. Autor üllatab kohati julgelt ning leidlikult sõnastatud fantaasiaga.¹⁾

1) Näide:

Jull: "Küll ma olin vihane, õh sa plekksoodoma soolikusumadani siiber, küll ma olin vihane!"

"Mis on plekksoodoma soolikusumadani siiber?" küsis Eino.

"Ah seda sa ei tea? See on siis, kui vihane oled! Nõnda vihane olin, et kui tulin, siis telegrahvipostid pistsid põgenema, traadid vingusid tagantjärele. Üks kiirrong tuli vastu, käänas eest ära ja laskis üle nurmede, et metsas peitu pugeda. Ulgus ja mõrgas hirmust. Heinakuhjad tegid end väikeseks ja katsusid maa alla pugeda, puud kiskusid end juurtega mullast välja ja jooksid vantsides karjana üle väljade, oksad harali nagu püsti ihukarvad, puhmad muudkui veeresid kukerpalli kaugemale, nõnda vihane olin ma. Üks küün eemal vajus kokku, kui mind nägi, lagunes lihtsalt ära ja iga palk ja pilbas keerles ringi ja otsis hiireauku, kuhu peitu minna. Ja nii kaduski küün. Ei olnud muud midagi enam näha kui lagedat maad, mille üle seisis minu suur viha." (T.k. 26/27.)

Kuid kirjanikule omasest ühiskonnakriitikast hoidumise ning kodanliku keskkonna sihilikult positiivse valgustamise tõttu jääb kodanlikust koolist ja miljööst antud pilt siiski häirivalt ühekülgeks.

Hindreyle otse vastupidise ideeliskunstile suunitlusega on **M a i t M e t s a n u r g a** pikem "noorsoojutustus" "Mändide all" (1933). Siin ei ole fantaasiale peasegu üldse ruumi antud. Range olustikalise realismiga jutustab autor pankrotistunud perekonna kogemustest ning elamustest. Ühtlasi antakse mitmekülge ning tabava kriitikaga pilt elust Eesti kodanlikus vabariigis. Seda iseloomustavad tššpuudus, pankreteerumised, moraalitus (näiteks kuriteod, mille kaudu rikkas saadud, andestatakse), väikekodanlik nürimeelsus, vaeste mõnitamine, presidentide, pangadirektorite, pastorite petlik aupaisete, lootusetu abiotsimine jumalasõnast ja kaardipanekust. Sündmustiku monotoonne areng ei paelu nooremaid lugejaid, rahuldab aga oma rohke elulise tunnetusliku materjaliga vanemate klasside kirjandusahuvilisi. Autor veenab, et elatise teenimine omaenese tššga juhib noori kui ka vanu vaimele laesolevusele, aitab võita isegi juurdunud usukombeid. Valitsev õigluseta olukord sunnib arukat noorukit Robit unistama paremast tulevikust: "Kas on siis maailmas olukord pisut teiseugune ja paremgi? Ei ilgata kedagi vaesuse pärast ega ole arstid lihanikud? On keegi viletsusse sattunud ja püüab sellest pääseda hooltsasti tššd tehes, siis ei keeldu keegi talle oma avitavat kätt sirutamast?" (lk.126).

Ühiskonnakriitilist joont kohtame ka **J a a n V a h t r a** noorsoojuttude valimikus "Kuldne laev" (1938). Tema noored tegutsevad külaolustikus ja kajastavad sealset klassivastolu- sid ja sotsiaalset ülekohut. Täht kunstileist ühteust ei ole autoril õnnestunud saavutada: ilmekate realistlike piltide kõrval esineb kaldumist romantitsemisse ning liigsesse tendentslikkusse (jutt "Kuldne laev"). Põnevuse saavutamiseks serveerib autor ta enda määrangu järgi "pööraseid lugusid" ("Must kukk") ja erakordseid juhtumeid karjalaste elust ("Vanaisa piip", "Vaino Jüri mesipuu").

Laste huvikohaste elunghustuste realistlikku kujutamist püüdisid J. Parijõe traditsioonide kohaselt jätkata lastekirjanduse alal 30-ndail aastail väljapaistvamalt debüteerima hakanud kirjanikud R i c h a r d J a n n o ja K a r l R i s t i k i vi, kelledele lisandus 1940. aastal veel E v a l d T a m m l a a n. Nad hoidusid teadlikult autoripoolsest moraliseerimisest ja targutamisest ning taotlesid, et tegelaste kasvatuslik-tunnetuslikud väärtused kerkiksid esile süžees- tegelaskujude iseloomust, käitumisest ning eesmärkidest. Kuid R. Janno ja K. Ristikivi teoste ideoloogiline tase jääb J. Parijõe lasteloomingust siiski tunduvalt maha, mille peamiseks põhjuseks on positiivne suhtumine religioonisse, autorite ilme usklikkus.

R i c h a r d J a n n o äratas õigustatud tähelepanu noorsoole pühendatud raamatutega "Kuningas Toom" (1931) ja "Vutimehed" (1935). Esimene neist ilmus Eesti Õpetajate Liidu kirjastusel "Noorusmaa Jutukirjastiku" seerias.¹⁾ Teos algab realistliku pildiga koolielust, mis läheb üle "Kuningas Toomi" muinasjututaoliseks vestluseks, kuidas ta noorpõlves Kihnu noormehena salakaubavedajate laevast röövitud tütarlast päästes sattus laevahuku puhul ookeanis tsivilisatsioonist puutumata jäänud Taoma-nimelisele imesaarele. Saare-elanikke on kujutatud erakordselt siiraina ja südamlisena, täis "värskelt puhkevat elulust", mis jääb alatiseks mõjuma unustamatu eluallikana. Autor mõistab veenvalt hukka salakaubavedu, orjakauplemist, tööjõu halastamatut eksploateerimist, kuid hädaohtusid ja imesaart kujutades murravad sisse kodanlikule lastekirjandusele iseloomulikud motiivid tänuikkusest jumala vastu, kes juhib inimsaatusi, traditsioonilised kujutlused kuningskultusest ja -kroonist.

1) Selles seerias ilmus J. Parijõe, J. Jaiki üksikute algupärase teoste kõrval peamiselt välisautorite - Ch. Dickensi ("Kilk koldel"), J. Londoni ("Põlev laev", "Pagan Otoo"), A. Chamisso ("Peeter Shlemiil"), K. Hännineni, A. Conan Doyle'i, A. Brigderi, A. Swani, J. Akuratersi jt. teoseid.

Hoopis elulähedasemaks teoseks on pikem jutustus "Vutimehed", mis vestab põnevalt Tallinna agulites elavate kehviklaste elust kodanlikul perioodil. Peategelaseks on kojanaise poeg. Tähelepanu keskpunktiks on Falkpargi "vutimeeste" ja Kassisaba poiste jalgpalliharrastus ja salapärane varguslugu. Sündmustiku on põimitud eredaid pilte mõisa ülekohtust ning häbimärgistatud mõisa käsikuid. Usklikkust on positiivselt valgustatud vakra kojanaise kaudu. Muidu jääb aga teoses domineerima omaaegse argipäeva elu konkreetse, väljapaistvalt ilmeka kujutamise kaudu patriotismi, tegutsemislusti ja aususe sisendamine.

K a r l R i s t i k i v i avaldas 30-ndail aastail neli lasteraamatut: "Lendav maailm" (1935), "Sinine liblikas" (1936), "Semud" (1936) ja "Sellid" (1938).

"Lendav maailm" vestab antropomorfiseeritult pääsukeseperekonnast, aga ka teistest lindudest, nagu varblased, öökull jt. Kuigi teoses leidub plastilisi pilte lindude elust ning häid õpetusi ("On tarvilik asi, et mida rumalam keegi on, seda targemaks ta end peab, seda toorem ning halvem on ta teiste vastu," 78), on ta tänapäeval täiesti iganenud juba selliste motiividega, nagu näiteks "pääsukesenaise" pöördumine ilusal varahommikul oma "mehe" poole:

"Parem istume aiateibale ja laulame ühe laulu Jumala suks ja inimeste ning eneste rõõmuks."

"Või sul kedagi kuulsas on", urises mees.

"Ära räägi patujuttu. Jumal kuulab ikka!"

Teose lõpul laseb autor lõunast tagasipöörduvad pääsukesed väsinutena laskuda Eesti laevale, kus täitub isapääsukee "viimne ja suurim soov - surra isemaa pinnal".

Järgnevais lasteteoseis veldib Ristikivi nii otsejoonelist kodanliku kasvatus ülesannete täitmist ja ühtlasi võime konstateerida kunstimeisterlikkuse ning lastekirjanduse spetsiifika järjest kasvavat esilekerkimist. "Sinine liblikas" on küll alles ülemäära idealiseeritud ja estetiseeritud muinasjutt haldjateriigist päritolevast ühepäevasest õnneliblikast. "Semud" ja "Sellid" aga lähenevad loomade elu antropomorfiseerimisest hoolimata juba tunduvalt oma-aja tõsielu realistlikule kajastamisele. "Semud" on jutt neljast kutsikast

ja "Selliid" kolmest "Saksamaa seltsi" kassipojast, neist eriti viimane täidab silmapaistva edukusega lugejate eakohast nõuet seikluste ja põnevuse järele. Autor vestab oma tegelastest haarava reipuse ning huumoriga. Keel on kujundirikas, sageli kohatame lastekohast alliteratsioonini ning riimi, kohati vaheldub proosa värssidega. Üksi koju jäetud kassipojad otsustavad: "Milleks nurida mõõda murki, kui on uurimata mitu kappi ja purki. Ei ooka midagi paremat soovida, kui et võiksime kord neist kõigist proovida." Kii osapead jäetud kutsikaid kui ka kassi-peegi eotavad paljud äpardused, mis väga sarnanevad taolises olukorras olevate laste äpardustele. Järeldused on muidugi õpetlikud.

» v a l d T a m m l a a n e lasteraamat "Laevakoer Tuhk" (1940) ilmus kirjastuse "Loodus" poolt väljaantud sarjas "Röömus pildiraamat" (nr. 12). Autor kujutab selles koera loomajuttude traditsioonilist allegooriat kasutamata, tihedas seoses inimeseluga. Peremehe juurest äraeksinud koer Tuhk leiab endale ühe kodu laeval, kus ta tutvub meremeeste eluga pikal merereisil ja pärast Aafrika randa jõudmist ka paljude sealsete loomadega, nagu pruun madu, krokodill, okassiga, kilpkonn, lõvi, kaelkirjak, ninaservik. Seega on haaravasse sündmustikku põimitud ka noorte lugejate silmaringi laiendamine.

"Laevakoer Tuhk" oli pärast O. Lutsu "Lauka poiste eotamatut teekonda" üks esimesi lasteraamatuid, mis pärast Suurt Isa-maasõda kodanliku perioodi autorite lastelektüürist unustrüki ilmus (1948).

Püsiva väärtusega teoseks tuleb veel pidada ka August M ä l g u noorsooraamatut "Jutte lindudest" (1934). Ilukirjanduslik-teaduslikus laadis antakse selles tõsielulisi pilte paljudest kodumaa rannikul elavaist lindudest, nagu kajakad, pardid, hahad, ristlinnud, vaerad.

Põhiliselt realistliku lastelektüüri rikastajaina väärivad veel tähelepanu Jakob M ä n d m e t s ja Redik S o a r. Kuigi J. Mändmets ei ole võtnud endale eriti noorte elu kujutamise ülesandeid, on mitmed tema jutud leidnud tee koolilugemikesse kas ladusalt jutustatud ilmekate lugudega oma-aja ühiskondlikust ülekohtust ("Ahervare" 1904) või tunnetuslik-kasva-

tuulike ülesannete meeldejääva tähtsusega ("Eri valgus tuli", 1913). Redik Soar (kodanikunimega Karl Kider) võitis peelehoia aga just lastelühedase ainetiku eedamliku kujutajana jutustus-tes "Esimesilt päevilt" (1921) ja "Loigumäe" (1925).

Tunduvalt piiratuma ideelise väärtusega on peamiselt 30-ndail aastail lasteteostega esinenud Jakob Liiv, J. Jaik, S. Einer, H. Mäelo, J. Lattik jt.

30-ndail aastail alustasid esimeste lasteteoste avaldamist ka tuntud eesti nõukogude autorid P a u l R u m m o, L e i - d a T i g a n e, E d u a r d M ä n n i k, K e r s t i M e r i l a a s. P. Rummo avaldas lastenäidendid "Teel ellu" (1936), "Lõunatuule eksirännakud" (1937) ja "Linnuse saladus" (1938); L. Tigaselt ilmusid lasteraamatuid "Lagu kahest laisast varesest" (1936) ja "Metsatalu vahvad loomad" (1938); E. Männi- kult Aadi Virgese pseudonüümiga "Jänesepeog Te-Too" (1935), "Ra- jamaa talu" (1935), "Tarkuse müts" - jatuna (1933) ja näidendi- na (1937); K. Merilaas alustas lastelaulude avaldamist "Laste- lehes" jm.

Lastelektüüri tunduvalt juurdekasvu põhjustas eriti laste- ja noorsooasmatute väljaandmine eesti kui ka väliskirjandusest üsna ulatuslikes seerias, nagu "Looduse lasteraamat", "Loodu- se kuldraamat", "Targad tähed", "Rõõmus raamat", "Kuldne kodu", "Vikerkaare" jt. Endisest sagedamini hakkas ilmuma ka tõlkeid vene nõukogude lastekirjandusest. Viljakat initsiatiivi sel alal näitas Jaan Kärner, kes avaldas 30-ndail aastail kümne- kond K. Tšukovski lasteraamatut. ¹⁾ Tõlgiti ka V. Bianki, ²⁾ B. Žitkovi ³⁾ ja Karnauhova ⁴⁾ lasteteoseid.

1) "Hiiglane Prussakas", "Kärbes Piriseja", "Kõõgi-Kata mure", "Lastekõigija", "Limpopo", "Loomade näss", "Mainasjutte las- tele", "Pese-ise-sa", "Telefon", "Varastatud päike".

2) "Kõõpeog", "Robin Hood", "Sõda metsas", "Viirastusjärv".

3) "Elevandid", "Üks mereseiklus".

4) "Oi-hee" I, II, III.

T a g a s i v a a d e. Klassitõhiskonna olukorras arenenud eesti demokraatlik lastekirjandus saavutas oma võidud heitluses antidemokraatlikku lastekirjandust harrastava leeriga, kes juhindus eeskätt kroonupatriootilistest ja klerikaalsetest ideedest. Raskuseks õiges orienteerumises oli lastekirjanduse teooria ja kriitika algelisus. Kõige viljakamaks osutus teetumine rahvaluule traditsioonidele. Neist kui ka välismaistest positiivsetest eeskujudest lähtudes suutsid andekamad demokraatlikud autorid anda rea kõrgetasemelisi teoseid ja välja arendada väärtuslikke pedagoogilisi ning kunstilisi traditsioone. Mineviku eesti lastekirjanduses ei olnud kunagi eesrindlikum osa oma lugejale ainult ajaviiteks või üksnes fantaasiaarendajaks. Ta on hoolega silmas pidanud laste kõlbelse kasvatuse vajadusi, hukka mõistnud egoismi, laiskust, hooletust, sisendanud kodumaa-armastust, ausust, siirust, aktiivsust, töökust, osavõtlikku suhtumist kaasinimestesse, looduse- ja loomadearmastust ja teisi väärtuslikuks eluks vajalikke omadusi. Kuid selliseid õilsaid eesmärke taotlede jäi ta siiski veel mitmeti võlgu laste ees. Peamiseks puudujäägiks oli maailmavaateline ebaselgus ja vastuolulisus, mis põhjustas olulisi kõikumisi ja vasturääkivusi laste ühiskondlikul kasvatamisel. Ka kõige andekamaid demokraatlikke lastekirjanikke mõjutas vahel häirivalt valitsevate ringkondade rahvavaenuline poliitika.

Eriti andsid end paljude heade lastekirjanike loomingu tunda sissejuurdunud klerikaalsed traditsioonid ja väikekodanliku keskkonna ideaalid, harjumused ja maitset. Ei saanud järgida mõjuta, et lastekirjanduse turg oli üle ujutatud vaimuliku sisuga ja elukauge fantastikaga lasteraamatuist.

Kõige hinnatavama panuse kodanliku perioodi lastekirjandusse andis proosa, mis pärandas rea iganematuid teoseid, nagu E. Bornhöhe "Tasuja", O. Lutsu "Kevade" ja J. Parijõe rikkalik jutulooming. Lasteluule jäi sellega võrreldes maha, kuid rahvalaulu traditsioonidest lähtudes andsid ka lastelaulude sellised autorid, nagu E. Enno, K. E. Sööt jt. oma loomingu paremiku-ga tõhuse baasi eesti nõukogude lasteluule arengule.

Ülevaade eesti nõukogude lastekirjandusest

1) Suure Isamaasõja eel (1940-1941).

Pärast nõukogude võimu taaskahtestamist Eestis 1940. aastal kerkisid eesti lastekirjanduse ette revolutsioonilised ülesanded: kasvatada lastes kommunistlikku moraal, aidata kaasa nende kujunemises kommunistidehitajaks. Selliste ülesannete tähtsaine eeldas ka uue loomingu meetodi - sotsialistliku realismi rakendamist. See ei saanud mõistagi toimuda pöevapealt. Kõik aastate jooksul saame kõnelda ainult sotsialistliku realismi meetodi rakendamise katseist. Eesti lastekirjanikud olid olnud kodanliku korra tingimustes isoleeritud nõukogude lastekirjandusest. Aimult vähesed nõukogude lastekirjanduse teosed olid pühendunud kodanliku valitsuse poolt etteseatud tõkkeist läbi. Nii oli eesti keelde 30-ndail aastail tõlgitud vaid üksikuid B. Žitkovi, V. Bianki, J. Karnauhova ja K. Tšukovski lasterasmatuid. Need, peamiselt eelkooliealistele või kooliea nooremale katmisele määratud teosed (K. Tšukovski "Pese-ise-sa", "Kärbes Piriseja", J. Karnauhova "Oi-hoo" jt.) ei suutnud veel anda mingit üldist pilti nõukogude vene lastekirjandusest. Selles olukorras oli loomulik ja otse paratamatu huvi järak tõus vanemate vennasrahvaste, eriti vene nõukogude lastekirjanduse vastu, mis väljendus konkreetselt kõigepealt nõukogude lastekirjanduse erakordselt intensiivses tõlkimises eesti keelde. Varsti pärast juunipööret sai eesti lastel võimalikuks lugeda tõlkes N. Veretennikovi mälestusi V. I. Lenini lapsepõlvest. Ja juba 1941. a. algupoolel jõudis ilmuda veerandsada uut tõlget vene nõukogude lastekirjandusest, vene lastekirjanduse klassikast ning vene rahvaluulet. Nende hulgas oli vene nõukogude lastekirjanduse rajaja M. Gorki, suure populaarsuse võitnud ilukirjanduslik-teadusliku žanri esindaja M. Iljini ja selliste laste lemmikirjanike, nagu A. Tolstoi, V. Katajevi, K. Tšukovski, A. Novikov-Priboi jt. lasterasmatuid. M. Gorkilt ilmus tõsieluline muinasjutt "Värvuke", M. Iljinilt jutustus

"Mäed ja inimesed" teaduse ja loova töö imetegudest, A. Tolstoilt "Vene muinasjutte", mis võimaldas eesti lastel pilku heita vene rahvalaule haruldaselt rikkalikku varamusse.

Eesti nõukogude lasterasmatu sissejuhatajaks said E n n K i p p e l ja J u h a n S ü t i s t e, kes suutsid juba enne Spurt Isamaasõda anda lastelektüüri püsima jäävaid teoseid. Ühtlasi olid need esimesed väärtuslikumad katsed sotsialistliku realismi meetodi rakendamisel.

E n n K i p p e l (1901-1941), kes oli varem kirjutanud rea ajaloolisi romaane ("Issanda koerad", "Jüriöö") ja manduvat tõusikkodanlust kujutava romaani "Kuldvasikas", avaldas 1941. aastal patriootilise ajaloolise nooreojuatustuse "Meelis" Sellis kujutas ta eestlaste võitlust maa vallutajate saksa ristirüütlite, taanlaste ja rootlaste vastu, otsekui ette aimates, et taoline rahva orjastamise katse ja metsikused peatselt unesti korduvad. Kuigi vaenlane on mitu korda tugevam, toimub kangelaslik vastupanu sissetungijale üle kogu maa. Peamised lahingud toimuvad Sakalas Lehola linnuses, Väina jõe suudmes, Lindanisa kantsis, Lihula ja Tarbatu linnuses. Elavalt kirjeldatud pilte vabadusvõitlusest ühendab jutustuse kangelane, Lehola vanema Lembitu poeg Meelis. 9-aastasena satub Meelis Lehola piiramise ajal saksa röövrüütlite kätte, kes viivad ta Dünaaunde kloostriisse, et kasvatada Eesti kuulsat vanema pojast vitsahirmu, ladina keele ja kiriku abiga preester, kes hakkaks levitama oma rahva keskel ristiusku. Meelisel õnnestub põgeneda ja pääseda Rootsi kaudu kodumaale, kus võtab osa Lindanisa, Lihula ja Tarbatu kaitsmisest. Viimases koos abiks kutsutud Vene vürsti Vjatškoga, kellega ta oli sõlmunud sõjalise liidu ühiseks võitluseks ebavõrdse vaenlasega. Nad langevad koos ennastsalgavas vapras võitluses Tarbatu linnust kaitses.

Meelise iseloomu põhijoonteks on julgus, vabaduse- ja kodumaa-armastus. Lapseeast alates tunneb ta poolehoidu ja austust õiglase ning rahuarmastava vene rahva vastu. Meelise kaudu õpetab teos vihkama rahva vaenlasi ja hindama tõelisi sõpra. Ilmunud Suure Isamaasõja eel, täitis "Meelis" sellisena õigeaegselt suuri kasvatuslikke ülesandeid.

Kippel oskab jutustada noortele kaugest minevikust veenvalt, konkreetselt ning esile tõsta probleeme, mis kõlavad ülimalt kaasaegselt ja teevad teose ideeliselt aktuaalseks. Kirgi nõudlikku lugejat võivad mõnel määral häirida realismiga vastuolus olevad üksikud muinasjutulistena tunduvad või põhjendamata motiivid (näiteks Meelise pääsimine Rootsis liikuva kivi abil, sattumine vanakese omni pärast lahingut Lindanisa kantsi all), haarab teos oma kõrge ideelisuse ning vaheldusrikka sündmustikuga. Selle tõestuseks on seegi tõsiasi, et teosest on antud 20 aasta jooksul neli unstrükki.

Lasteluule alal oli tähelepanuväärseks teeavajaks J u h a n S ü t i s t e (1899-1945) väikelastele määratud värssidega pildiraamat "Kalamehed". Lihtne sündmustik lastestkalastajatest on jutustatud reipalt ning lugejaid aktiivsusele õhutavalt. Laste tegutsemislusti, nende tšõd-mängu on näidatud tähtsana, tõsisena ning kasulikuna, täiskasvanute tšõga liituvana. Värsid on loodud lastele arusaadavas pildirikkas keeles ja meie kõige populaarsemas värssivormis - neljajalgsetes trohheusemõõdulistes nelikutes. Otstarbekaks ei saa pidada ainult kohati esinevat lastele tuntud esemete võrdlemist tundmatuga, nagu: "kus on haug kui kengaspoom", "võrk neid täis kui küllassary." Täiesti lastekohane on rohke alliteratsioon ja assonantsiharrastus (näiteks: "põhja piiril päris kaugel", "kallas kavalasti laug").

Teos on väärtuslikuks lugemismaterjaliks koelise neoremale astmele.

Lasteluule alal esines veel Paul Viiding poeemiga "Tšõrahva riik", mis jäi autori väheste sellealaste kogemuste ning teemale formalistliku lähenemise tõttu ideeliselt vildakaks.

2) Saure Isamaasõja aastail. (1941-1945).

Elitšõd eesti nõukogude lastekirjanduse soetamiseks katkesid fašistliku Saksamaa reeturliku kallaletungiga Nõukogude Liidule. Eesti NSV territooriumi vallutamiseiga saksa okupantide poolt jagunes eesti kirjanikkond kahte eraldatud leeri:

okupeeritud territooriumile jäänud ja Nõukogude Liidu tagalasse ning rindele läinud kirjanikeks. Okupatsiooni tingimustes oli paremal juhul võimalik apoliitilise lastekirjanduse loomine, piirumine kitsaste moraaliküsimuste käsitlesega. See saigi vallutatud territooriumi lastekirjandusele iseloomulikuks. Kirgi leidis ka kirjanikke, kes peitsid apoliitilisuse maski taha okupantidele meelepärasteid antidemokraatlikke ning anti-humaanseid tendentse. A. Dahlbergi lastejutus "Arutalu lapsed" (1944) esitatakse näiteks talulapsi tublidena, popeilapsi laiskadena. Kui talulapsed käsitavad koera mustlasnaise kallale, saadab seda tegu ilma autori heakskiit. Niisiis püüab raamatu autor teha okupantide eeskujul seisuslikku ning rassilist vahet. Demokraatlikke traditsioone jätkas Leida Tigane, kellelt ilmus lõbus loomajutt "Hunt ja kutsikas" (1943). J. Parijõe loomingust avaldati postuumselt rahvaluuleaineline teos "Kulaliste leib ja teisi eesti muinasjutte" (1942). Vääruslik noorteletkäär jäi väga napiks.

Nõukogudema tagalasse evakueerunud kirjanike ideeline ning kunstiline kasv jätkus hoogsalt. Seda soodustas oluliselt lähim kontakt vennasrahvaste kirjanike ning nende loominguga. Kuid sõjajärgne aeg jäi liiga kasinalt aega lastekirjanduse loomiseks. Neis tingimustes hakkas lastekirjanduse loomisele edukalt täitma täiskasvanuile määratud kirjandus. Noortele lugejatele sai eriti südamelähedaseks Suure Isamaasõja aegne luule, mis oli kantud sügavast patriotismitundest, õhutas viha fašistlike agressorite vastu ja kirglikku tahet vabastada kodumaad. Haaravat eeskujut pakkusid noortele näiteks Mart Raud (1903) ballaadid "Partisan Tammemets" ja "Orest Aul", kus luuletaja esitas mehiseid ennastsalgavalt vapraid võitlejakujusid. M. Raud ei piirdunud aga üksnes rindekangelastega, vaid esitas noortele kätkestavaid kujusid ka tagala tööriinnetelt. Ses suhtes aratab tähelepanu eriti lühiluuletus "Töölt", kus antakse portree Moskva poisikesest, kes suurepäraselt asendab Moskva vabrikus rindele läinud täiskasvanuid. Selle meeldejääva kujuga rõhutab autor, et nõukogude noorsugu võtab sõja ajal täie andumusega osu üldrahvalikust võitlusest. Suure kasvatusliku väärtusega olid ka sõja ajal ilmunud A. Hindi,

A. Jakobsoni jt. proosapalad.

Ei puudu ka hoopis teosed, mis on kirjutatud spetsiaalselt noorte jaoks. Nendeks on Mart Raud "Noor kangelane" ja Paul Rummo (1909) ajalooline jutustus "Käskjalg Källe". Mart Raud andis oma raamatus veel kord haarava võitlejakuju, jäädvustades Nõukogude Liidu kangelase tiitliga autasustatud eesti sõjamehe Arnold Mere portree. P. Rummo aga juhib lugeja eestlaste muistse vabadusvõitluse aegadesse. Ta näitab poisikest Kallet osavõtjana Jüriöö ülestõusust. Seoses sellega kerkib esile eesti rahva sajanditepikkune traagiline võitlus saksa orjastajate vastu. Nende julma ning ülbe ülekohtu kujutamine ergutas aoori lugejaid vihasele võitlusele kunagiste röövrüütlite tänapäevaste järglaste - fašistlike anastajate vastu. Samas vaimus käsitlesid Jüriöö-teemat ülestõusu 600. aastapäeva puhul reas luuletustes ka Johannes Barbarus, Mart Raud, Jaan Kärner jt. Sellisel luulel oli noortesse lugejatesse heroismi õhutav mõju.

Isamaasõja-aegse lektüüri kohta on tehtud järgmine tabav kokkuvõte:

"Luule sai oma emotsionaalsuse ja vahetu ning kiire reageerimisega kõigele meelikõitvale põhiliseks harrastusalaks..

Sõja-aastate lühiproosat iseloomustab sama aineala nagu luuleski, kusjuures eriti paelub autoreid inimeste kujunemise ning maailmavaatelse karastamise probleem. Kirjutatud ajalehtedele ja ajakirjadele, on need tööd tavaliselt üsna napisõnalised ja tugeva konfliktiga, kuid ka kunstliliselt mõnevõrra skemaatilised, sest haaravad sündmused varjutavad kirjanodusliku karakteri, kes konkreetse isiksusena jääb üksiktunnustes avamata." ¹⁾

Algpärase lektüüri kõrval etendab tähtsat kasvatuslikku osa tagalas elavate noorte vahetu tutvumine vene nõukogude lastekirjanduse kaasaegsete kangelaskujudega. Edasiviiva tegurina tuleb märkida asjaolu, et eesti nõukogude kirjanikel avanes soodne võimalus vahetuks süvenemiseks vene nõukogude ja teiste vennasrahvaste lastekirjanduse saavutustesse.

1) K. Käär, H. Peep, Pilk nõukogude eesti kirjandusse. Tallinn 1965, lk. 16.

Isamaasõja ajal alustati eesti noorte loomikuteoste tõlkimist vene keelde. Teeavajaks sai E. Bornhöhe "Tasuja", mille tõlge avaldati raamatus "О Родине" (1944).

3) Suure Isamaasõja järgsel perioodil (1945-1951).

Eesti nõukogude lastekirjanduse areng osutus sõjajärgseil aastail esialgu mitmeti vastuoluderikkaks. Kodanlusaegse lastekirjanduse traditsioonid olid alles liiga tugevad ja sotsialistliku realismi meetodi rakendamises astus enamik eesti lastekirjanikke alles esimesi samme. Varasemaks sõjajärgseks lasteteoseks oli rea vanemate autorite poolt väljaantud "Habelega sipelgas" (1945). See sisaldas peamiselt kunstmuinasjutte ime- ja loomamuinasjuttude žanri alalt. Neis esinev temaatika oli suhteliselt kitsas ja elukaage, seotud rohkem mineviku kui kaasaja vajadustega. Loomajutužanri harrastamist jätkas eriti R i c h a r d R o h t . Tema esimesed sõjajärgsed lasteteosed "Võrukael" (1945) ja "Jäneste pulmad" (1946) ei jõudnud veel üle tallatud radadest. Järgnevais lasteraamatuis "Lapsed, linnud ja loomad" (1947) ning "Laaned ja veed" näeme aga juba ilmselt ideelis-kunstilist edasiminekut. Probleemistik on muutunud avaramaks ja elulähedasemaks. Eriti tuleb hinnata üksiku ja kollektiivi suhte ning töö tähtsuse sügavat valgustamist. Juttude süžeed on muutunud loomulikumaks ning lihtsamaks, tegelaste valik mitmekesisemaks.

Roht jätkab loomi kujutades mõistukõne kasutamist, kuid kasvatuslike eesmärkide taotlemine selle kaudu toirub endisest loomulikumalt ning tabavamalt. On meeldejäädvalt viidatud inimeste vastavaist halvadest omadustest ning kalduvustest ülesäämise võimalustele, kui kogus "Laaned ja veed" räägitakse laisast kassist, kes viitsib kodus ainult magada ja toitu varastada, kuid metsa viiduna õpib iseseisvalt ülalpidamist hankima ("Kodus ja metsas"); või kui kirjanik vestab mesilasest, kes soovib elada omaenda tahtmise järgi ilma tööta teiste heaks, lahkub mesipuust, satub siis ohtudesse ja õpib hindama kaaslasi ja tööd ("Mesilane Meelik"). Positiivset eeskuju on näidatud, kui jutus "Julged rändurid" noor

ilmus jutustus "Kaks meest ikka kaks meest" (1946), mis jutustab sõja algusest, elust okupeeritud Eestis ja maa vabastamisest Nõukogude armee poolt. Teema aktuaalsusega ei käi kaasas kunstiline õnnestumine: olulisemaks puudujäägiks on kirevate sündmuste kuhjumine ja tegelaste hingeelu kujutamise ebaeensuus. Isamaasõja-aegseid olukordi asub kujutama ka R. Roht jutustusega "Noorte pere" (1947). Teose eesmärgiks on kodanliku korra ülekohu ja nõukogude võimu õigsuse esiletõstmine, autor ei suuda aga tänuväärset ideed vajalikul seostada sündmustikuga ja lisab noortele lugejatele hoopis kohatuid abstraktseid selgitusi. Tegelaskujud jäävad mitmes suhtes ebausutavaiks ja vastuolulisteks. Suhteliselt enam õnnestunud on A i n o T i g a s e (1912) teedrajav katse kujutada nõukogude kooli elu teoses "Esimene veerandaasta" (1946), kuigi ka selles takistab ainetiku napp tundmine märgatavalt kunstilist õnnestumist. Kordaläinud katseks võib pidada T õ n i s B r a k s i (1885) jutustust "Punaaja poisid" (1947), mille sündmustik on seotud 1905. aasta revolutsiooniga. Tegelasteks on mõisamoona-kate lapsed. Leida Tigase eespool mainitud teoses "Vanaema maja" (1946) elavalt jutustatud lood on lastele mitmeti õpetlikud (sihitud vale, ebausust, laste hirmutamise jne. vastu), kuid kuuluvad olustikult minevikku. Kuna lapsed seda alati ei mõista, võib see asjaolu mõjuda eksitavalt.

Väga tunnustusväärset osa lastelektüüri rikastamises hakkas etendama sõjajärgseil aastail vennasrahvaste, eriti vene lastekirjanduse ulatuslik tõlkimine eesti keelde. Aastail 1945-1951 tehti eesti lastele kättesaadavaks väärtuslik valik teoseid selliseilt mitte üksnes nõukogude, vaid maailmakirjandustki juhtivailt lastekirjanduse autoreilt, nagu V. Majakovski, A. Gaidar, M. Prišvin, S. Maršak, S. Mihhalkov, V. Bianki, K. Tšukovski, L. Kassil, V. Katajev, V. Ossejeva, A. Likstanov jt. Tutvustati tõlgete kaudu ka parimaid ilukirjanduslik-teadusliku žanri esindajaid, nagu B. Žitkov, M. Iljin, L. Saveljev jt. Suure kasvatusliku väärtusega olid biograafilise sisuga raamatud V. I. Leninist, M. Gorkist, S. Kirovist. Teretulnu olid ka valikud vene ja teiste vennasrahvaste muinasjutte, millele lisandusid tõlked vendade Grimmide, W. Hauf-

fi ja R. Kiplingi muinasjuttudest. Märgitad tõlkekirjandus ei olnud tähtis ainult lastele suurepärase lugemisvara pakujana vaid oli toeks ka meie lastekirjanikele lasteramatute ideelise ning kunstilise taseme tõstmisel.

Soovida jättis aga eesti klassikalise lastekirjanduse pakumine lastele. Minevikupärandist jõuti välja anda ainult üksikuid teoseid, millede hulgas oli F. R. Kreutzwaldi "Eesti rahva ennemuistasad jutud".

Arvestades lastekirjanduse suurt kasvatuslikku tähtsust ja nõukogude avalikkuse huvi lastekirjanduse probleemide vastu, kutsuti 1948. aastal Moskvas kokku lastekirjandusalane nõupidamine, kus tõsteti teravalt esile vajadus võidelda senisest hoolikamalt lastekirjanduse ideelise puhtuse eest, kodanlike igandite, objektivismi, apoliitilisuse ja formalismi vastu. Hukka mõisteti ka ühiskondlike suhete lihtsustatud kujutamise tinglike allegooriliste vormide kasu.

Nõupidamisel oli ilmselt virgutav mõju nõukogude lastekirjanduse edasisel arenemisele, ühtlasi kriitilisele ning teoreetilisele mõttele sel alal. Eesti nõukogude lastekirjanduses leiduvaid minevikuigandeid, eriti väikekodanlikke maitseid ja meeleolusid, mida esines kõige enam väikelasteramatuis, kritiseerisid tabavalt R. Parve, P. Kotta jt.

Silmapiistvat edasiminekut näeme 1948. aastast alates kõigepealt Kersti Meriläasi (1913) ja Ralf Parve (1919) lasteluules, mis saavutas endisest tunduvalt kõrgema ideelise taseme, muutus elulähedasemaks, lastepärasemaks ja meisterlikumaks. Kersti Meriläasi lasteluule kogu "Päikese paistel" (1948) peatsemaks on kaasaegne nõukogulik töö, mida tehakse kollektiivselt. Luuletaja annab aktiivsusele õhutavaid dünaamilisi pilte kauni looduse foonil heinateost, metsaraiumisest, turbalõikamisest ja. Luuletuses "Plaan" juhib autor osavalt lapsi riikliku plaani vajaduse mõistmisele. Ta teeb seda groteskselt, andes pahupidi pööratud pildi ainult šokolaadi tootvast riigist ja sellise ühekülgsuse häda, mida mõistab ka suurim šokolaadisõber. Lastele meeldivais, hoogsais värssides rohkete loodushälte jäljendusega on kirjutatud "Veskilaul", kus on meeldejäävalt esi-

le tõstetud kõikide tööalade omavaheline seos.

K. Merilaasi "Päikese paistel" on sisukas ning meisterlik saavutus.

R. Parve alustas lastelaulude kirjutamist enne Suurt Isamaasõda ajakirja "Pioneer" toimetajana. Sellest ajast on pärit luuletus "Suusasõit", mis on viisistatud mitme helilooja poolt. Väljapaistvalt aktiivseks lasteluuletajaks kujunes Parve pärast Suurt Isamaasõda. Tema esimene värssikogu "Teguderehked päevad" ilmua 1948. aastal. Kogu sisaldab 12 luuletust, mille peamiseks eesmärgiks on äratada armastust nõukogude kodumaa, töö ja teaduse vastu. Avaluuletuses "Pioneeride laul" räägib autor pioneeride õnnelikust suvest ja teadlikkusest, et neid ootab ees suur, vastutusrikas töö. Meeldejäävalt kujutab ta esimest koolipäeva ("Tuleb sügis"), nõukogudema rahvaste sõprust ("Nõukogude riigis"), kajastab Oktoobri-revolutsiooni murrangulist tähtsust nõukogude inimeste elus ja töös ("Meie maa"), tutvustab eri tööalaseid - metsatööd ("Metsatööd"), sepatööd ("Mim vend"). Mitmes luuletuses annab autor hoiatavaid pilte õpilaste hooletusest ja laiskusest. Nõukogude kooli eeskujulik õpilane jääb seejuures tähelepanuta.

R. Parve esikogu värsked, aktuaalse temaatika mõjulepääsu häirib osalt rangelt-õpetlik hoiak. Soovida jätab kohati ka värssitehnika (värsede lõpetamine side- ja aseaõnadega, puudulikud riimid jm.).

Sisult tunduvalt lastepärasem ja värssitehniliselt ladusam on Parve järgnev värssikogu "Meie maja poisid" (1949). Selles on antud kaasakiskuvalt elavad ja uljad poisid tege-likkusest, kes kokku annavad ühe maja poiste kollektiivi. Sellesse kuuluvad tehnikahuviline Sass, malehuviline Kusti, eeskujulik pioneer Voova, spordihuviline Peeter jt. Värsimate majaanike hulgast kerkib esile kapten Aru kuju. Kõik poisid käivad ühes koolis ja veedavad vaba aega kokkurehkitud plaani järgi. Muude harrastuste kõrval kuuluvad poisid õhtuti kapten Aru vestlusi Ameerika ülbeist kombeist, rassivaenust, kapitalistliku moraali ebainimlikkusest (vt. luuletust "Mida jutustas kapten Aru"). Poistekollektiiv reageerib kohe "Säde-

me" üleskutsesele ja korrastab innuga maja juures asetseva aia; ühiselt seatakse majja raadiosõlm, üheaegselt tervitatakse sukirja saanud majaelanikke.

"Meie maja poisid" peegeldab huvitavalt ning värskelt kaasaega.

Luuletus "Mida jutustas kapten Aru" ilmus 1950. aastal. eri raamatuna. Sellele järgnes sama temaga "Väike John" (1951), kus rassivaenu näitena jutustatakse neegripoisi õnnestust saatusest USA-s.

R. Parve esimestes lasteluule kogudes näeme selgesti vene nõukogude lasteluule, eriti S. Maršaki viljastavat mõju. Lastetelehe "Sõda" ja ajakirja "Pioneer" toimatajana ning nõukogude lasteluule tõlkijana oli Parve 40-ndail aastail nõukoguliku kõrgeidealise lastekirjanduse eest peetava võitluse avan-gardis. Tema üheks lemmaautoriks oli S. Maršak, kelle pari-maks tõlkijaks teda tuleb pidada.

R. Parve lasteluulest avaldati venekeelne valimik "Солнце над Родиной" mis sai Vene NFSV Haridusministeeriumi poolt 1950. aastal korraldatud lasteteoste võistlusel esimese suhin-na.

40-ndate aastate lõpul hakkas esinema lasteluuletajana P e l i k s K o t t a (1910). Esikteoses "Rõõgib Mati" (1949, II trükk 1951) võttis ta ülesandeks jutustada nõukogude inimestele omasest tööst. Kuid ta ei suuda arendada kohast sünd-mustikku. Värsiraamatu väike kangeline on koormatud tarkadest sõnadest, mis tema suus kõlavad ebalooslikult. Esikteosese järgneb pildiraamat "Vaat, mis juhtus" (1951). See on õpetlik lugu väikelastele: kassipoeg Miisi läheb omapead hulkuma ja satub kimbutustesse, millest päästab hea tütarlaps Liisi.

Näeme, et vaadeldud perioodi lõpul läheneb lasteluule silmapaistvalt tõsielule, kuid sellega käib veel sageli kaas-sas laste- ja kunstipärasuse unarussejätmine, teatav kuivus ja deklaratiivsus.

Tunduvalt tagasihoidlikumate saavutustega toimub aastail 1948-1951 üleminek kaasaegsele nõukogulikule temaatikale las-teprotsess. Püüvalist raskustest sotsialistliku realismi mee-toodi rakendamises kõneleb reale teostele iseloomulik pundu-

jääk: lõhe teose idee ja sündmustiku arendamise vahel. Selgesti ilaneb see näiteks **E r n i K r u s t e n i** (1900) lastejutustuses "Sinisulg depooas" (1948). Kollektiivse sotsialistliku töö eeliseid on püütud tõestada sellega, et kaks noort tüvi, kellest üks on kasvanud depoo katuse all, teine kuskil põõsningul, ehitavad endile pesa just depoo katuse alla. Autor tunneb ise, et selline süžee teose ideed vajalikult ei toeta ja lisab seetõttu õpetlikke arutlusi kollektiivse töö tähtsusest.

Õpetlikke selgitusi idee esiletõstmiseks kasutab **L e i d a K i b u v i t a** teoses "Tuljak ja Tups" (1948).

Esineb ka teistestuguseid raskusi. Mõned autorid näiteks pingutavad liiaselt üle positiivseid eeskujusid pakkudes. V. **L ä i d u s t a r e** "Pioneer Sulev" ja A. **M i r k a** "Een ja Janno" annavad noori kangelasi, kellede suured, õilsad teod jäävad paratamatult eakohatuks, seega ka uskumatuks. Kuna autorid ei suuda kangelasi vajalikult individualiseerida, jäävad nad kahvatuks ning ebahuvitavaiks. Mõned teised teosed püüavad vastata noorte huvidele põneva sündmustiku põimimisega, kuid satuvad seejuures liigsesse keerukusse ning kunstliku põnevuse tagaajamisse. Taolist ülesehitust näeme Aino Tigase jutustuses "Keerdsõlm" (1948), mille ainestik on võetud pioneeride elust. Liiga kavapäraselt toimub jonnaku poisil ümberkasvatamine klassikaaslaste ja vanemate inimeste mõjul selt-simehelikuks kollektiivi liikmeks. Belkooliealiste laste seisukohalt on jälgitud põhiliselt sedasama skeemi sama autori lasteraamatus "Lugu väikesest Annest" (1949). Siin muutub isemeelne Anne lasteaia-kollektiivi mõjul lahkeks tüdrukuks. Unt ainestikku toob, kuid jääb kunstiliselt endisele tasemele, jutustus "Klassi noorim" (1950). Selles kajastatakse laste elu balletikoolis. Kaldumist skemaatilisusse nii süžee arendamisel kui ka tegelaskujude loomisel põhjustas A. Tigase senises lasteloomingus eeskätt ainestiku pealiskaudne tundmine.

Väljapaistvaks saavutuseks on **L e i d a T i g a s e** lastejutt "Kelleks tahan saada" (1948). Teose algul leiab küll ülemäärast õpetlikkust, kuid õpilase Antsu koolikirjand teose pealkirjas antud teemal kujuneb elulistele kogemustele toetudes niivõrd tundeentsaks ning loomulikuks, et haarab iga

lugejat. Klukutse valikul on Antsala teenäitajaks Saksa oku-
patsioonil maa-alale allahüpanud haavatud nõukogude lendur, ke-
da ta 1943. aasta suvel salaja abistas ja kelle mehisus ning
vaprus teda vaimustas. Lenduri kõrval kerkib esile Antsu enda
kuju, kes on antud noore, veendunud patrioodina, arukana, jul-
gena, otsusekindlana ja töökana.

L. Tigaselt ilmub veel loomamuinasjutt "Hunt ja kutsikas"
(1948), kus autor tutvustab kooliealiste nooremale astmele sel-
liseid loomi, nagu hunt, rebane, mäger, siil, rästik, konna ja
tigu, näidates nende eluviise. Loomade kaudu mõistab autor huk-
ka kergemeelset käitumist ja hindab kõrgelt kohusetunnet. Loo-
mad on muinasjututraditsiooni kohaselt individualiseeritud ja
antropomorfiseeritud, kusjuures inimlike joonte omistamisega
on kohati liialdatud (vt. näiteks rebase perekonnaelu kirjeldu-
si).

A r n o l d T u l i k avaldas jutustuse "Ja nad ei tu-
le enam" (1949), mille sündmustik kujutab võitlust fašistide-
ga nende poolt okupeeritud Bestis ja noorte osavõttu sellest.
See oli uus ning vajalik teema, mille käsitlemine tuletas
noortele meelde hiljutist rasket võitlust. Autoril on õnnestu-
nud anda haaravaid episoodid partisaanide heroismist. Kohati jä-
tab aga soovida okupatsiooniaegse olustiku tundmine, mis võib
asjatundlikumaid lugejaid häirida.

Hinnatava panuse andis noortelektüüri rikastamiseks
A a d u H i n t (1910). 1948. aastal avaldas ta ajaloolise
noorsoojutu "Vesse poeg", kus on kujutatud saarlaste ülestõu-
su orjastajate vastu aastail 1343-1344. See teos näitab veel-
kord eredalt fašismi eelkäijate - saksa ristirüütlite metsi-
kusi ja eestlaste vaprat võitlust vabaduse eest. Ühtlasi näe-
me teosest, kuidas ristiusu levitamise peamiseks eesmärgiks
oli orjastajate huvide teenimine. Ajaloolise koloriidi loo-
miseks on Hint kasutanud õnnestumult arhaisme.

Ajajärgu väljapaistvamate saavutuste hulka tuleb lugeda
1950. aastal ilmunud teost "Angerja teekond", millega Hint
peaaegu üheaegu Jüri Piigiga avas tee eesti nõukogude laste-
kirjanduse ilukirjanduslik-teaduslikule žanrile, mis vene
nõukogude lastekirjanduses oli B. Žitkovi, M. Iljini, V. Bian-

ki, M. Prišvini jt. loomingu jõudnud suurepärase meisterlikkuse ni. Ilukirjanduslik vorm on selles žanris rakendatud eeskätt uute teadmiste, uute teaduslike saavutuste levitamise teenistusse. A. Hint seob osavalt kolme inzaka noore kalastaja Antsu, Juku, ja Kusti seiklused teaduslike andmete esitamise ga angerjate kohta ja tutvustab noortele lugejatele ühtlasi kalapüügitehnikat.

J ü r i P i i k (1911) jõudis oma esikteosega "Pääsusaba lahel" (1949) ilukirjanduslik-teadusliku žanri teerajajana ajaliliselt A. Hindist isegi ette, kuid sisult jäi selle ülesande lahendamise esialgu vähem silmapaistvaks. Hiljem pühendab aga Jüri Piik kogu oma lasteloomingu selle žanri väljarendamisele, võttes ülesandeks laste silmaringi laiendamise eriti loodusteaduste alal.

"Pääsusaba lahel" jutustab kahe noore sõbra Valduri ja Ennu seiklustest 1941. aasta sõjasuvel. Poisid lähevad liblikaid koguma, satuvad seejuures fašistlike diversantide salgale ja aitavad kaasa bandiitide kahjutuks tegemisel. Sündmustikku on põimitud ohtralt oskusi ja kogemusi liblikate kogumise kohta. Oma liblikatekogu kingivad poisid kooli looduslookabinetele.

R u d o l f S i r g e (1904), kes oli kodanlikul ajal alustanud "Lastelehes" tagasihoidlikult lastejuttude avaldamist (1924-1926), ei unustanud noori ka kipse kirjanikuna. 1949. aastal ilmus tema algupärane lasteraamat "Väike, aga tubli", kus peategelaseks on laste lemmikloom - koer. Sirge ei kasuta allegooriat, vaid kujutab huvitavalt tõelise koera seiklusi tihedas seoses kaasja inimeste ja nähtustega. Iga peatüki ette on autor ise koostanud sissejuhatava moto. Raamat ei ole illustratsiooniks mingile pedagoogilisele või poliitilisele teesile, nagu 40-ndail aastail oli sageli kombeks, vaid sisukas terviklik kunstiteos, mis jääb püsima meie lastekirjanduse pärandisse elu tõetruu kajastajana.

Sirge on lastelektüüri rikastanud ka teeneka tõlkijana. Tema eestinduses loevad tänapäeva noored D. Defoe maailmakuulsat teost "Robinson Crusoe" ja E. Z. Voynichi "Kiini".

Lastekirjanduse arenemist takistasid sõjajärgseil aastail isikukultusest esilekerkinud väired teoreetilised seisukohad,

mis hõlirisid nii kasvatuslike kui ka kunstiliste ülesannete tähtsust. Ei pööratud vajalikku tähelepanu lastekirjanduse spetsiifikale, unustati sageli elutõe vajadus ning nähti teeselt vaid poliitiliste loosungite ja ühiskonna ajaleolis-sotsiaalse arenemise illustreerimist. Suurt kahju tekitas nn. konfliktitusetooria ajutine mõjulepääs, mis eitas nõukogude ühiskonnas sügavamate vastuelude võimalust, sundis peale positiivsete tegelaskujude ühekülge esiletõstmise ning idealiseerimise, laste esitamise musternukkudena. Lastekirjanduse eakohatvust süvendasid sotsiologiseerimise ja didaktismi ületähtsustatud tendentsid. Neis tingimustes ei sautsud kriitika näidata teed sotsialistliku realismi meetodi õigeks kaitmiseks ning rakendamiseks, sest kriitikute võitlus eesti nõukogude lastekirjanduse ideelise kõrguse ning moraalse puhtuse eest lähtus märgitud positsioonidest.

Teoreetilised väärtseisukohad andsid end tunda eriti lasteproosa alal.

4) 50-ndail ja 60-ndail aastail.

a) 50-ndate aastate esimesel poolel.

Eesti parimad lastekirjanikud ja kriitikud jõudsid juba 50-ndate aastate algul selgusele, millised teoreetilised väärtseisukohad takistavad lastekirjanduse arenemist. Oluliselt aitas selleks kaasa 1952.a. aprillis ilmunud "Pravda" artikkel "Võita dramaturgia mahajäämus", eriti aga peatselt pärast seda Moskvas toimunud üleliiduline nõupidamine lastekirjanduse alal. Sel nõupidamisel kritiseeriti teravalt lähtumist skeemidest, ainestiku puudulikku tundmist, kangelaste "ilustamist", liigset didaktismi ja huumori puudumist. Selline tabav kriitika põhjustas silmapaistva pöörde lastekirjanduses eluläheduse ja eakohasuse taotlemise suunas. Sisuka lastelektüüri kujunemisel aitasid kaasa mineviku eesti lastekirjanduse klassika süstemaatiline avaldamine, lääne-euroopa lastekirjanduse selliste populaarsete teoste ilmumine, nagu Mark Twaini "Tom

Sawyeri seiklused", Selma Lagerlöfi "Wils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsi" niisamuti vene ja ukraina parimate lastekirjanike teoste tõlkimine.

1952. aastast alates näeme tunduvalt edasiminekut kõigepealt lasteluules. Sissejuhatavat osa etendas R.Parve uus lasteluule kogu "Lõbusad värnid", kus autor lahendab endiselt tõsiselt, elulisi probleeme, käsitleb eriti noortele lähedasi õppimise ja nõukoguliku patriotismi teemasid, kuid endisest tunduvalt värskemalt, huumoririkkamalt ja meisterlikuma värseitehnikaga. Voolavalt, lastepärastes värssides annab autor konkreetseid, meeldejäävaid pilte koolielust. Haarava huumoriga on kujutatud nii tublisid kui valletuid ning hooletuid lapsi. Viimaste puhul autor ei loe õpetusi ega nooni, vaid jätab järelduste tegemise pilka ning huumoriga antud kujadest noorte eneste hooliks. "Lõbusad värnid" annab autori kõige populaarsema õpilaskuju Oskar Ohaka (luuletuses "Ohakas"), kes sai varsti pärast teose ilmumist laisa ja lohaka koolipoisi üldnimeks. Eeskujuliku koolipoisi populaarse kuju annab luuletus "Tiit on korrapidaja". II klassi õpilane Tiit ruttab varahommikul aegsasti enne teisi kooli, et täita eeskujulikult oma korrapidajakohustusi. Tiidu suurt innkusest oma ülesannete täitmisel rõõgib luuletaja väga südamlikult, sooja huumoriga.

Järgises teoses, lastepoemas "Sävepäevil Siverskojes" (1953) asub Parve tutvustama oma noortele lugejatele eesti töörahva juhi Viktor Kingissepa kuju. Ta ei võta ülesandeks kujutada V.Kingissepa kogu revolutsioonilist tegevust, vaid piirdub episoodiga revolutsionääri üliõpilaspõlvest. Siverskojes suvepuhkusel olles kohtub Kingissepp vene poisikest Koljat, kes korjab ja müüb suvitajatele marju, et teenida sellega raha koolihariduse saamiseks. Kingissepa sooja suhtumise tõttu usaldab poiss talle oma mõtte ja Kingissepp otsustab teda aidata ettevalmistamisel gümnaasiumi sisseastumiseks. Õpetades aineid, tutvustab Kingissepp poisile rahva tõelist ajalugu ja revolutsioonilise võitluse vajadust. Suure Oktoobrirevolutsiooni päevil saabki Koljast punaarmeealane ja kommunist. Poem näitab Kingisseppa noorte tõelise sõbrana ja kasvatajana.

Kahjuks on Kingissepa kaju loomisel autori kajundusvahendid tunduvalt vähem ilmekad kui poisikese Kolja portree joonistamisel ja suvisest Siverskojast looduspiltide kujutamisel, mis on antud meeldejääva emotsionaalsusega.

Parve kolm järgnevat luuletust "Telefon" (1953), "Tahan ruttu kasvada" (1954) ja A. Saldrega koostöös kirjutatud "Tulge meile külla" (1954) on adresseeritud eelkooliealistele.

Värsslugu "Telefon" vestab lastele telefoniaparaadi abist inimese igapäevases töös, ühtlasi vajadusest osata seda otstarbekalt kasutada. "Tahan ruttu kasvada" sisaldab elurõõmsaid värse eelkooliealiste laste elust. Autor näitab lapse hingeelu head tundmist. Huumoririkkalt ja värskelt on kujutatud lapse esimese viie eluaasta tagasihoidamatut kasvutungi, millega käib kaasas esimeste uute teadmiste ning võimete haruldaselt kiire kasv ja iha täiskasvanuile järele jõuda, tahe neid järele aimata. Kujutades värskelt laste elamusi, kajastab autor nõukogulikku kaasaega. Lastepärase värsivormi leidmisel (sujuva rütmiga lühirealised värssid, rohkete kerduste ja loodushälte jäljendusega) on Parve ta enda tunnistuse järgi mõndagi õppinud lastelaulude vanameistrilt K.E.Söödilt. Hästi illustreeritud pildiraamat "Tulge meile külla" kõneleb loomadest. Olulisemaks vahendiks loomade tutvustamisel on hoolikalt laste lähemast keskkonnast valitud võrdlused. Kuid värsiehituselt ja sõnastuselt sobivad selle kogu luuletused enamasti vanemale eelkooliealistele lastele. Mudilastele on jõukohased vaid üksikud luuletused, nagu "Eesel" ja "Pelikan".

Oma senisest lasteluulest koostas Parve valikkogu "Tuul puhub lippudes" (1956), lisades algupäraste luuleteoste kõrvale ka tõlkeid. See sisukas teos annab meisterlikke, sisult kui ka vormilt vaheldusrikkaid värse laste kõigile vanuseastmeile. Autori väljakujunenud omapära, aktuaalse nõukoguliku ideelisuse kehastamine kunstiliselt terviklikku vormi kindlustab sellele teosele püsiva koha eesti nõukogude lasteluule pärandis.

Tunduvaid edusamme teeb lasteluule alal 50-ndail aastail

F e l i k s K o t t a. 1952.aastal ilmunud lasteluuletus "Kaheksas sügis" kannab küll veel endiselt kuiv-õpetlikku deklaratiivset iseleonu, esitades seejuures kangelasena igati eeskujuliku ja targa paipaisi, kes rohkem jutustab kui tegutseb, aga juba järgmise aasta lasteloomingus ületab Kotta sellise ühekülgsuse. Tema kolmas värssiraamat "Tublid loomad" (1953) annab juba ilmekamaid tegelaakujusid ja põnevad sündmustikku, millest sündinastult kasvab välja kasvatuslik eesmärk - truule sõprusele õhutamise. Ühtlasi asendab endist kuiv-õpetlikku ranget hoiakut huumor. Domineerimis pääseb südamlük, lüüriline suhtumine teose tegelastesse. Ka värssitehnika oma voolava rütmiga on meeldivalt lastepärane.

1953. aastal avaldas Kotta eelkooliealistele uue pildiraamatu "Mänguasjad", mis sisaldab lastekohastes värssides 13 lookest mitmesuguseist mänguasjadest.

Kotta vabanes 50-ndate aastate esimesel poolel talle esimestes lasteteostes omasest ühekülgsusest, leidis huumori ja elava lapse, kel on nii häid kui ka halbu külgi ja kes areneb elukogemuste najal. Selline kangelas esineb värssloos "Lumest maja" (1955). Jaan esineb lastekollektiivis jonnipumina, millel omadus on välja arenenud juba kodus, kuigi ema seda ei soodusta:

Jaunikene jonnis.

Juba kodus:

"Piima vala!"

Käratas ta emale.

"Kellel jannu, sellel jalad,"

anti vastus temale.

"Ise oma piima siis joo!"

võeti kangus appi.

Emma pahanes:

"Ah soo!"

Pani teidu kappi.

Jaani kuju on hästi individualiseeritud nii tema mõtete kui ka tegude kaudu. Jaan tahab teistest lastest üle olla, teha midagi, mis ärataks teistes kaheledust. Kui ta selle kavatsusega lumemehne kokku veeretab, valmib teistel lastel uhke

lumest raja. Jaan jäeb paratamatult alla ja tunneb üksinduse rasuvust.

1955. aastal ilmub Kottalt lasteraamat "Metsapere laulikud", kus tutvustatakse lastele peamiselt metsas elavaid lüulilinde. Laste silmaringi laiendamises täidab teos oma osa.

M a n i v a l d K e s a m a a (1921), kes õppis lähemalt tundma lapsi ja lastekirjanduse spetsiifikat lasteajalehe "Saade", lasteajakirjade "Noorus" ja "Pioneer" toimetuste ülesannet, avaldas aastail 1952-1955 värsilood "Heino õpib vedurijuhiks", "Kuidas mesikõpp meistriks sai". Esikteoses "Heino õpib vedurijuhiks" (1952) selgitab autor elukutse valiku tähtsust ja näitab raudteekooli õpilase Heino Sarapiku kaudu meistriks saamise raskusi kui ka rõõme. Haaravalt jutustatakse tööprotsessist, eriti Heino proovitööst - vasara tahumisest - ja tema unistustest asuda kord rongi juhtima. Kesamaa ei suuda aga lõpuni kinni pidada alustatud südamlükust, poeetilistest suhtumisest ja aktiivse tegevuse konkreetsest kujutamisest ning juhib kangelas teose lõpul paraadil marssima ja deklaratiivseid mõtteid mõlgutama. Järgnevais raamatuis vestab Kesamaa lastele peamiselt täiskasvanute tööst, elukutsetest ja nende vahelistest seostest. Ta leiab sobiva piltliku keele ning väldib alasti õpetlikkust. Elukutsete esindajaid ei ole ta suutnud vajalikult individualiseerida, mille tõttu nad jäävad kahvatuiks. Värsiloo "Kuidas Mesikõpp meistriks sai" tõstetakse traditsioonilise antropomorfiseerimise kaudu esile õppimise vajadust elukutse valikul. Sündmustikku on arendatud hoogsalt ning lõbusalt. Aga kui Parve ja Kotta lasteluules tajume väljakujunenud omapära yeetlust, siis Kesamaa teoseis me seda siiski yeel ei tunne.

50-ndate aastate algupoolel kasvab lasteluules tunduvalt lüürilise osatähtsus. Uueks nähtuseks on kõigepealt M i n n i N u r m e (1917) looduslüüriline lasteluule kogu "Merel" (1953), mis oma hea kunstilise tasemega õpetab loodust poeetiliselt tajuma. Lüürilise elemendi rikkust kohtame ka uutes lastepoemides. Selle žanri alal ilmusid lasteraamatutena D e b o r a V a a r a n d i (1916) "Ulemiste vanake ja noor

linnaehitaja" (1952; avaldatud varem värsikogus "Kohav rand", 1948) ja P a u l R u m m o "Volga-Don"(1953). D.Vaarandi poeemis kohtame kirkast lüürilist elevust eriti noore linnaehitaja nääriüistes unistustes. P.Rummo poeem andis mitu meeletavat lüürilist laulu, nagu humeristlik "Sammuv ekskavaator" ja pidulik "Tuhandeid tulesid sädelev tee". Poeemidelt on siiski õigus nõuda terviklikku süüeed, mälemas poeemis on unustatud aga eepilise komponendi väljaarendamise vajadus. Vajaka jääb ka peategelaste aktiivsusest, mis on vastunäidustatud eakohaguse nõudeile.

Liiga napp sündmustik ja kirjeldav-vaatlevs elemendi domineerimine E l l e n N i i d u (1928) meeletult värskes, poeetlilises lasteluuletuses "Kuidas leiti nääripuu" (1954) ei arvesta niisamuti vajalikult eakohasust. Lugeja, kellele ta määratud, sageli otse januneb dünaamilisemalt areneva sündmustiku järele.

P r o o s a a l a l toimus 50-ndate aastate algupoolel skeemide vältimine ja lähtumine elavast lapsest viljakalt õeste Leida ja Aino Tigase lasteloomingus. 1952.a. ilmus L e i d a T i g a s e meisterlik lühijuttude kogu "Mina oskan paremini", mis on määratud kooliea nooremale astmele. Raas juttudes annab autor negatiivse esteetilise hinnangu sellistele laste harjumustele ja iseloomupuudustele, nagu vale-tamine, lobisemine tunnis, hooplemine, teiste peale kaebamine, viisakusest loobumine, kui see ää endale ebamugav jm. Tegelasteks on tavalised lapsed neile omaste nõrkuste ja pahe-dega, mis selguvad elu enese poolt antud õpetustes. Väljapaist-va süvenemisega laste hingeellu seltsib lühijutu selliste põ-hinõuete meisterlik täitmine, nagu teema keskendatud käsitlemi-ne, kindlasüüeelise ehitusega haarav eluline intriig, mõjukas lõpplahendus, lõbusalt-naljakas jutustamisviis, ladus pildi-rikas keel.

Järgmine teos "Jutte lastele" (1955) on samalaadiline, otsekui eelmise teose jätk, kuid veelgi süvenenema psühholoo-gilise külje valgustamise ja viimistletuma sõnastusega. Raamatus naerdakse välja nõrkusi, nagu hooplemine ("Auto"), kama-damiskirg ("Miilits"), riiskus ("Tüli"), ebausik ("Must

kass"), õpilasfargooniga liialdamine ("Arvo muinasjutt") jm. L. Tigasel on erilise ane laste mõtlemisviisi ehtsaks edasiandmiseks, seejuures selguvad lugejale erinevused peiste ja tütarlaste karaktereis ja sisemaailmas. Üheks suurepäraseks näiteks lapse hingeelu tabava kujutamise alal on jutustus "Sukk", kus võime jälgida detailselt, milliseid piinlikke olukordi tuleb tütarlapsel üle elada, kui ta ei tule teine sügu parandamisega oma sukas.

"Jutte lastele" on väärtuslikuks, alati paeluvaks teoseks eesti nõukogude lastekirjanduse pürandis.

Silmapaistvaid edusamme teeb kooliellu süvenemise, õpilaste tundmaõppimise, samuti kollektiivi positiivse mõju kunstilise käsitlemise alal A i n o f i g a n e jutustuses "Meid kutsub signaal" (1953). Jutustuse kangelaseks on neljanda klassi õpilane Tiit Orav, keda autoril on õnnestunud meeldejäävalt individualiseerida. Lugejale meeldib see rõõmsameelne, valla-tu, tehnikahuviline poisse, kes oma alatise meisterdamise ja nutrite kogumisega tekitab pahandusi nii koolis kui kodus. Tiit jätab õppimise hooletusse. Ta taotleb võimalust töötamiseks pioneerimaja tehnikaringis, kuid ei võeta sinna vastu halva edasijõudmise pärast, Kirglikust huvist tehnika vastu otsustab Tiit hakata hästi õppima. Sellele otsusele järgnenud Tiidu ümberkasvamist pioneeriorganisatsiooni abiga ei ole autoril siiski õnnestunud kujutada niisama elulisel tasemel ning kunstilise veenvusega, kuna kõik tõkked ja vastuolud on kangelase teelt siitpeale kõrvaldatud.

Oma edasises lasteloomingus sai E r n i K r u s t e n üle varem esinenud lahkeliidest süfee arendamise ja teose idee vahel ega vajanud enam abstraktseid, ebakunstilisi selgitusi. 1955.a. ilmunud jutukogus "Hilised võililled" annab ta meeldivaid, lihtsaid, elulisi lookesi, mis juhivad last süvenema loodusnähtustesse ning neid erksalt ning poeetiliselt tajuma. Hinnata tuleb seejuures pildirikast, emotsionaalset keelt. Kirjelduste rohkus ja sündmustiku aeglane areng asetavad küll staatilise elemendi domineerivamale kohale kui seda soovivad tavaliselt põnevust vajavad noored. Samalaadilisi elulisi pilte sisaldab ka "Kolm päiklit" (1955). Teos sisen-

andab armastust looduse ja loomade vastu. Mõjukalt astub autor
üles looduse rüüstajate vastu (vt. "Õielõikaja").

Oodatud autorina tuleb 50-ndate aastate algupoole eesti
nõukogude lastekirjandusse juurde H o l g e r P u k k (1920),
kelle talendi iseärasuseks on kõigepealt põneva sündmustiku
arendamine. See ilmneb selgesti juba kirjaniku esimeses laste-
raamatus "Kaks punast kaelarätti" (1953). Teese ainetikuks
on pioneeri matkaseiklused. Viis pioneeri asuvad rännakule
Ilmjärve sovhoosi, et koguda taimi herbariumi jaoks ja ves-
telda sovhoosi eesrindlastega. Teel leiavad nad piksest pu-
rustatud tammetüvest salakirja, mis juhib neid kahe pioneeri-
tüüpi peidupaika. Järgneb kahe Isamaasõja-aegse vakra pioneeri
kangelastegude avastamine koos kulakute omaaegsete kuritegude
paljastamisega. Haarava sündmustikuga ei kaasne kahjuks ilmeka-
ste karakterite loomise oskus. Pioneeri individualiseerimine
on toimunud otsekui mehhaaniliselt igatühele mingi negatiivse
joone (näiteks arguse, laiskuse jm.) omistamisega.

1955.aastal avaldas Pukk jutukogu "Salga au", kus autor
rõõmsab aeguti lugejaid kõita pingerikaste sõfedelega. Seejuures
kasvab pinge gradatsiooniliselt. Tegelasakujade loomise kunsti
kasvu näeme jutus "Julgusepreov", kus peategelane on valgus-
tatatud mitmekülgselt ja humoorikalt. Kogu teistes juttudes ei
ole aga autor suutnud esitatud kasvatuslikke probleeme lahend-
ada täiesti eluliste, veenvate tegelasakujade kaudu. Raamat
ilõpeb kriminaalstilikku laadi seiklusjutuga "Võit jääb meile",
kus pannakse noor nõukogude kooliõpilane paljastama ja jälit-
tama oma isa, kes teeseldes palvevenda oli ühtlasi spiooniks,
ja tema kuritegelikku kasslast. Sellise raske, komplitseeri-
tud ülesande täitmine jääb aga hingeelulise veenvuseta.

H. H. Puki õnnetusel hakkas 1950.aastal debüteerima
R o b e r t V a i d l o (1921) esinema ka lastekirjanikuna.
1954.aastal ilmus jutustus "Kadunud havi" ja 1955. selle tee-
se järg "Kotkamel karjub kajakas". Need on noore kirjaniku
küllaltki edukad saavutused. "Kadunud havi" jutustab, kuidas
linnapoiss, 12-aastane Enn Sarapik veedab suvepuhkust maal
kolhoosilaste kehel. Enn tahab näidata igati oma üleolekut,
kuid teda saavad äpardused, mida ta püüab varjata väikeste
valedetega. Meist aga kasvab paratamatult välja suur vale. See

teeb kaasa usalduse kaotamise ja teda hakatakse kahtlustama havi varastamises. Et saada lastekollektiivi usaldusväärseks liikmeks, on Ean sunnitud loobuma oma upsakusest, edevasest, liigsest emeäärnastusest ja siiralt tunnistama oma eksikusi kaaslaste vastu.

"Kotkamäel karjub kajakas" jätkab lastekollektiivi elu jälgimist. Esikohal on sõjalise maastikumängu ettevalmistamine ja mängimine, mille jooksul näeme Ennu karastumist ja mehismist. Maastikumängu on Vaidle kujutanud haaravalt, mille tõttu sel teosel oli hea meem. 1964.aastal avaldas autor teosest teise trüki.

Kui "Kaatumä havi" kõrvaltegelased jäid liiga kahvatuks, siis selle järg näitab juba karakteriseerimises edusamme. Peategelase Ennu kuju on autoril õnnestunud anda suhteliselt kõige elulisemalt.

1955.aastal jätkas J ü r i P i i k silmapaistva eduga ilukirjanduslik-teadusliku šanri väljaarendamist, avaldades uue loodusteadusliku sisuga nooreorasmata "Tagametsa tiivuline pere". Autor põimib selles eluliselt haaravasse süžetitükku väga väärtuslikke ning heal teaduslikul tasemel olevaid andmeid meie lindude-pere kohta. On jutustatud nii kasulikest kui ka kahjulikest lindudest. Lugeja saab selge kujutluse, millist suurt abi toovad paljud linnud aedade, põldude ja metsade kaitsmisel kahjulike putukate vastu. Autor laseb kooli loodusleco õpetajal seletada õpilastele huvitavalt linnunemede kogumise kahjulikkust, lindude rängastamise tähtsust ja teisigi küsimusi, mis huvitavad noori naturaliste. On üksikasjaliselt kirjeldatud ka eeskujulikku lindudepüüa korraldamist koolis. Teosel on hinnatav tunnetuslik-kasvatuslik tähtsus eriti leiavad sellest palju huvitavat tundide sisustamiseks ja näitlikustamiseks looduslecoõpetajad.

b) 50-ndate aastate teisel poolel.

Märgitud silmapaistvad edasained lasteproosa alal jätkusid, mille tõttu see tõusis 50-ndate aastate teisel poolel eesti näokogude lastekirjanduses juhtivale kohale. Lasteluule areng muutus aga endisest seglasemaks ning temaatikalt piiratumaks. Selle põhjuseks oli suurelt osalt seni esikohal olnud autorite R.Parve, P.Kotta ja M. Kesemas tagasitõmbumine. Nende asemele kerkisid esiritta uned jõud, nagu Ellen Niit, Heljo Mänd, Juta Kaidla, Mäia Veetamm jt. Lasteluule on adresseeritud nüüd peamiselt eelkooliealistele. Väljapaistva emotsionaalsuse, lastepärasuse ning varjundirikka huumoriga antakse pilte mängudest, loomadest, loodusest. Meisterlikkaks saavutuseks on E l l e n N i i d u "Rongisõit" (1958), mille rütulilt kaasakiskuvad, kõlavad värsid ja haarav sündmustik sai G.Ernesaksa viisiga varsti üldtuntud populaarseks laulumänguks, mida paljudes lastekollektiivides kasutatakse isetegevuspalana. Siira lastepärase huumoriga üllatas eelkooliealiste luule-raamatuga "Oakene" (1957) H e l j o M ä n d (1926). Teose huvikeskuseks on laps, kes "on taburetist pisem, aga süüa tahab ise" (luuletuses "Oakene"). Väga elavalt ning konkreetset on jälgitud sellise lapse kogemusteringi järkjärgulist avardamist, nagu avastus, et tassile maalitud kass ei lõõkurra ("Tass"), esimesed muljed loomaaia ("Ahv", "Pöder", "Kilpkonn") ja õuetaguse metsa ja jõe loomadest ("Pardipere kevadel", "Haug", "Jännes", "Röömus vihmaling" jt.), esmakordne saunas- ja juuksuri juures käimine ("Esimeselt saunaskäigult", "Juksuri juures"), kirja kirjutamine memmele ("Kiri"). Mängude kujutamine kajastab lapse elavat huvi täiskasvanute töö vastu ("Rätsep", "Poes", "Rongikäik"). Kuid H.Männi leidlik, eluline, värske lasteluule ei ületa muretu lapse maailme piire. Oma laadis silmapaistvalt täiuslik ja kriitika poolt kiitusega vastu võetud, ahvatles see teisiigi lasteluuletajaid (J.Kaidlat, M.Veetamme jt.) nagu ka H. Mändi ennast sama laadi jätkama, mis jättis kokkuvõttes aga ahta temaatika mulje, seda enam, et hilisemais teoseis ei jõutud sageli teavaja kunstilise meisterlikkuseni. Ka H.Mänd ise ei suutnud

järgnevais raamatuis oma saavutustele etsekohe silmapaistvalt unt juurde anda ("Tarkus tuleb tasapisi", 1958; "Pidu vihma ajal", 1958; "Metsalilled", 1958). M u i a V e e t a m e (1907) lasteluule kogu "Sulepallid" (1956) sisaldab eelkooliealistele ja kooliea nooremale astmele laule ja mäistatusti lindudest ja kolhoosist ja pildiraamat "Orav Rõõkurase-Kõbikuningas" (1958) värse "looma- ja linnurahvast". Autor sisendab neis kriitilist suhtumist pahedesse, naga laiskus ("Päevakoer"), näppamine ("Selgeltnägija"); vormilt tuleb hinnata rahvalaulu stiilivõtete (eriti korduete ja kõlajäljenduste) õnnestunud kasutamist. Esikkogu värsemõistatustes on pööratud noore lugeja tähelepanu mõnelegi iseloomulikule kaasaja negatiivsele või positiivsele nähtusele. J u t a K a i d l a (1923) avaldas oma varasemate lastevärsside valimikud pildiraamatuis "Länerahva talvepidu" (1956) ja "Suvi" (1958). Autorile on iseloomulik elav fantaasia loomade antropomorfiiseerimisel ja loodusnähtuste isikustamisel.

Lastepärase teose "Kubujuss" (1958) eelkooliealistele avaldas seotud kõnes ka teenekas lasteloomingu toimetaja L e a N u r k s e. Selles on kujutatud mudilaste elamisi ja meeoleolusid, peamiselt seoses kingituseks saadud mänguasjadega. Autor näitab õigesti, et mänguasi ei ole alati rõõmu-, vaid võib olla ka pisarate-allikaks ("Jüri kimbatu").

Meeldivat vaheldust pakub E n o R a u a rahvalike naljalugude värssistus "Kaval-Ants ja Vanapagan" (1958). Värssjutustusi esimeste sammude astujaile kirjatarkuses avaldasid ka D. N o r m e t ("Me ehitame maja", 1957), R. P a r v e ("Karsum" - Tiibeti muinasjutu järgi, 1958) jt.

Süvenemine väikelaste maailma ja selle värse, eakohane kujutamine oli 50-ndate aastate teisel poolel teretulnud liisaks eesti lasteluulele. Kuid just selle ala saavutused äratasid veelgi teravamalt vajaduse lasteluule järele, mis rahuldaks ka laste arzennuma osa - kooliealiste laste avaramaid luuletarbeid.

Elav huvi eelkooliealiste laste lektüüri rikastamise vastu 50-ndate aastate lõpupoolel on realiseeritud ulatuslikus Lea Nurkse poolt koostatud kogumikus "Laste Sõna" I (1960),

kus on antud valik üle 17e autori loominguist originaalis kui ka tõlgetes, jaotatud vanuseastmete järgi (eelkooliealiste nooremale, keskmisele ja vanemale rühmale).

Teatavasti alustas NLKP juba enne XI kongressi (mis teimus 1956.aastal) isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimist, mis andis end tunda ka kirjanduses. XI kongress tegi sees suhtes otsustava pöörde. Kirjanduses algas nüüd frontaalne ilustamistendentside hukkamõistmine ning seoses sellega elulisuse ja tõetruuduse taotlus. Eesti nõukogude lasteproosa oli 1956. aastaks üldiselt juba üle saanud lasti õpetlikkusest, konfliktitusest ning süüetusest. Esmajärguliseks kunstiliseks ülesandeks sai täisvereliste, huvitavate karakterite loomine. Kuid mõnegi kirjaniku juures andsid end veel tunda sisseharjunud skeemid, sotsiologiseerimise tendentsid ja aine-
tiku puudulik tundmine.

H.Puki 1956. aastal avaldatud spordijutustuses "Lagu ühest meeskonnast" võime konstateerida autori endisest hoolikamat suhtumist karakterite kujutamisele, mis andis küllaltki ilmeka korvpallilõvi Andrese kuju, kelle kaudu Pukk valgustas usutavalt upsakuse võitmise ja spordikollektiivile lähenemise pretsessi. Kuid meeskonna teiste liikmete ilmeka individualiseerimiseni autori võimed veel ei ulatunud. Seoses sellega toimub õigete kasvatuslike põhimõtete võidulepääs skemaatiliselt, ilma tõsisemate vastuoludeta ja kulunult õnneliku lõpuga. Ühe tegelase, spordipõlgur Valteri kuju joonistades on elulise inimese asemel antud koguni karikatuur.

Puki järgmise teose "Seitsmeteist vaprat" (1958) õnnestumist takistas oluliselt aine-
tiku pinnaline tundmine. Selles kujutatakse noorte nõukogude patriootide võitlust okupatsiooniaegses Eestis. Autor võtab ülesandeks "valgustada meie rahva ajaloo üht võitlussektorit Suure Isamassõja päevilt" ja rõhutab, et tegelaste kujud on võetud elust. Liiga kaudne kontakt tõeliste sündmuste ja tegelastega ei võimaldanud aga Pukil saavutada täit veenvust.

K.Loogi ja A.Fuliku jutustuses 1955.a. revolutsioonist "Tuhanded tõusid" (1956) kerkisid häirivalt esile sotsiologiseerimise tendentsid.

Eespool märgitud puudujääkidega teostele võime aga 1956.

aastast alates vastu seada rea tõhusaid loomingulisi võite
untalt kui ka vandselt autoritelt.

Ainestiku põhjaliku tundmisega saavutab märkimisväärse
tõetruuduse ning elalisuse **V o l d e m a r R a i d a r u**
(1915) jutustases "Peisid tänavalt" (1956). Autor kujutab ke-
danliku Eesti elusid kui ka teese tegelasi tabava üksikasjali-
susega. Täiesti ilustamatult ning elutruult on antud peatage-
lane agulipoiss Nikolai Niinepuu kui ka tema kaks sõpra. Autor
tõstab esile pahelistes tänavatingimustes kasvanud noorte rik-
kumatuid vaiste ja lapselikku tundelisust, mis areneb eakaha-
seks ühiskondlikuks aktiivsuseks ülekohtu vastu. Meeldejää-
vaid kujusid on antud ka täiskasvanulist, nagu peategelase ema
ja töömees Tsäpor. Niisama heal kunstilisel tasemel ei suutnud
Raidaru aga anda valitseva kedaanluse esindajaid. Plakatlik
liialdus ja lihtsustamine kärbibad siin tunduvalt kriitika
nõju.

Kaasaja nõukoguliku tegelikkuse konkreetse kajastamiseni
jõuab välja autoritepaar **Eko Maran** (1915) ja **Bernhard Lälle**
(1921), kes esinevad **L. K a h a s ' e** varjunime all. Andnud
esimeses ühises lasteteoses "Sõbrad" (1949) veenva pildi
kodaanluseaegse kooli klassiolemusest, valivad autorid julgelt
ainestiku kaasaja kolhoosimiljööst ja on võimelised kujutama
värskelt ning elulähedaselt kolhoosilaste igapäevast elu.
Nende uus jutustus "Pisilugusid Jalukselt" (1956) heidub tead-
likult erakordsete efektide, rõhutatud põnevuse või romanti-
ka taotlusest. Esikohal on kõige tavalisem koolielu oma
õppimismured, pioneeride ürituste organiseerimise, kolhoosi
abistamise ja omavahelise suhtlemise kõigi nooruslike emaste
vormidega (nagu: sõbrustamised, tülitsemised, vallatused).
Suuremat vaheldust pakuvad lõkkeõhtu, jääkarneval, näripüü.
Autorid saavutavad lugeja kaasaelamise ka kõige igapäevasema-
tele sündmustele laste hingeelu tabava valgustamise kaudu.
Nad kasutavad seejuures **J. Parijõe** jutuloomingu populaarset
võtet: laste endi, poiste kui ka tüdrukute siirast jutusta-
mist. Kuid teose algul ja lõpäl on laste jutustused raamitud
autoritepoolsete jutustustega. Nagu **Parijõgi** saavutavad ka
nemad laste hingeelu tabamisega värske, siira, rõõmsa ja

huumeririkka sisu. Autorid näitavad ühtlasi lapsi pidevas arenemises, hea ja halva võitluse vahemail, kusjuures edasimineki ei toimu sugugi pidevalt, vaid pidurduste ja tagasilangustega. Selgub, et viimasega on seotud laste sellised pahed, nagu liigne egoism, endahellitamine, intrigeerimine; võime jõudu pingutada, end vaos hoida, tõsist sõprust väljendada on aga ikka edasiviivaks teguriks. Teese igas loos, mida on kokku 17, leidub midagi õpetlikku või silmaringi avardavat, kusjuures see kõik ei ole peale surutud, vaid kasvab välja sündmustikust. Nii järeljub näiteks kuendast loost, et poistel pole alust tütarlapsi alahinnata ning endid tähtsamaks pidada. Kahesandast loost saavad noored lugejad konkreetse pildi talupoegade ja nende laste olukorrast mõisnike ajal jne.

Laste kõne individualiseerimisel on püütud edasi anda ka jutustajate intonatsiooni erinevusi. Kuid nende igatõe mõtteviisi ja keele omapära ei ole siiski suudetud alati täieliku reljeefsusega näidata.

Jutustuse "Pisilugusid Jalukselt" järg "Tere jälle!"

(1958) ülesehitus on täiesti analoogiline: 17 loost on jällegi 15 esitatud laste jutustustena, mis algul ja lõpul on raamitud autoritepoolsete jutustustega. Esinevad ka endised tegelased - viis last, kelledele on tulnud juurde üks uus. Autorid alustavad imetusavaldusega, et kevad ei saabu nii lihtsalt ja nii kaunina, nagu seda tavaliselt kirjeldatakse koolikirjandis: ilmad lähevad soojaks, linnud tulevad lõuhamaalt ja lilled hakkavad õitsema. Ja autorid annavad kohe tõelise kevade pildi, mis sisaldab meeldivate üllatuste kõrval rohkesti ka ebameeldivat. Tõelisel kevadel on omad vigurid ja vembud, nagu lastel. - "Teinekord puistab ta veel õitsevaile toomingaile lund ja pääsukesetuisku - talvel nii kõledaid naljalt polegi." Kevade meeldivaist külgedest rääkides unustavad autorid kulumud kiitused ja annavad lilled ja linnulaulu asemel suurest üleujutatud luha veevoolust ärakantud purdega. Sellel parvetavad Jalukse lapsed teises loos üleujutatud ma-alal, mängides meresõitjaid. Autorite deviisiks on: vabaneeda šabloonist, näidata tõelist kevadet kõigi tema vastuoludega ja laste tõelisi kevaderõõme. Kulumud poetilise asendamine

head kui ka halba sisaldava tegelikkusega on autorite eesmär-
giks kogu teose ulatuses. Laste iseloomudes peituvate vastu-
olude näitamine ja võitlus neist jaguseamiseks on lisanud uusi
elulisi jooni, millega karakterite piirjooned on saanud endi-
sest ilmekamaks. Meeldejääva portree oma isast, heasüdamlikust
väga tublist kolhoosiesimehest annab naljakalt-tõsiselt tema
poeg, kuue-aastane Ando, kes on kolhoosilaste peres noorim.

Teose lõpp-peatükk "Ekskursioon" kõneleb tütarlapse ja
poisi sõprustunnete süvenemisel tekkinud vastuoludest, mis
kõiguvad suurest õnnetundest meeleheiteni. Ühes plaanis ei
ole antud ka laste viimase koolipäeva meeleolud. Seoses võet-
ud ülesandega kajastada tõetruult noorte elu tegelikkust on
autoreil õnnestunud avastada selle tõelist poeesiat ja ise-
loomudes peituvat tõelist heroismi.

Väärtuslikku lisa kooliea vanema astme lektüürisse andis
V i l l e m G r o o s (1922) kahe noorsooraamatuga "Ühe poi-
si suvi" (1956) ja "Tiivasirutus" (1958). Neis ilmnevad samuti
selgesti skeemidest lahtitaotlemise ning elavast tegelik-
kusest lähtumise tendentsid. "Ühe poisi suve" tegevustik toi-
mub täiesti igapäevases olustikus. Seda märkis hindavalt ka
arvustus: "Avad raamatu ja satud esimestest ridadest peale
kärema ema, pesupäevanuhtluse, katkise põhjaga kartulikorvi
ja kompvikiraha kombineerimise argipäevasesse õhkkonda." 1)
Sama arvustus hindas õigesti ka teose peategelase Volli kuju
"tõepärasust, psühholoogilist usutavust, viimistletust". Autor
jälgib Volli arenemisprotsessi, tema lapse-east väljakasva-
mist ning tagasihoidlikke võite (nagu esimene iseseisev töö,
esimene omateenitud raha, saksa keele järeleksami õnnestumi-
ne) kui ka äpardusi ja kannatusi (näiteks esimesele sügavale
sümpaatiale järgnenud ränk pettumus) leebe huumoriga, mis teeb
selle suurte kõrvadega valgepäise kangelase lugejale südame-
lähedaseks. Lugeja jälgib heameelega, kuidas teose õrnatun-
delise, heasüdamliku ja hakkaja noore kangelase juures päh-
seb võidule aktiivne ellusuhtumine.

1) S. Kiik, Kaks noorsooraamatut. - "Noorte Hääl" 1956, nr.209.

Järgmine teos "Tiivasirutus" on pühendatud eeskätt revolutsiooniliste sündmuste kujutamisele eesti keskkeolinoorte elus aastail 1939-1941. Eelmisega võrreldes on teos ideeliselt aktuaalsem ja kunstiliselt varjundirikam, seega võime märkida hinnatavat sammu edasi. Tuleb eeskätt rõhutada, et autor suudab undselt, veenvalt ning värskest kujutada nõukogude võimu taaskehtestamise murrangulisi sündmusi 1940. aastal, tehes seda küll peamiselt ühe väikelinna gümnaasiumi õpilaspere piirides. Kangelasena kerkib selles esile pesunaise poeg Henn Onten, keda on kirjanik valgustanud eredalt, täie elulise mitmekülgusega. Tundes end seltskonna koorekihi võsude hulgas mitte halvemana, on Ontonis kasvanud eneseväärikusetunne, mis ei luba solvumisi ega talu teiste poolt üleoleku demonstreerimist. Ta on selle vastu alati valvel. Kirjanik ütleb: "Tema hoiakus meenutas midagi vihale ärritatud noort kukke, kusjuures tumesinised silmad pärinesid nagu hoopis teisest, soojast ja unelmaterikkast maailmast." Nähes ja isiklikult valusalt tunda saades ühiskondlikku ebavõrdsust, on Ontonis ärganud iha parema maailma järel. See ongi aluseks, miks Henn Onten asub pärast juunipööret innustumalt nõukogude korra aktivistiks. Siitpeale näitab Gross oma kangelast vastuolude keerises, ägeda töötsijana ja töö eest tulleminejana, kusjuures ta ei pääse vahel ka naeruväärse osa etendamisest. Ontoni naiivsuse ni ulatuvat innukust kujutab Gross omapärase huumoriga, sooja poolehoidu kaotamata. Seda poolehoidu ei kaota kunagi ka lugeja, kuigi ta ei kiida kangelase iga sammu heaks.

Henn Ontoni reljeefse ning originaalse kuju kõrval jäävad ülejäänud tegelaskujud tagaplaanile, kuid siingi ei ole tegemist skemaatiliste, vaid eluliste, värskete detailidega iseloomustatud inimestega. On loetud õigusega autori tähtsaks teeneks sotsioloogiseerimise vältimist, hoidumist ühiskonnaklasside mehaanilisest ülekanemisest kooliklassidesse, ühtlasi noorte tegelaeste hingeelu peenetundelist kujutamist.

Koolinoortest antud pilt on iseloomulik kogu ajaajärgule. Õilsate, eesrindlike taotlustega kangelane hakkab traagiliselt kokku põrgates alles tugeva kontrrevolutsioonilise rindega. Kuid sotsialismi-ideed levivad vastupandamatult ja kangelase

sukkuminegi osutab nende paratamatule vööidule. Auter veenab lugejat just sellega, et ta ei ilusta ega ilutse, ei salga raskusi. Teose lõpul ütleb auter ühe keeliseinte vahalt juba tiivad väljasirutanud tütarlapse kohta: "Võimatult raske tunnus juurdumine unde pinnasesse ... Ta ei tundnud siis veel, et tema pea tuleb paratamatuse taju, hakkavad kulgema päevad karmis rütmis ning tekib uus unistuste aeg, valuline ja rikas, ärev ja häretu."

"Tiivasirutuse" ideeline aktuaalsus ja eluline mitmekesisus meisterlikus vormis on ema-aja neerseekirjanduse kasvaprotsessis tavalisest üleulatavaks saavutuseks.

Uueks auteriks lasteproosa alal on veel H e i n e V k l i (1928), kellelt ilmusid lasteramatud "Kui vanema tukastab" (1957) ja "Meie malev" (1958). Need teosed andsid teretulnud lisa kõigepealt kolhoosilaste elu kujutamise alal, aidates seega mõnevõrra tasakaalustada seda temaatikat lastekirjanduses tavaliselt domineerima kippuva tubase linnamiljöö ja intelligentsikeskkonna lasteelu temaatikaga. Mõne, et kolhoosikodudes areneb laps suhteliselt karmimais tingimustes, kuid see-eest hoopis tihedamas seoses loodusega. Nagu linnades, nii on ka siin lapse huvi keskpunktis "üle aia vaatamise" s.o. silmaringi laiendamise küsimus. Auter rõhutab mitmete laste vajadust juba varakult, viie-kuue-aastaselt kaasa teha suuremate laste kui ka täiskasvanute tööd ja tegevust, neid vähemalt oma mängudes jäljendada. "Meie malevas" on tegeliseks säh-rased eelkooliealised, kelle suurimaks huviks on saada pioneerride taolisteks. Nad organiseerivad ise endile pioneerialeva ("Meie malev"). Seejuures ei ole nad sugugi mingid igati eeskuju pakkuvad pailapsed, vaid alati valmis vallatusteks ja naljakaiks lastetempudeks. Iseloomulik on autori avaldus ema loomingu põhimõtete kohta: "Lasteramat loomulikult peab kasvutama, kuid ei tohi allakirjutamu arvates olla mahitseja ja kastreeritud neist vempudest, mis täiskasvanuile on küll vastukarva, kuid lapsele siiski eakohane paratamatus. Ka tempudes ja jonnis ja isegi esimeses suitsus tuleb näha asja naljakat, ja mis veel tähtsam - selle ilusat külge ja lugejaga koos kõige üle rõõmustada või siis ka naerda. Ma arvan, et lastekirja-

nik peab oma lugejasse suhtuma erilise austuse ning lugupidamisega ja igal juhul olema võimalikult aus. Ma mõtlen, et lastele kirjutada tähendab koos oma lugejaga minna maailma avastama, kasvõi kõige väikesealaski asjus, ja avastada sealtsiis ka midagi enda jaoks. --- Sõnaga - lastele kirjutamine suurel määral võrdub omaenda lapsepõlve uuele ja üpris õnnelikumale läbielamisele.¹⁾ Sääraseid põhimõtteid on autor oma lasteloomingus jõudu mõõda rakendanud ja andnud hinnatava tunnetusliku tähtsusega elulähedasi ning emotsionaalseid teoseid.

Peale nende teoste on K.Väli avaldanud kooliea nooremale astmele "Kitt Kurnähk, kaardiväelane" (1958).

Lastekirjandusele spetsialiseerus veel E n o R a u d (1928), kes on esinenud algusest peale viljaka autorina. E.Raud võitis tunnustuse kõigepealt väikelastele kirjutatud pildiraamatutega "Nii ja naa" (1957) ja "Mõru kook" (1959), mis paistisid silma eriti autori õnnestunud taotlusega õpetada last eakohaselt iseseisvalt mõtlema. Mõlema raamatu iga pala lõpus pöörduvad autor lapse poole küsimusega, millele vastamine annab pala kasvatusliku idee. Seega loobub E.Raud otsustavalt ebameeldivast paljaste õpetuste jagamisest lastele, kes kõik ju tahavad olla "mina ise!". "Nii ja naa" annab näiteks kaks kuldnokapuuri. Üks, päris harilik, on kõrgel puu otsas, teine on toredasti kirjuks maalitud ja asetseb madalal puu all oleval pingi kohal. Pala lõpeb küsimusega: "Kumma puuri kuldnokau endale valivad? Miks?" "Mõru kook" on määratud juba ka kooliea nooremale astmele ning selles esitatud küsimusedki on vastavalt astme võrra raskemad, ulatudes juba lapse hingeelu valdkonda. Pala "Õunte jagamine", kus tegelasteks on pisitüdrukud Tiiu ja Reet, annab näiteks sellise iseloomuliku lõpu:

"Aga Reet!" ütles ta viimaks. "Oled õuna nii täpselt pooleks lõiganud, et nüüd ei saagi endale suuremat võtta."

Reeda põsed muutusid algul roosaks ja siis päris punaseks. Pesaegu niisama punaseks nagu õunapooled.

Aga mis sina arvad - miks Reet punastas?

"Nii ja naa" avaldati juba mitu aastat enne originaali

1) H. Väli, Kiri B. Söödile 9. II 64.

ilmumist vene keeles (1954), hiljem on see avaldatud ka valgevene, ukraina, turkmeeni, moldaavia, soome, poola ja prantsuse keeles. E. Raud neile kui ka hilisematele väikelasteraamatutele on veel, iseloomulikeks joonteks sundimatu huumor ja südamustikuga orgaaniliselt seotud meeldejäävad pühendid. E. Raudalt on ilmunud veel eelkooliealistele fantaasiarikas jutukogu "Inepärane küh-hobu" (1959), peale selle põnevad seiklusliku sisuga noorsee- raamatud (kooliea keskmisele astmele) "Roostevaba nõõk" (1957) ja sellega liituv "Sõjakirves on vilja kaevatud" (1959), mis moodustavad tervikliku teose (seetõttu uues trüki ilmunud koos 1963.a.). Autor teenib neis noorte seiklusromantika huvivaid, näitab end leidliku ning käitva südamustiku arendajana, ühtlasi õhutab noori lugejaid aktiivsusele, oma loova energia rakenda- misele. Tänuväärne lisa noorte lektüüri rikastamiseks on E. Raud andnud ka "Suur-Tõllu" ja "Kalevipoja" järgi lastele ladusalt ning kujukalt jutustatud lugudega, mis on ilmunud raamatuis "Suur-Tõll" (1959), "Kalevipoeg ja Sarviktaat" (1960), "Kalevi- poja teekond maailma otsa" (1960), "Kalevipoeg" (1961). Neile lisandub veel Kreutzwaldi järgi jutustatud "Kilplased" (1962).

Uue autorina tuli 50-ndate aastate lõpul eesti nõukogude lastekirjandusse S i l v i a R a n n a m a a (1918), kelle peamiselt tütarlastest tegelastega teosed on kirjutatud eeskätt tütarlaste jaoks. Rannamaa esikteos "Kadri" võitis kiiresti suure populaarsuse. See on lugu sellest, kuidas laps tunneb end "inetu pardipojana", tema raskustest täisväärtuslikuks inimeseks saamisel ja koolikollektiiviga liitumisel. Autor jutustab la- dusalt, sentimentaalsust harrastamata, kuidas teose kangelane, Kadri saab üle sisemistest kui ka välistest takistustest, üle- tab mahajäämuse, saavutab seega enesekindluse ja väärilise koha kollektiivis. Noori lugejaid haarab tütarlapse hingeelu iseära- suse haruldaselt eluline, detailne, ühtlasi väga peenetundeline kujutamine ja sisuka kasvatusliku külje hoidumine sunnitud õpetlikkusest. Näeme sisu ja vormi eeskujulikku ühtsust. Jutus- tuses kasutatud päevikuvorm on just sobivaim kangelase ala- väärtsuse ja ülekohtu all kannatava hellahingelisuse, ühtlasi väljapaistvast andekusest tingitud mõtterikkuse siiraks edasi- andmiseks.

Teose teistest kujudest kerkivad kõige seljeisematena esile Kadri vanaema, kelle hell armastus peitub karmi koore alla, ja tõelist sõprust kehastav Urmas. Ähmaseks jääb Kadri isa kuju, kelle ülesandeks teoses on vaid autori kavatsuste realiseerimine peategelase suhtes.

Teose rohkete veeruste täit mõjulepääsu häirib, et autori enda ideaalne noovitsioon jääb ebaselgeks, välja ütlemata, kuna seda ei ole ju põhjust samastada alles kujuneva peategelase arvamustega. Ühtlasi tekib soov, et Kadri õnnelikuks saamine pärast isa lavale ilmumist ei teimaks nii sujuvalt ja vastuludevabalt, kui seda autor kujutab teose lõpupoolel. "Kadri teed kergeks muutes teeb autor Kadri vaesemaks, lihtsustab tema kujunemist." 1)

Sellest kõigest hoolimata on teos noortele lugejatele sügavalt elamuslik, mis on teinud S.Rannamaa neile lemmikautori.

Lastelektüüri rikastamise ülesandest ei ole mõnda läinud ka J u h a n S m u u l (1922). Tema "Meremees Murka" (1958) on täienduseks A.H.Tammsaare, R.Sirge, E.Tammlaane jt. loomajuttudele, kus on loobutud looma allegoriseerimisest ning näidatud teda nii, nagu ta tõeliselt on, ühtlasi tihedas seeses ümbritseva inimeluga. Kujutades peategelasena laevakoera, on Smuuli teos kõige lähem E.Tammlaane lasteraamatule "Laevakoer Tuhk" (1940).

Murka on esitatud kogu laeva meeskonna poolt armastatud vapra ning lõbusa vėrukselana, kes oma vempude ja koeratarkuse näitamise kõrval vastab igale hoolitsusele ustava sõprusega. Kirjanik jälgib teda kütkestava huumoriga, kuid mitte ühekülgselt. Koera elus ei puudu ka äpardused ja kannatused (näiteks kui ta hõõrub käppadega soola silmadesse, on merhaige jne.). Tõetruu pildi saame ka heeringalaeva meremeeste karmist, pingutusterphkest elust. Sellega võitleb autor merega seotud romantiliste eluvõraste kujutluste vastu, mis on levinud eriti noorte hulgas. Sümpaatiat ja lugupidamist meremeeste vastu

1) H. Vällipõllu, Kadri õnn ja kolm k-d. - "Keel ja Kirjandus" 1959, nr.9., lk.572.

äratab ta sellega, et näitab, kuidas tööühmamine teiste heaks ja vilumuse omandamine annab meestele enesekindluse ja tööõnnu, mis aitab üle kõigist raskustest. Laeva meremeeste pere liikmena esineb ka autor ise, kes kõigele kaasa elades, nii heast kui halvast siiralt rääkides ja vahel vahetult lugeja poole pöördudes, saavutab siira kaasselamise ja usalduse.

Kohati on heeringalaeva meeskonna elu ja töö kujutamine niivõrd esikohal, et peategelane on mõnes peatükis ainult pealkirjas märgitud. See osutab ülesehituse laialivalgumisele. Tunduvamaks puudujärgiks on aga kohatine eakohasuse printsibi unustamine. Kõik, mis sobib tööd murdvale ja nalja armastavale meremehele, ei ole kohane kooliea nooremale astmele. Sellisteks momentideks tuleb lugeda jämedavõitu väljendeid ja üksikuid vihjeid täiskasvanute intiimset laadi suhteile, nagu:

"Nagu pehme kass keerutab su jalgade ümber iga meremehe teine naine - igatsus maa järele, läheb vaikselt murru, teeb end sõbraks ja äkki - küünistab valusalt südant. Ei ole hea, kui sa ta liiga ligidale lased."

Kuid selliseid momente esineb harva. Autor oskab noori lugejaid kütkestada, juhtides nad heeringalaeva tööka, reipa ja optimistliku, seega ehtsalt nõukoguliku elu keskele, kuhu lahutamatult kuulub ka laevameeste truud kaaslane lõbus Murka.

Uue, viljaka autorina tuli lastekirjandusse 50-ndate aastate teisel poolel V l a d i m i r B e e k m a n (1924), kes esines kõigepealt kahe teosega "Rahutu teekond" (1956) ja "Karmil kevadel" (1957). Esimene neist jutustab haarava ladususega, kuid mõneti ülepakkuvalt kahe poisi seialusrikkast jalgrattamatkast pioneerijuhilt saadud ülesandeid täites. Teises valgustab Beekman lastekodu elu sõjaaegseis raskes tingimustes. Olnud ise sõja ajal lastekodu kasvandik, õnnestub tal saavutada ainestiku hea tundmise tõttu selmise teosega võrreldes suuremat veenvust. "Karmil kevadel" juhib lugejaid paratamatult järelduste tegemisele, kuivõrd suuri edusamme on sel alal tehtud tänapäeval, aga osutab ühtlasi ka kollektiivse kasvatuse asendamatu tähtsusele väga

karmideki tingimustes. Hinnata tuleb ka uue ainestiku sisse-
toomist. Materjali hea tundmine ei kindlusta aga veel täies
ulatuses kunstilist ning ideelist sihikindlust.

Tunduvaid edusamme teeb Beekman kahes järgnevas lastetee-
ses "Aatomik" (1959), mis on määratud nooremale koolieale ja
ajaloolises noorsoooraanis "Kurbade kivide linn" (1959).
"Aatomik" vastab M.Gorki omasegsele soovitusel anda lastele
tõsistelulisi muinasjutte kaasajast. Beekmani kunstmuinasjutt
teeb lastele hästileitud piltide kaudu selgeks aatomijõu tohu-
tu kasu ja kahju võimalused. Aatomit personifitseerivale pisi-
keelele poisile Aatomikule ütleb teadlane:

"Sina, Aatomik, ei ole ju tavaline poiss. Sa oled küll
väga pisike, aga sul on tohtu jõud. Sellepärast pead olema
väga ettevaatlik. Kasuta oma jõudu targasti, et ta inimestele
kasu tooks. Muidu tuleb sellest palju pahandust. Pea seda
alati meeles."

Beekmani loomingule iseloomulik ideeline aktuaalsus saa-
vutab "Aatomikus" juba täie kõlvuse. Selle aluseks on muinas-
jutu traditsiooniliste kunstiliste väljendusvahendite sihikin-
del ning novaatorlik rakendamine nõukoguliku üldkasuliku üles
ehitustöö ja sellega kontrastse kapitalistliku maailma (nn.
"jõmmide maa") kõrvutatavaks näitamiseks.

Oma ajaloolise romaani kohta ütleb autor: "Kurbade kivi-
de linna" sünnitas mu ammune armastus ajaloo ja geograafia
vastu, samuti see, et suutsin hankida mõningaid põnevaid ma-
terjale Taanist. Loomulikult ka armastus kodulinna vastu." ¹⁾
Raamat jutustab põnevalt taanlaste röövretkest Tallinna ja
selle lähemasse ümbrusse 13. sajandi algul. Antakse üldiselt
tõepärane pilt sündmuste käigust, tegelastest ja olukordadest.
Äratades viha vallutajate ning riisujate julma ülekohtu vastu,
sisendab teos patriotismi. Nagu ajaloolasena kriitikas üksameel-
selt märkisid, sisaldab esiktrükk mõningaid eksimusi ajaloo-
liste tõdede vastu. Populaarsus lugejate hulgas innustas auto-
rit asuma teost põhjalikult ümber töötama. II trükk ilmus
1966. aastal lõplikus redaktsioonis.

1) Kiri B. Sõõdile lo. III 1964. a.

50-ndail aastail alustas V. Beekman ka noorsookirjanduse tõlkimist rootsi keelest. (S. Lagerlöfi "Nils Helgerssoni ime-lik teekond läbi Rootsi").

Uue nimena tuli eesti nõukogude lastekirjandusse

H e r t a L a i p a i k, kes avaldas 1958. aastal raamatuna pikema noorsoojutustuse "Hõbetähega taigas". See oli ümber-
tõõeldud lõplik redaktsioon 1956. aastal "Südames" ilmunud sa-
manimelisest jutustusest. Autor juhib lugeja Nõukogude Liidu
üle kauge põhjarahva - evenkide keskele, avastab neis põhja-
laante elanikes ning taigaküttides suuri kõlbelisi väärtusi,
õpetab neid hindama ja armastama. Ühtlasi näitab autor, kuidas
toimub järkjärguline üleminek vanadelt iganenud kommetelt ja
eluviisidelt nõukoguliku elulaadi. H. Laipaik tunneb ilmselt
hästi taiga loodust, annab kujukaid pilte nii sealsest taime-
kui ka loomariigist, tutvustab ka rahvaluulelist ja etnograa-
filist ainetikku ning serveerib ühtlasi rõhkesti erakordseid
juhtumeid ja põnevaid sündmusi, kaldudes ses suhtes vahel
liialdamisse.

Kuigi Laipaiga esikteeses leidub ülesehituse laialival-
guvust ning stiililist ebaühtlust, vahel ka noorte tegelaste
ebausutatavat käitumist, on raamat huviga loetav, hinnatava
kasvatusliku kui ka tunnetusliku sisuga.

Varem esinenud autoreist andsid lastepreosa alal olulist
lisa Robert Vaidlo ja Ralf Parve. R. V a i d l o lasteraa-
mat "Suurtükiväljale Peeter Poligon pajatab" (1958) vestab
hubaselt mälestusi rindemeeste igapäevasest elust, andes sel-
lega olulist ning huvitavat lisa Suure Isamaasõja teemal.
Kuigi üksikasjade valik ei toimu alati vajaliku kunstilise
nõudlikkusega ja vestelugude ülesehituski kipub liiga laiali
valguma, haarab teos siiski oma elulise sisu ja südamliku
tooniga. Lugeja saab sellest meeldejääva pildi eesti sõja-
meeste elust Suures Isamaasõjas.

R. P a r v e proosateos "Põranda all" (1958) sisaldab
13 lugu ja laastu revolutsionäär V. Kingissepa illegaalsest
põrandaalusest võitlusest kodanliku korra kukutamiseks. See
on oluliseks panuseks revolutsiooniteema käsitlemisse laste-
kirjanduses. V. Kingissepast, tema lähemaist kaaslastest ja

revolutsiooni ettevalmistamise üksikasjadest saame mitmekülge se ning tõetruu pildi.

Loomingulist tööd jätkasid ka Leida ja Aino Tigane.

Leida Tigase l t ilmus kaks sisukat humoristlikku teost "Lugu kahest laisast varesest" (1959) kordustrukina ja "Peremees ja sulane". Viimane neist rajaneb rahvanaljadel, mis on lähedased Kaval-Antsu ja Vanapagana jutuseeriale, ja sisaldab 18 humoreski. Leidlik, teravmeelne sulane on vastandatud oma ühtviisi juhmidele ja ahnetele peremeestele, olgu need mõisahärrad või taluperemehed. Mõlema teose sõnastus on rahvapäraselt mahlakas ning pildirikas, seejuures liialdustesse vääratamata.

Aino Tigane avaldas koos Elar Kuusiga kooliea nooremale astmele teose "Meie Ott", kus vestetakse lugusid kolhoosilaste elust. Neis kohtame lastepsühholoogia tabavat kujutamist ja rahvapäraselt ökonoomset ilmekat sõnastust, kuid sündmustikku kuhjub liigselt staatilist elementi, ülemääraseid ja väheolulisi üksikasju, mis mõjuvad lugejale väsitavalt.

Jüri Piik andis ilukirjanduslik-teadusliku žanri alal oma senise parima teose "Matsalu roostikus" (1958). See küllalt vaheldusrikka sündmustikuga raamat annab tõetruu pildi Matsalu linnuriigist. Lugeja saab ülevaate seal elutsevaist lindudest, nende eluviisidest, pesitamisest, häälitsemise iseärasustest jm. Autori ilmne kiindumus lindudesse nakkab ka lugejasse. Andes tervikulise teose, kus tunnetuslikud, kasvatuslikud ning esteetilised aspektid on tasakaalukalt ning orgaaniliselt seotud, täidab autor oma ilukirjanduslik-teadusliku loomingu põhiülesande - õhutab lapsi armastama ja kaitsma loodust.

Aadu Hint lisas oma varasemale lasteloomingule eesti loomamuinasjuttude ainetel loodud kunstmuinasjutu "Hundid ja kitserahvas" (1956). Selles kooliealiste nooremale astmele määratud illustreeritud raamatus vestetakse muinasjutupäraselt rahvalikus sõnastuses aruka Kitseema poolt juhitud kitserahva tagajärjekast võitlusest murjatu Karja-Krantsi ja ainuvalitseja, ääretult uhke ja ahne Kriimsilma vastu.

Kooliea nooremale astmele on kirjutatud rea lasteteoseid S i l v i a T r u u (1922), kes alustas lastejuttude avaldamist "Pioneeris" 1952.aastal. Esimesteks lasteraamatuteks olid "Mõistata" (1955) ja jutukogu "Ühed targad mõlemad" (1956). Erilise huvi ja tähelepanuga on S.Truu jälgimud koerte elu. Huvitavaid "tõsilugusid koertest" sisaldab teine lasteraamat "Murra" (1959). S.Truu lasteteosed on nii sisult kui ka sõnas-tuselt eakohased ja tagasihoidlikult õpetlikud ning tunnetus-liku sisuga.

Laste lugemisvarasse on 50-ndate aastate teisel poolel andnud arvestatavat lisa veel K. K o r s e n koolieluteemali-se jutustusega "Uus algus" (1956), A.S a l d r e pildiraa-matuga "Suured ja väikesed" (1959), A. K a s k n e e m mui-nasjuttudega "Miks ja kuidas" (1956), M. R e b a n e looma-jutukestega vanaema noorpõlveajast "Kui siinil nohu oli"(1959), E.N o r m a n n ja H.T a m p e r e "Marjakobar ja teisi setu muinasjutte" (1959) jt. Sellega ei piirdu veel kaugeltki lastelektüüri rikastamine. Rohkesti lisa on andnud meie laste-ja noorsooajakirjandus ("Säde", "Pioneer", "Noorus") ja selli-sed ulatuslikud kogumikud, nagu Heino Väli poolt koostatud "Jutupaunik I" (1958) ja eespool nimetatud Lea Nurkse "Laste Sõna I" (1960). Üksnes nende kogumike kaudu tulid eesti nõuko-gude lastekirjandusse juurde sellised rohkem või vähem tuntud nimed, nagu T.Allikas, L.Andre, H.Jürisson, H.Jõgisalu, A.Kaa-lep, O.Kangilaski, S.Kaugver, S.Luide, J.Palm, L.Promet, A.Ram-mo, E.Tasa, E,Tennov, M.Viiding, H.Suislepp jt.

Eesti nõukogude lastekirjanduse mahu tunduva suurenemise, temaatika avaratumise ning elulähedasemaks muutumisega käis 50-ndail aastail, eriti lõpupoolel kaasas kvaliteedi silmapais-tev kasv.Eesti nõukogude lastekirjandus tõusis vääriliseks liik-meks nõukogude vennasvabariikide lastekirjanduse hulgas. Siit-peale ei olnud eesti nõukogude lastekirjandus üksnes eesku-jude jälgijaks ning vastuvõtjaks, vaid ka uute rikkuste lisa-jaks nõukogude lastekirjandusse. Venekeelses tõlkes hakati avaldama R.Parve, F.Kotta, M.Kesamaa jt. luuletusi. R.Parve auhinnatud kogu "Солнце над Родиной" ilmus korduvalt uustrük-kides. Vene keelde tõlgiti ka R.Rohti, Leida ja Aino Tigase

lastejutte, L.Kahase "Pisilugusid Jalukselt" ja "Tere jälle!", R.Parve "Põranda all", E.Raua "Mõru kook" jt. Ühtlasi hakkas tõlkeis ilmuma Fr.R.Kreutswaldi, J.Kunderi, A.Jakobsoni muinasjutte, O.Lutsu "Kevade". Läti, leedu, soome, ukraina, moldaavia keeles avaldati R.Parve, L.Tigase, R.Rohti jt. lasteteoseid.

c) 60-ndate aastate algul.

Besti nõukogude lastekirjanduse kasv on jätkunud edukalt ka 60-ndate aastate algul nii luule kui ka proosa alal, kusjuures proosa on säilitanud oma 50-ndate aastate lõpupoolel võidetud domineeriva koha. Mainigem põgusalt tähtsamaid, uut aastakümnet iseloomustavaid autoreid ja teoseid.

V l a d i m i r B e e k m a n jätkas sõjaaegse lastekodu poiste - "Karmi kevade" Aleksi ja tema sõprade elukäigu jälgimist teoses "Pea püsti, poisid!" (1961). Selgub, et rasketel aegadel mõned "osutusid aganaiks, ei kannatanud proovi välja. Kuid suurem osa elas nii, nagu oli tarvis." Laste tehnikahuvi teenimisele on pühendatud "Autode kohus" (1961) ja "Kõnelev kaaslane" (1961). Viimases "jutustab paber ... iseendast". Antakse konkreetne pilt paberi eelkäijaist, tema sünnist ja tähtsusest. E n o R a u a l t said noored huvitava fantastilise sisuga teose "Sipsik" (1962) ja pildiraamatu pisikate ohtlikkusest "Kurjad mehikesed" (1962). "Sipsik" on omapärane paeluva sündmustikuga meistriteos, mille fantastika jääb reaalsele pinnale, on täiesti eakohane ja kajastab nõukogude lapse huvide tänapäeva. S i l v i a R a n n a m a a andis "Kadrile" suure põnevusega oodatud jätku raamatuga "Kasutama" (1963), kus endiselt ehtsa siiseelamisega Kadri vaimset kasvu kujutades antakse ühtlasi eluline pilt internaatkoolist. Seoses sellega on tänapäeva kajastamine muutunud "Kasutamas" tunduvalt konkreetsemaks kui see oli "Kadris". Nagu "Kadri" on ka "Kasutama" saanud noorte lemmikraamatuks. L. K a h a s e varjunine all ilmus pikem ajalooline jutustus "Vabaduskiri" (1961), kus valgustatakse rahva pärisorjus-

aegseid vabadusetaotlusi. Kuigi esineb eksiimusi olustikuliste üksikasjade edasiandmisel, on see patriootiline teos huviga loetav. Viljakalt on jätkanud oma loomingulist tööd lasteproosa alal H e i n o V ä l i. Tema "Rajad soos" (1962) on uudseks katsetuseks anda noortele kaasaegset, kodumaise aineistkuga põnevad seikluskirjandust. Autori kavatsus - "toredate poistega" seiklusromantika taotlemine on jäänud siiski liiga üheplaaniliseks. Suurema elulise ning kunstilise mitmekülgsusega, kuid põnevusetaotluses liialdusi siiski vältimata, on H. Väli kujutanud oma lemmikkangelasi - pioneere teoses "Kolumbuse maa Kolumbus" (1963), mis sisaldab jutustuse "Annus Raasuke ja ta kompanii" ja seitse juttu. Neis vestab autor hubaselt, kerge huumoriga, kord rohkem, teinekord vähem usutavaid episoodide pioneeride elust, alates karmidest sõjapõlvadest kuni kaasajani välja. Pedagoogiline aktsent on igas jutus ilma otsese väljaitlemiseta selgesti tunda. Uue pikema jutustusega "Viirulise purje all" (1964) esines R o b e r t V a i d l o, kes seekord vestab vanast kangest kalurist Unipiha Mihklist ja tema purjepaati sattunud poiste mängudest. Viimased saavad järve uurimisjaama meeste ja kalurite vahelise konflikti lahendamise kaasaaitajaks. Silmapaistvat kunstilise meisterlikkuse käevu näeme H o l g e r P u k i teostes "Rohelised maskid" (1960) ja "Jüri" (1961). Esimeses on tähtsal kohal looduskaitse, teises aususeprobleem. Mõlemaid lahendab autor veenvalt ning haaravalt. H. Pukk on üle saamas oma senistest puudujääkidest karakterite kujutamisel, kuid ei ole siiski ka neis teoseis veel jõudnud kujukalt individualiseeritud, meeldejäävate tegelaste loomiseni. Sellest hoolimata haaravad Puki lasterasamatud elulise probleemirikkuse ja osavalt põimitud sündmustiku põnevusega. Nad on kohased eriti kooliea keskmisele ja vanemale astmele. A i n o T i g a s e l t ilmus eelkooliealiste ning noorema kooliea laste elu kujutav õpetlik lühijuttude kogu "Eeskuju ja tagakuju" (1963), E l a r K u u s i l t sisukas seiklusjuttude kogu "Purgas" (1962). Mõlemad on jätkanud "Meie Otiga" alustatud koostööd, mille tulemusena on ilmumas noorsoo-romaan "Imeline õis". Ilukirjanduslik-teaduslikku žanri jätkas J. P i i k Kaukaasia loodust ja loomi tutvustava raamatuga

"Satapliassuruste mäel" (1961). Selle žanriga liituvad lähedastelt reisikirjeldused, nagu **L e n n a r t M e r e** siutihe "Laevapoisid rohelisel ookeanil" (1961) ja **A i n o P e r - v i k u** ning **E n o R a u a** koostöös kirjutatud "Rein karuradadel" (1962). Viimases on esitatud Põhja-Karjala Kalevala rajooni reisil saadud tähelepanekud ja elamused ilukirjanduslikus ümbertöötluses. Uueks nähtuseks on reisikirjeldus värsides **M. K e s a m a a** raamatus "Mis ma nägin Hiinas" (1962). **A. P e r v i k** on esinemas ka omaette, tema esikteoseks on jutustus "Kersti sõber Miina" (1961), mis kujutab tütarlastevahelise sõpruse kollisioone ja neist ülesamist. Proosateosega esines ka **E l l e n W i i t**. Tema "Pille-Riini lood" (1962) kirjeldab värskest viieaastase tütarlapse muljeterohkeid elamusi ja elukogemuste kasvu. **M a t i a R e b a n e** tutvustab lasteraamatus "Jäise ratsu turjal" (1961) huvitavat lõiku juba unustusse vajunud minevikust, nimelt hüljeste elu ja hülgeküttide seiklusi. Seiklusjutustuses "Maret" (1965) annab ta peategelasena ilmeka, alati tegevusjanulise tütarlapselakuju okupatsiooniaegseis tingimustes. Oma loomupärase aktiivsuse ja osavusega oskab Maret olla kasulik kodustele toidu hankimises kui ka saklaste eest metsa rettu läinud meestele. **B e r n h a r d T r u u b e r g i** jutustuse "Pii" teeneks on erksate looduspiltide endmine aastazegadest. Seoses kitsetalle Pii ja ta seikluste kujutamiselega esineb sisulisi eksimusi. Kiiresti arenevaks viljakaks autoriks on osutunud **J a a n R a n n a p**, kes debüteeris jutukoguga "Roheline pall" (1962), millele järgnes pikem jutustus "Salu Juhan ja ta sõbrad" (1964). J. Rannapi erialaks on spordijutt, erilise huviga kergejõustiku vastu. Ta on võitnud kiiresti populaarsuse üldse lähenemisega noorte spordiharrastustele, aga ka üldse noorte elu, nende mõttemaailma hea tundmise ning humoorika kujutamisega. Esimesi teoseid lasteproosa alal on hakanud andma ka **H e l j o M ä n d**, kellelt ilmusid eelkooliealistele ja kooliea nooremale astmele jutukogud "Uues majas" (1962) ja astme võrra vanemaile "Matk ilma marsruudita" (1963). Viimase teose nimijutustus vestab huvitavaist matkaseiklustest, mille hulka kuulub meie veekogude haruldasemate asukate - kobrastega

tatvustamine. haamatu kõige paelavamaks jutuks on "Kofune kirjand", mis värske, elulise ainekäsitleuse kõrval on ühtlasi meeldivalt õpetlik. Männi proosalood kalduvad ülesehituselt laiali valguma, mis ei takista humoorikalt ning värskeilt nähtud noorte koduse kui ka koolielu piltide mõjulepääsu. H. Männi proosateoseidki loetakse huviga.

Luule alal jätkas H. Mänd väikelaste elu südamluk-humooristlikku valgustamist värsirahmatuis "Mina arvan, et" (1961), "Silm juhib sammu" (1961) ja "Vikerkaare all" (1965). Viimases seltsib huumoriga meeleolukat kerget pilget ("Õpetaja kiusab"). Lastekohaste lõbusate värsisidega loomadest, loodusest ja lastest on ses rahmatuis liitunud paeluvalt eeskujulik välismais mittevärviliste üllatavalt heade illustratsioonide (kunstnik E. Valter) ja meeldiva formaadi näol. Illustratsioonid ei ole üksnes võimalised sisu edasi andma, vaid seda omalt poolt ka rikastama, olles ühtlasi omaette elamusteks. R a l f P a r v e esines värsikoguga "Tere, päike!", mis kajastab meisterlikes luuletustes meie eelkoolialiste tähepäeva. K e r s t i M e r i l a a s rikastab lasteluulet haarava värsjututusega "Lugu mustast ja valgest" (1962). M. H u r m e ja A. S ö b e r andeid koostöös välja sisuka "Luule ja laulupidimiku" (1962). E. E s o p debüteeris meeleoluka, optimistliku värsipidimikuga "Päikesepüüdja" (1961) kooliea nooremale astmele, P a u l H a a v a o k s alustas värsirahmatuga maamiljööst "Rannapoisid" (1960) ja "Lehesall ja lumerätt" (1962). Viimane jälgib laste tegevust tihedas seoses loodusega läbi kõigi aastasegade, millede vaheldust on hästi kujukalt näidatud. Nii on näiteks kingul sügisel lehesall kaelas, siis aga äkki lumerätt õlul. Lasteluuletuste esikkoguga "Igal pool on vaba sõit" (1963) esines ka V. S ö e l s e p p. Autor väldib otseütlemist, jätab igasse luuletusse lastele avastamiseks jõukehase "iva", rõhutab eriti kollektiivsustunde, abivalmiduse ja rahuliku ülesehitustöö vajadust, ründab laste pahesid, nagu kelkimine, jennimine. Sageli kohtame meeldivat huumorit. Iseloomulik on laste tehnikahuvi seostamine loomade-lindude riigiga. Lasteluulekoguga esines ka U n o L e i e s. Tema eelkoolialistele ja kooliea nooremale astmele määratud

raamatu "Härjavärs on pikem mehest" (1963) eesmärgiks on näidata, et igal lapsel on teha midagi huvitavat ja lõbusat. Ainnult üksikud, nagu Lilli ei oska muud kui piripilli. Esikkogule järgnes samas laadis "Muti metroo" (1965). Meeldiva humooriga saavutab autor eesmärgi. M a n i v a l d K e s a m a a l t ilmusid värsiraamatud "Oi neid lapsepõlve aegu" (1960) ja "Igal lapsel oma laul" (1963). Esimeses antakse mitmekesiseid pilte laste elamustest suvevaheajal, koolis ja kodus. Teine koosneb osadest: "Mis on talves head ja halba", "Laulu mitmest salvest", "Turkmeenid on kõrbemaad" ja "Kuidas keegi sõidab". Kui Kesamaa lastelaulud täidavad oma sisulisi, kasvatuslik-tunnetuslikke ülesandeid tavaliselt keskpärasest üle kühindmata, siis ei saa jätta jagsmata kiitust tema lastelaulu vormidistsipliinile, eriti värsitehnikale, mille sujuv rütm ja kõlavad riimid otse kisuvad lugema.

On loomulik, et eesti nõukogude lastekirjanduse proosa peaks sisaldama ka algupäraseid lavateoseid. Selle ala areng on jäänud aga pikemat aega unarusse. On koostatud peaaegu ainult vähenõudlikke lastenäidendeid teisejärgulistele lavadele, kuuldemänge raadiotele ja stsenaariume nukuteatrile. Valdava osa neist on jäänud trükkimata. Seerias "Kooli näitelava" on antud meie varasemast näitekirjandusest Lydia Koidula "Säärane mull" ja O.Lutsu "Ülemiste vanake". Eesti nõukogude lastekirjandusest on mainimisväärsemaks D. N o r m e t i "Matkimäng lastele" (II trükk 1949) ja L. R a u d s i k u "Kevadpidu metsas" (1959), mis mõlemad on võetud I klassi lektüüri. V. G r o s s lisas noorte repertuaari näidendi "Noorem vend" (1961), mis ilmus samuti seerias "Kooli näitelava". Selles seerias on ilmunud teisigi koolide jaoks kirjutatud näidendeid, millede kirjanduslik kaal on jäänud aga napiks. Nõudlikumate lastenäidendite vähesust on tinginud eeskätt vastava tellimuse puudumine. Eesti NSV Riikliku Noorsooteatri rajamisega 1965. aasta sügisel peaks see suhtes olukord radikaalselt muutuma. Vabariigi teatrite harvad noorsoolavastused ei ole olnud siiski hoopis viljatud algupärase noorsootükide esiletoomises. Esiletõstatist väärrib E.K a b u r i "Rops" (1965). See on kolmevaatuseline "küberneetiline lastenäidend", mis nõukogude lastekirjanduse rajaja M.Gorki omaaegse ette-

paneku kohaselt on võtnud tlesandeks tutvustada lastele kaasaegse teaduse ühe edukama haru saavutusi, ning arenguperspektiive. Autor tekitab seda tlesannet haaravalt ja on võitnud laival populaarsuse. Teos näitab, et masinad tulevad inimesele järjest rohkem appi ka vaimse töö alal. "Küberaetilisest" elektrenaju" võimed suurenevad otse fantastiliselt, " väidab autor. Näidend püüab vastata küsimusele, mis huvitab nii meeri kui ka vana: kuivõrd suudab masin täita inimese tlesandeid? Masina vastandamine inimesele toimub näidendis vaikvalt, lünes ehtrasti koomilisi situatsioone.

Lavale on jõudnud ka selle näidendi järg "Rops aitab kõiki".

Vaadates tagasi eesti näukegude lastekirjanduse arengule, näeme, et viimase kümnekonna aasta jooksul on endistele autoritele lisandunud ligikaudu kolmkümmend nime, kes on esinema juba vähemalt ühe lasteraamatuga. Suur osa heist uutest autoritest, nagu S.Rannamaa, E.Raud, H.Väli, L.Kahasa, H.Nänd jt. on võtnud lastekirjanduse oma loomingu põhitlesandeks. V.Beekman, V.Gross, E. Hiit jt. on täiskasvannile määratud loomingu kõrval pühendanud ka lastekirjandusele sustamisvähirse osa. Kõpsete autoritena on loominguulist tööid lastekirjanduse alal jätkanud R.Parve, K.Merilaas, L.Tigane, A.Hint, J.Piik jt. 50-ndate aastate teisel poolel alanud silmapaistev kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne kasv on jätkunud ja teetab uusi kõpseid vilju. On peazegu hoopis kadunud 40-ndate aastate pahedkujutatava aine pealiskaudne tundmine, paljas õppetlikkus, sotsiologiseerimine, skeemidest lähtumine, deklaratiivsus, tehikülgsne ilustamine, idee esitamine sõnadmastikust irdunult. Tänapäeval võime tavaliselt selliseid puudujuhke kohata vaid vähemärgatavate tendentsidena mõnede algajate teoses. Sellest hoolimata on lastekirjanduse meisterlikkuse tõstamiseks veel palju teha. Kõige sagedamini unustatakse, et lastekirjanduses ei saa olla sellist kujutamishandite valiku vabadust, nagu loomingu täiskasvannile. Noorte lugejate east tingitud piiratud vastuvõtavõimalusi ei ole täiel määral suudetud või tahetud arvestada isegi niisuguseis väärtuslikes teoses, nagu L.Kahasa "Pisilugusid Jalukselt", "Tõre jälle!",

V.Grossi "Ühe poisi suvi" ja "Tiivasirutus", J.Smuuli "Murka". Lastejuttudel on nõutakse õigusega ka selgete põhijoontega terviklikke karaktereid ja huvitava, vaheldusrikka tegevuse kujutamist lastele lähedaste konkreetsete piltide ning kujundite kaudu, ühtlasi lihtsat, selget väljendusviisi. Nende kunstiliste põhinoete tähtsuse teeb aga ikka veel ka meie meenutamisega autoreile raskusi. H.Puki teoste põneva sündmustiku osavalt põimimist ehtsalt tänapäevaste ning ühiskondlikult kasulike ideedega ei teeta veel vajalikul määral tegelaskujud. S.Rannamaa annab küll "Kadris" ja "Kasumaa" haarava sisseelamisega, kindlalt piiritletud, tervikliku, meeldejääva tütarlapsikuju, kuid seejuures kipub jääma tänapäeva konkreetne kajastamine napiks, mis annab tunda eriti esimeses raamat. Üsna laialt on lasteteoseis levinud liigsete üksikasjade kuhjumine ja ülemäärane sõnachtrus. See on kõigepealt enamiku algajate viga, millest ei ole vaband ka sellised andekad autorid, nagu V.Beekman, V.Raidaru, H.Laiplik jt. Kuni viimase ajani on avaldatud ka üksikuid raamatuid, kus vajalikku, aktuaalset teemat käsitletakse ühekülgselt, igava õpetlikkusega trafaretses keeles. Vajalik teema üksi ei suuda kuidugi teost pühendada, sest lastekirjanduse põhinoete ignoreerimine ei jäta end kunagi kurjasti tasumata. Selliseiks teoseiks on näiteks A.Kaskneeme "Kalju liikluskeerises", M.Raju "Vääriline vahetus", A.Nero "Tsiklijuht". Näiteks selle kohta, kuidas laste huvi tehnika ja teaduse vastu on võimalik rahuldada neile lähedaste piltide ning kujundite varal, on E. Raud "Sipsik" ja "Kurjad mehed", V.Beekmani "Aatomik". Käitumisreeglite meeldejääva tutvustamisega tuli toime H.Pukk raamatus "Kuidas toimid sina?" R.Parve, L.Tigane, E.Raud on saavutanud lasteloomingus väljapaistva meisterlikkuse. Nende looming kajastab tõetruult kaasajaga ja arvestab hoolikalt lugeja ealist arengutasemet.

Eesti nõukogude lastekirjandus kehastab kõigist ajutisest puudujääkidest ja kasvuraskustest hoolimata varasema lastekirjandusega võrreldes uut kvaliteeti. Selle aluseks on kommunistlik ideelisus - kaasaaitamine kommunismi laiahaardelise üleshitamise ülesannete lahendamisele, kunagise klassimoraali väljajuurimine ja asendamine kogu töötava inimkon-

na huve ja ideaale väljendava kommunistliku moraalilise kasvatamisega; toetumine sotsialistliku realismi loomingumeetodile, mis kindlustab ka lastekirjanduses rahvalikkuse ja parteilisuse, elu julge, novaatorliku kunstilise kujutamise koos maailma lastekirjanduse kõigi progressiivsete traditsioonide ärakasutamise. Säärasele alusele toetudes toimub eesti nõukogude lastekirjanduse kasv pedagoogilise sihikindluse ning kunstilise meisterlikkuse suunas. See võimaldab lastekirjandusel täita partei programmis antud, eriti noorte suhtes tähtsat ülesannet - olla rõõmu ja innustuse allikaks.

B i o g r a a f i l i s i a n d m e i d ¹⁾

Vladimir Beekman (23. VIII 1929) sündis Tallinnas autojuhi perekonnas. Varasem lapsepõlv mõõdukas Tallinnas ja Narvas. Suure Isamaasõja algul evakueerusid vanemad koos pojaga Leningradi ja läksid varsti rindele. 12-aastane Vladimir oli rindel kuni 1942. aastani "polgu pojaks", siis lühemat aega Oranienbaumi lastekodus. Seal evakueeriti koos lastekoduga Gerki oblastisse, kuhu oli evakueerunud ka vahepeal haigestunud ema. Isa jäi aga rindel teadmata kadunuks. 1945. aastal tuli V. Beekman Nõukogude Bestisse, kus omandas 1948. aastal Tallinna Põlütehnillise Instituudi ettevalmistusosakonnas keekhariduse ja jätkas siis õpinguid institutis. 1953. aastal lõpetas ta institutis keemia alal. Aastail 1953-56 töötas Beekman Eesti Riikliku Kirjastuse ilukirjanduse toimetuse juhatajana. Hiljem on ta töötanud kutselise kirjanikuna.

Kirjanduslikke katsetusi alustas Beekman juba kooliõpilasena. Pidev kirjanduslik tegevus algab 1958. aastast. On avaldanud täiskasvanuile luuletuskogusid, reisikirjeldusi, filmistsenaariume ning lastele rea proosa- ja luuletuseid.

Selle kohta, miks Beekman asus looma teoseid ka lastele, kirjutab ta: "Olen ise maast-madalast hirmsasti armastanud huvitavaid raamatuid lugeda, küllap tundsin tarvet omalt poolt selliseid lisada. Oma kaks lastekodu-poiste raamatut kirjutasin teadmise ajal, et peale minu vaevalt keegi sellest ajast ja keskkonnast meie noortele suudab jutustada, raakete segade meenutamise aga peaks minu meelest mõniword olema väga vajalik."²⁾

1) esitatakse järgnevalt ainult nende kirjanike kohta, kel lastekirjandus on seni kujunenud loomingu erialaks või oluliseks osaks.

2) Kiri B. Sõõsile 10. III 1964.

Tõnis Braks (19. VIII 1885. - 25. I 1966.) on pärit Läänemaaalt endisest Lihula vallast, kus ta sündis põllutöölise pojana. Koolis sai ta kätse ainult kella talve. Töötas esialgu põllutöölisena külas ja mõisas, hiljem töölisena mitmes Tallinna tehases. Saatusel 1911. aastast alates ajalahetele sõnasaia, hakkab ta 1920. aastal kutseliseks ajakirjanikuks. Oma igapäevase töö kõrval on ta kirjutanud lühijutte, kaheksa näidendit ja rikastanud hea odaga ka lastekirjandust.

Erika Esop (1927) töötab ETKVI-is plaani-finantsala osakonna juhataja asetäitjana. On avaldanud lastevärsse lasteajakirjades "Täheke" ja "Pioneer", lasteajalehes "Sõde" ja Eesti Raadio lastesaadetes. Debüteeris lasteluuletajana raamatuga "Päikesepüüdja" 1961. aastal ja on jätkanud innustunult lasteloomingut.

Villem Gross (11. I 1922) sündis Tartus, kust vanemad siirdusid poja sünniaastal Kohtla-Järvele. Isa töötas seal kaevurina, ema põlevkivisorteerijana. V.Grossi lapsepõlv möödus Kohtla-Järvel, kus alustas ka kooliteed. Aastail 1936-40. õppis V.Gross Jõhvi ja 1941. aastal Rakvere keeakeolis, kus sõda õppimise katkestas aasta enne kooli lõpetamist.

1940. aastal oli Gross kooli komsomoliorganisator ja Virumaa komitee instrakter. Suure Isamaasõja ajal tegi V.Gross luurajana kaasa eesti rahvuskerpuse lahingutee. Nõukogude Eesti vabastamisest osavõtu eest autasustati teda Kõrgema ordeniga. Pärast sõja lõppu töötas ta "Talurahvalehe" toimetuses kuni 1951. aastani. Siis jätkas ta tööd ajakirjanikuna "Rahva Hääle" toimetuses kirjanduse ja kunsti osakonna juhatajana (1951 - 1955) ja ajakirja "Noorus" sekretärina (1955 - 1959). Pärast seda on töötanud kutselise kirjanikuna.

Kirjanduslikke katsed alustas V.Gross Isamaasõja ajal, kirjutas kaks näidendit. Alates 1949. aastast on ta avaldanud esialgu perioodikas olukirjeldusi ja jutustusi, kirjutanud teatrite jaoks näidendeid. 1956. aastast peale on ta kirjutanud seni kaks populaarset noorsoojutustust ja kaks romaani kaasaegselt aktuaalsetel teemadel.

Oma noorsoojutustuste kohta teatas V.Gross järgmist: "Ühe poisil suvi" oli mõeldud eeskätt täiskasvanuile. Tahtsin kujutada kehvi materiaalseid tingimusi meie ühiskonnas vasta-

kaaluks lakeerimistendentsile. "Tiivasirutuses" pean kõige olulisemaks heatahtlikku irooniat, millega on püütud vaadelda noorusele omast jäägitu eitamise või jäägitu uskumise naiivset ilu.¹⁾

Paul Haavaoks (12. VI 1924) on pärit Võrska kehviktalupoja perekonnast. Pärast 6-klassilise algkooli lõpetamist tegi 14-aastane poiss katse asuda Tartus töö kõrval edasi õppima, kuid jooksupoisi palgast saapavabrikus selleks ei jätkunud. Tuli maale tagasi minna ning lihtsa põllutöölisena elatist teenida.

Esimesel nõukogude aastal töötas Haavaoks kindlustusinspektuuris ja võttis ühtlasi inimkalt osa noorsootööst. Okupatsiooniajal oli talusulaseks ja hoidis kõrvale saksa totalitse mobilisatsioonist eest. 1944. aastal sattus ta siiski fašistide kätte ja viidi sunnitööle, kust põgenes pärast sakslaste purustamist Narva all. 1946. aastal jätkas Haavaoks edasiõppimist Võrska Maanoorte-koolis ja hiljem Põlva Keskkoolis. Komsomoli üleskutsel asus ta 1947.a. suvel poistebrigaadi juhina Leevaku hüdroelektrijaama ehitamisele. Seal puutus ta kokku Juhan Smuuliga, kes ergutas teda jätkama loomingulisi katsed, mida ta oli alustanud juba algkooliõpilasena. Pöörmis "Järvesuu poiste brigaad" valis Smuul Paul Haavaoksa samanimelise peategelase prototüübiks ja andis temast kirjandusliku portree.

P. Haavaoks töötas sama brigaadi koosseisus 1948.a. sügisel veel Vastse-Nursi hüdroelektrijaama ehitusel, siis Võru teedeosakonna töölisena (1948-1949), Saatse valla täitevkomitee sekretärina (1949-1950), osakonnajuhatajana Põlva rajooni ajalehe "Koit" toimetuses (1951-1955), hiljem kutselise kirjanikuna.

Luuletuste esikkoguga ("Peipsi rannalt") debüteeris P. Haavaoks 1957. aastal.

Peatselt hakkas luuletaja huvi tundma ka lastekirjanduse vastu. Selle põhjuste kohta teatas ta: "Lastele kirjutama ajendas mind vastavate eluliste teemade ja konkreetsete muljete olemasolu. Lisaks sellele tahtsin muu kõrval sulge proovida ka lastekirjanduse vallas. Nii põhimiselt sündiski värsi-

1) Kiri B. Sõbdile 26. II 1964.

vihik "Rannapoisid". Nüüd tunnen vajadust võimete kohaselt kaasa aidata meie lastekirjanduse arengule. Muide, sellega tegelema innustas ka oma mudilaspere."¹⁾

Aadu Hint (lo. I 1910) põlvneb Muhu saarelt, kus sündis kaluri pojana. Lapse- ja noorpõlv mõeldus Saaremaal Idamanda vallas Kuusnõmme külas. 1929.aastal lõpetas Hint Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogilise haru ja töötas seejärel algkooliõpetajana Saaremaal (1929-1936) ja Tartus (1936-1940).

1940. aasta juuni-juuli pöördest võttis Hint aktiivselt osa. Esimesel nõukogude aastal toimetas ta kirjanduslikku ajakirja "Viisnurk". Isamaasõja ajal oli Hint Tadžiki NSV-s kaluriartelli esimeheks, töötas riiklikus kalapüügitrustis Araali merel, aastail 1942-1943 teenis Nõukogude armee ridades. Pärast sõja lõppu oli Hint esialgu Eesti Kalurite Ühistu Liidu esimeheks; 1945. aastast elates töötab kutselise kirjanikuna.

Esimese romaaniga ("Pidalitõbi") esines Hint 1935. aastal. Ta on võitnud suure üleliidulise populaarsuse eriti romaani-tetraloogiaga "Tuuline rand", kuid andnud väljapaistvaid saavutusi ka draama, jutustuste ja olukirjelduste alal.

Noortele on A.Hint kirjutanud ajaloolise jutustuse "Vesase poeg", teedrajava ilukirjanduslik-teadusliku lasteraamatu "Angerja teekond" ja kunstmuinasjutu "Hundid ja võitserahvas".

Lall Kahas on varjunimi, mille all esinevad koos kaks autorit - Iko Maran ja Bernhard Lülle.

Iko Maran (11. III 1915) sündis Pihkvas. Isa oli tsaararmee ohvitser, kes revolutsioonipäevil asus töölikklassi poolele ja sai polgu komandöriks Punaarmees. Pärast isa langemist võitluses valgepoolakate vastu siirdus perekond 1922. aastal Tallinna. 1940. aastal lõpetas I. Maran Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis asus I. Maran tööle Eesti Raadio kirjandussaadete toimetusse. Okupatsiooni ajal ta vallandati ja tal tuli elatist teenida laevakütjana, raamatupidaja abina, ehitustöölisena. Pärast sõda asus I. Maran uuesti tööle Eesti Raadiosse, 1953-1959 oli ta kirjandusala juhatajaks V. Kingissepa nim. TRA

1) Kiri B.Sõõdile 17. II 1964.

dramateatris. Hiljem on tõstatanud kutselise kirjanikuna.

Bernhard Idille (5. VII 1921) sündis Tallinna Latheri vabriku töölise pojana. Õppis Kasaris algkoolis ja Tallinnas humanitar-gümnaasiumis, mille lõpetas 1939.aastal. Tõstas seejärel asjaajajana plekitõustuses. Juba keolipõlves ilmsiks tulnud elava huvi tõttu kirjanduse ja eriti teatri vastu asus B.Idille esimesel nõukogude aastal tööle näitlejana ja näitejuhina "Estonia" teatri juurde. Okupatsiooni ajal vallandati. Pärast sõda jätkas tööd näitlejana Tallinna Noorsooteatris ja Dramateatris, aastail 1948-1952 juhtis Jaan Tempi nim. Kultuuriklubi näiteringi, tegutsedes ka ilmeke lugemise õpetajana, hiljem on tõstatanud Tallinna Kinostuudios.

Tahas kaastööd raadio kirjanduslike saadete teinetusel, tutvus B.Idille I.Maraniga. Siit algas nende loominguline koostöö. Ühiselt valmis neil kõigepealt noorsoojutustus "Sõbrad", mis sai 1948. aastal kirjandusvõistlustel suhinna. Siitpeale on nad kirjutanud kahasse esakätt lasterasmataid, kuid ka rea näidendeid teatri- ja isetegevuslavadele ja mõned jutustused üldsusele.

Juta Kaidla (25.II 1923 - 9.V 1968) on pärit Tallinna töölisperekonnast. Lõpetas Tallinnas keskkooli. Kirjanduslike katsetusi tegi juba õpilasena. Saanud "Noorte Hääle" 1947.a. luulevõistlustel suhinna, on siitpeale esinenud luuletustega ajakirjanduses. Esikkogu "Süda nõuab laule" ilmus 1960.

Südamelõhedane on J.Kaidlale olnud lastevärsste kirjutamise, mis etendavad suhteliselt tähtsat osa tema loomingus.

Manivald Kessmaa (7. X 1921) sündis Narvas raudteelase perekonnas. Vanemad asusid 1924. aastal elama Tallinna. M.Kessmaa õppis Nõmmel Hiin algkoolis (üheteasu Lilli Premetiga) ja Tallinna Kommertskoolis, mille lõpetas 1941.a. kevadel. Seejärel tõstas kuni sõja puhkemiseni "Noorte Hääle" teinetusel. Isamaasõjast võttis osa luurerodu ja tankitõrjedivisjoni koosseisus. Pärast sõda on olnud lastelohu "Süde" teinetusel kirjanduslikuks kaastööliseks (1946-1949), ajakirja "Noorus" sekretäriks (1949-1953) ja ajakirja "Pioneer" toimetajaks (1953-1954). Hiljem on tõstatanud kutselise kirjanikuna.

Oma luuletuste avaldamist alustas M. Kessmaa Isamaasõja

ajal rindelehes "Punavõelane". Esimeseks luuletuskoguks oli "Kuuma südamega" (1960).

Pikaajaline töö lastekirjanduses juhtis Keskaad lähemalt tutvuma laste eluga ja lastekirjanduse spetsiifikaga. Selle tulemuseks on viljakas teodang lastekirjanduse alal.

Kaaral Kersen (1906) sündis Harku vallas. Sai pedagoogihariduse Tallinna Õpetajate Seminaris (1925-1930). Töötades Eesti NSV Raadikomitee lastesaadete toimetuses, hakkas ka ise lastele luuletusi kirjutama, milleks mõjus kaasa ka pedagoogikutsenusus. 1951. aastal ilmus esimene lasteluuletuste kogu "Võrsuv vili". Sellele järgnes jutustus "Uus algus" (1956). Anter on jätkanud lasteluuletuste ja -juttude avaldamist "Tähekeses", "Pioneeris" jm. On loonud ja tõlkinud rohkesti lastelaulude tekste heliloojatele, eriti R. Päätsi keelilaulikute, H. Kaljuste koorirepertuaari jt. jaoks.

Viimaseil aastal on K. Kersen tõstnud Eesti NSV Riiklikus Raamatupalatis annotaatorina (trükikaardi koostajana rahvarasmatukogude jaoks).

Felix Kotta (25. VI 1916-ll. X 1963) sündis Tartus tislari perekonnas. 1913. aastal asusid vanemad elama Sibirisse Jurjevi eesti asundusse (Tomski lähedal). Pärast keskkooli lõpetamist (1929) oli Kotta õpetajaks algkoolis ning komsomoli algorganisatsiooni sekretäriks. Ajavahemikul 1931-1933 õppis Kotta Leningradi Ajaleo-Keeleteaduse Instituudi tõlkijate teaduskonnas, oli siis Tomkis õpetaja ja eesti-keelse ajalehe "Kommunaar" toimetuse töötaja. 1934-1938 õppis ta Leningradis A. J. Herseni nim. Pedagoogilises Instituudis, mille lõpetamise järel töötas õpetajana Nevesibirski oblasti keskkoolis. Asunud 1944. aastal nõukogude Eesti-
se, töötas ta TRÜ õppejuhna (1944-1946), hiljem Tartu linna TSN Täitevkomitee aseesimehena ja kutselise kirjanikuna.

Esimesed värssid ilmusid Kottal trükist 1926. aastal "Siberi Teatajas", esimene lasteteos 1934. aastal - poem "Lagu Juku mõttest ja vaprast ettevõttest". Hoogsat tegevust luuletajana alustas Kotta pärast sõda. Oluliseks sekteriks olid selles lasterasmatud, mis on olnud väärtuslikuks panuseks eesti nõukogude lastekirjanduse arengusse.

Elmar Kuus (17. XI 1899), kodanikunimega: Elmar Kuusik, sündis Keeri vallas Tartumaal Keeri mõisa puusepa pojana. 1906.aastal asusid vanemad lauga jõe äärde Priretäje mõisasse, kua mõõdus E.Kuusi lapseõlv. Koolis käis Kuus Volkeves, Narva-Jõesuus, Rakveres, Tartas. Viimases lõpetas ta gümnaasiumi, seminari (1925) ja ülikooli ajaloo-filosoofia ja majandusteaduse alal. Hiljem oli õpetajaks Tallinna Õpetajate Seminaris ja Pedagoogiumis (1930-1940). Mõukogude korra taaskestamise järel töötas õppejõuna Tallinna Elektro-mehhaanika Tehnikumis ja dramaturgina Noorsooteatris ja "Estonias". Alates 1954. aastast töötab vabakutselise kirjanikuna.

E.Kuus on spetsialiseerunud lastekirjandusele. "Et peamiselt noorsoole kirjutatud, sõltub ehk sellest, et olen kuuasagne õpetaja," ütleb ta.¹⁾ Esimesed lasterasmatud ilmusid 1935-1937 ("Jänese poeg, kes luuletas" ja "Muinasjutt põialpoisist, kotkast ja sitikast"). Eriti intensiivselt on jätkunud loomingu pärast 1954.aastat, viimaseil aastail koostöös Aino Tigasega. Rohkesti kuuldemänge ja lastejutte on E.Kuus kirjutanud raadiotele. Ta on algatanud ja toimetanud perioodilist väljaannet "Noorte näitelava". E.Kuus on kasutanud ka pseudonüüme Elmar Ramlu, Valdur Lainet jt.

Uno Leies (6. X 1931) on pärit Narvast. Õppides Tallinna Ehituse ja Arhitektuuritehnikumis sai ta äratueta kirjanikuslikuks tegevuseks vanameistrilt Ernst Särgevallt, kes oli seal õppejõuks. U.Leies alustas luuletuste avaldamist 1952. aastal. Pärast V.Kingissepa nimelise Dramateatri õppestuudio lõpetamist asus ta 1953. aastal näitlejatööle Vabariiklikus Nukuteatris. Seoses sellega on kujunenud kirjanikusliku loomingu erialaks nukunäidendite ja väikelasterasmatute kirjutamine eelkooliealistele ja kooliea nooremale astmale.

Heljo Mänd (11.II 1926) sündis Narvas ametniku perekonnas. Ta lõpetas Tallinna Arve- ja Ploandustehnikumi (1946), õppis hiljem lühemat aega teatriinstituudis ja õhtuses keeltekoolis neli aastat inglise ja aasta vana keelt. Alates 1958. aastast töötab "Pioneeri" toimetuses.

1) Kirj B.Sõdile 7. III 1964.

Oma kirjandusliku loomingu alguse kohta teatab H.Mänd: ' 12-aastaselt hakkasin luuletusi kirjutama ja olen teinud seda pidevalt ilma pausideta, kuid avaldama hakkasin alles 1954. aastal. Need kaks luuletust, millest räägib "Võitlev sõna", sattusid ajalehte juhuslikult (11. aprillil 1946., mitte 1945, nagu märgib "Jutusaunik I"), ilma minu teadmata, kuna andsin need luuletused hoopis oma kooli kirjandusvõistlusele.'¹⁾

H. Mänd on spetsialiseerunud lastekirjanduse alale, esinemas viljaka autorina (1957. aastal ilmunud esikteesest "Oakene" alates on ta avaldanud seni lo lasteraamatut) ja võitnud nii luule kui ka proosa alal silmapaistva populaarsuse. Ta on teadlikult taotlenud lastekirjanduse rikastamist lastele lähedase maailma humoristliku valgustamisega ja selle lihtsuse ning omapära tähtsusega.

Ellen Niit (13. VII 1928) on pärit Tallinnast vasesepa perekonnast. Alghariduse sai Tapal, kus isa vahepeal randtee-depoos teenis. Keskkooli lõpetas Tallinnas kuldmedaliga (1942) ja seejärel Tartu Ülikooli (1952) ajaloo-keeleteaduskonna. Järgnesid õpingud aspirantuuris spetsialiseerumisega eesti lastekirjanduse alal. Kuid juba algkeoliaastail alanud luuleharrastus, mis leidis esimese avaliku tunnustuse luuletuse "Rõõmas perenaine" suhindamise ja kiratrükkimisega "Noorte Hääles" 1945.aastal, juhtis Niidu juba aspiranturi ajal esikohale asetama loomingulised ülesanded. Ta asus ENSV Kirjanike Liidu juurde 1958le luulekonsultandina. Sel kohal töötas Niit kuni 1.märtsini 1961, oli siis aasta vältel lepingu alusel televisioonisaadete stsenaariumide keestajaks lastele. Hiljem on ta töötanud kutselise kirjanikuna.

Lastekirjandus on olnud E.Niidu senises loomingu olulisel kohal. Avaldades lastele nii luule- kui ka proosateoseid, on ta ühtlasi korduvalt sõna võtnud ka lastekirjanduse kriitika ja teooria alal. Eeskujuks on olnud eriti vene nõukogude lastekirjanik ja teoreetik K.Tšukovski. Oma lasteteoste kohta teatas E.Niit "Suur osa minu lastelugusid on tekkinud juhuslikult. "Rongisõiduga" püüdsin kontrollida Tšukovski

1) Kiri B.3884ile 16. II 1964.

vähelastevärsi teooria õigsust. Kui mal üldse on erilist eemärki elnud lastelugude kirjutamisel, siis - lastele lusi valmistada."¹⁾

Ralf Parve (25. VI 1919) sündis Rakveres mõblisadul-sepa perekonnas. 1927. aastal asuti elama Tallinna, kus Parve lõpetas alg- ja keskkooli. Õpilaspõlves haarasid teda eriti kirjanduslikud katsed kui ka sport. Mitmel korral tuli ta keelinoorte tšempioniks. Esimeseks leivateenistaseks pärast kooli oli spordireporterit amet ajalehtede juures.

Esimesel nõukogude aastal teinetas Parve uut ajakirja "Pioneer". Isamaasõjast võttis Parve osa miinipildurina, 1944. aasta jaanuaris kutsuti ta tööle rindelehe "Punavälalane" toimetusse. Sõjajärgseil aastail on Parve olnud lastelehe "Sõde" toimetajaks (1946-1949) ja ajakirja "Locming" sekretäriks (1950-1951); hiljem töötanud kutselise kirjanikuna.

Parve järjekindel luulelooming algas Suure Isamaasõja päevil vajadusest väitleva sõna järele. See oli mehine, tõelisest patriotiamitundest kantud sõduriluu, mis väljendas võiduveendumust ja -tahet. Seda levitati esialgu käsikirjades ja suuliste ettekannete kaudu. Trükisõnas ilmus sellest "Punavälalases" esimesena luuletus "Vabastusretk" (23. II 1943), mis oli võetud rindemeeste poolt Parve värssidest omal algatusel koostatud samanimelisest käsikirjalisest luuletuskogust. Esimene värsikogu ilmus 1945. aastal ("Sõduri südamest").

Lastekirjanduse alal loomingulisele tööle asumisest kirjutab autor: " - Need olid väikesed lugejad ise, kellega "Sõdeme" toimetajana lakkanatult kokku puutusin vabariigi koolides, pioneerikonadustel, lastesõlades ja -asutustes, pioneerilaagrites ja kes otse nõudsid uut nõukogulikku lugemismaterjali. Juba esimesed katsed selles valdkonnas (ma ei pea arvestamisväheseiks oma kodanliku aja jutukest "Laste Rõõmus", värese juunipõõrde-järgseis "Pioneerit" või "Mäng ja Tõõ" numbreis), leidisid ette lugedes laste sees sooja vastuvõtta ning julgustasid tegema uusi (näit. "Tulõb sügis", "Sõde" 22. VIII 1946, eriti "Mihkel tõttab koolist koju", "Sõde" 17. X 1946)²⁾.

1) Kiri B.855dile 24. II 1964.

2) Kiri B.855dile 21. II 1964.

R. Parve meenutab tänuga oma kirjandulikke eeskujusid ning loomingulisele tööle õhutajaid, kellede hulka kuulub kõigepealt eesti lasteraadio rajaja, lastekirjanduse teoreetik ja kauaaegne toimetaja Jaan Rummo ("Muide, proosaraamat Viktor Kingissepast - "Põranda all" - on kirjutatud mul Jaan Rummo otsesel õhutusel"¹). "Hiljem on mulle palju kasulikke andnud rehked isiklikud kokkupuuted selliste sõrratute vana lastekirjanikega, nagu L.Pantelejev ja S.Maršak, kohtumised Detgizi Leningraadi osakonna kauaaegse peatoimetaja Žillegodski ja teistega. Eriti tihe side on mul olnud aastaid L.Pantelejeviga (Aleksel Ivanovitš Jeremejev), kelle loomingust olen muu seas tõlkinud eriraamatuna ilmunud jutustuse "Pakett" (1954) ja jutu "Ameerika puder" ("Noorus nr.10, 1958, lk.30). Lastekirjanduse teooriaga tutvumisel on mulle põhilisteks autoriteetideks olnud Belinski, Ušinski, Gorki, Makarenko, Maršak, Lidia Kon oma töödega. Aga ma hindan samuti Jüri Parijõe kirjutusi, kus valitseb tõsine ja nõudlik suhtumine lastekirjandusse ..."²). Nende kõrval märgib Parve ka mõningaid saksa lastekirjanduse teoretikuid - C.Bühleri ("Das Märchen und die Phantasie des Kindes"), Georg Dosti, Heinrich Wolgasti jt.

Ja oma lastekirjanduse alase loomingu eesmärkide kohta teatab R.Parve:

"Elkõige rikastada laste lugemisvara, mis ajavahemikul 1946-1953 oli eriti napp. Arusaadavalt seadsin ma endale ülesandeks luua printsipiaalselt erinev ja vastavalt võimetele ka professionaalsem lastekirjandus, kui oli seda valdavas osas (välja arvatud E.Enno, J.Parijõgi, R.Janno, K, Ristikivi ja veel mõned) kodanliku Eesti lastelektüür, mida produtseerisid peaaesjalikult sussutavad "tädikused". Ma taotlesin usaldusliku vahekorra saavutamist väikese lugejaga, püüdsin temaga rääkida kui võrdse partneriga, mitte õlale patsutades või kukakile laskudes, kusjuures endastmõistetavate ideelite ja

1) Kiri B.Sõõdile 21.II 1964.

2) Sealsamas.

pedagoogiliste aluste silmaspidamisega tahtsin samasgeelselt svaraada lugeja silmaringi, kujundada tema suhtumist umbraseesse, aktiviseerida teda tegudeks. Selge, lapidaarne, kergesti meeldejääv, energilise rütm ja kõlailuga värs - see on lastele määratud luule kunstiline alus, mille peole minagi olen püüdnud."¹⁾

Teadliku ning heolika kunstilise suhtumisega lastekirjanduse loominguks on R.Parve tõusnud väljapaistvalt eesti nõukogude lastekirjanike esiridadesse. Algpärase loomingu kõrval on ta esinenud ka lastekirjanduse, eriti S.Marsäki, S.Mihhalkevi jt. lasteteoste teeneka tõlkijana.

Jüri Piik (15. V 1911) sündis Narva-Jõesuus ehitusmeistri perekonnas. Pärast Narva Linna Ühisgümnaasiumi lõpetamist 1929. aastal töötas ta esialgu kalurina, praamidrusena, ajalehekirjasaatjana, mustrijoonistajana vabrikus, siis pikemat aega Narva linavabriku raamatupidajana (1931-1940), pärast juunipöõret sealsamas direktori sekretärina. Isamaasõjas tegi Piik kaasa eesti laskurkorpuse lahingutees.

Ajakirjanduslikku tööd alustas Piik tõliskirjasaatjana Narva linavabrikust (1940-1941 ajalehtedele "Narva Tõeline", "Sovetakaia Derevnja", "Kommunist"), Isamaasõja ajal tegi ta kaastööd Eesti Korpuse diviisiajalhele "Tasuja", peale selle tegutses 1943-1944 ENSV TA ajaloo-korrespondendina oma polgu juures. Pärast Isamaasõda töötas esialgu peamiselt tõlkijana, selle kõrval ka tähelepanuväärse lastekirjanikuna, kes on kujunenud eesti nõukogude lastekirjanduses kõige väljapaistvaks ning järjekindlaks ilukirjanduslik-tesadusliku žanri harrastajaks.

Oma loomingu eesmärgi kohta kirjutab J.Piik: "Olen kirjutanud lastele peamiselt selleks, et õhutada neid armastama ja kaitsma loodust, mida ma ise väga armas en. Teisejärguliseks stiimuliks on olnud tahe talletada mu paljusid vaatlusi ja elamusi oma teoste lehekülgedel."²⁾

1) Kiri B.Sõõdile 21.II 1964.

2) Kiri B.Sõõdile 9.II 1964.

Holger Pukk (14. VIII 1926) sündis Tallinnas vineeri- ja mööblivabriku töölise perekonnas. Ta lõpetas Tallinnas kesk-kooli 1940. aastal, teenis seejärel kantseliametnikuna ja raamatupidajana. Suures Isamaasõjas tegi Pukk kaasa Eesti Laskurkorpuse lahingutee sportkivipolgu koosseisus. Töö-
tamud pärast sõda lühemat aega kaubanduse alal (Riisipere
Tarbijate Kooperatiivi peakaupluse juhataja kohal), asus
H.Pukk 1947. aastal tööle lastelehe "Sõde" teimetuses, mil-
liselt kohalt ta läks üle 1954. aastal "Pioneer" teimetajaks.

Töötades lastekirjanduses õppis H.Pukk lähedalt tundma
laste elu, eriti pioneerorganisatsioonide tegevust. Tema
50-ndail aastail alustatud viljakas looming on pühendatud
peamiselt lastele ja noortele.

Voldemar Raidaru (11.II 1913) on pärit Võru linnast, kus
ta sündis puusepa perekonnas. 1929. aastal asus V.Raidaru
Tartusse, kus jätkas töö kõrval Võrus alustatud haridusteed
õhtu-reaalgümnaasiumis, mille lõpetas 1938. aastal. Jätkas
siis edasiõppimist Tartu ülikooli majandusteaduskonnas. On
töötanud peamiselt statistika alal.

Kirjanduslikud huvid hakkasid ilmnema väljapaistvalt
keskkoolis, kus ta kirjutas luuletusi ja jutte kooli ajakir-
jale "Eeda". Suure Isamaasõja järgseil aastail on V.Raidaru
saavutanud edu eriti lastekirjanduse alal. Peale pikema, seni
kahes trükis ilmunud noorsoojutustuse "Poisid tänavalt" (1956,
1959) on Raidarult ilmunud lastejutud "Heamängijad", "Uus
põlvkond" ("Edasi" nr. 107, 30.V 1956), "Kiusatus" ("Edasi"
nr. 224 12.XI 1961) ja "Riina" ("Edasi", 1962).

Silvia Rannamaa (3. III 1918) on sündinud Tallinnas.
Õppis 14.algkoolis ja tütarlaste komertsgümnaasiumis. Õpin-
gute jätkamise ülikoolis katkestas sõda.

S.Rannamaa kirjutas kaua, juba keolipäevist alates ainult
oma laualaekasse. Esimese tööna pääses trükki "Jaaga jutus-
tus Anne-isetegijast", mis ilmus 1955. aastal lastelehes
"Sõde". Siitpeale on S.Rannamaa esinenud eriti tütarlaste-
raamatute autorina ja võitnud lastejutustustega "Kadri" ja
"Kasuma" erakordse populaarsuse.

Jaan Rannap (3. IX 1931) sündis Hallistes, kus lõpetas

5-klassilise algkooli. Pärast Abja keskkooli lõpetamist jätkas õpinguid Tallinna Õpetajate Instituudis, kus omandas matemaatikaõpetaja kutse. Seejärel lõpetas kaugõppe teel Tallinna Pedagoogilise Instituudi.

J.Rannapi eriliseks huvialaks on elnud spord. Sel alal on ta edukalt võistlustest osa võtnud esialgu koolinõrte, hiljem vabariigi kergejõustiku meeskonnas ja saavutanud väljapaistvaid tagajärgi eriti kolmikhüppes.

Juba õpilasena oli J.Rannap "Südeme" ja "Noorte Hääle" aktiivseks kirjasaatjaks. 1955. aastal hakkas ta tööle "Südeme" pionieriosakonnas, kust läks üle "Pioneeride" toimetusse. Seal saadud tööülesanded ja tihe kokkupuutumine noortega juhitud Rannapi lastekirjanduse alale, kus ta on võitnud tunnustuse eriti undsete spordijuttude autorina.

Eno Raud (15.II 1928) sündis Tartus kirjanduslikus perekonnas (luuletaja Mart Raua ja hilisema väikelastekirjaniku ning lastekirjanduse toimetaja Lea Nurkse pojana). Lapse- ja varasem koolipõlv mõeldus Võrumaal. E.Raud lõpetas Tallinna Õpetajate Seminari (1947), jätkas siis õpinguid Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas, mille lõpetas 1952. aastal eesti keele ja kirjanduse erialal. Pärast seda töötas neli aastat Eesti NSV Riiklikus Avalikus Raamatukogus peamiselt lastekirjanduse propaganda alal. Hiljem on töötanud Eesti Riiklikus Kirjastuses laste- ja noorsookirjanduse toimetuses.

E.Raud on spetsialiseerunud lastekirjanduse alale. Esimene lasteraamat "Nii või naa" ilmus tal algul vene (1954) ja siis alles eesti keeles (1957). Tema lasteteoseid on tõlgitud ukraina, poola jt. keeltesse.

Maria Rebane (23.IV 1912) sündis maal Suure-Jaani lähedal. Juba lapsepõlvest alates jälgis ta erilise huviga loomade elu. Nõukogude ajal on M.Rebane töötanud ETA Pärnu korrespondendina ja puutunud oma ülesannete täitmisel kokku hülgeküttidega, kes jutustasid lugusid hüljaste eluviisidest.

M.Rebaselt on seni ilmunud lastele kolm raamatut: "Kui siilil nohu oli" (1959), "Jäise ratsu turjal" (1961) ja "Maret" (1965).

Autor teatas: "Tubli müksu minu kirjandusliku töö alguseks andis ühe Valge-Vene kirjaniku loomajuttude tõlke ilmu-

mine. Mõtlesin siis, et kui taolisi jutte tõlgitakse, miks ei või ka meie inimesed midagi oma tähelepanekuteist kirja panna.¹⁾

Richard Roht (12. IV 1891–22. VIII 1956) oli pärit Võrumaalt (Kõlleste vallast Karaski külast Finno talust) väiketalumiku perekonnast. Pärast algkooli lõpetamist õppis Võru linnakoolis, Tartu Hugo Treffneri eragümnaasiumis, Valga reaalgümnaasiumis, kuid oli sunnitud ainelistel põhjustel õpingud kõigis neis koolides katkestama. Esimese maailmasõja ajal teenis Roht sõjaväes. 1920. aastast alates on töötanud vabakutselise kirjanikuna peamiselt Tallinnas ja Tartus. Saksa okupatsiooni ajal saadeti Roht Tallinnast välja. Jäänud ilma tööta, tuli tal elada raskeis tingimustes. See murdis kirjaniku tervise.

Rohu loomingus hindame eriti kodumaal looduse meisterlike kirjeldusi ja kohati esinevat tabavaid ühiskondlikku kriitikat. Looduse hea tundjana ja sõbrana leidis Roht kõige tänuväärsema ala lastekirjanduslikus loomingus. Temast kujunes väljapaistev loomajuttude meister.

Venda Sõelsepp (17. VII 1923) sündis pottsepa pojana Haapsalus, kus sai ka keskkoolihariduse. Aastail 1945–1956 asus Magadani oblastis, kus töötas kulla- ja tinakaevandustes, kummivabrikus, martaäntsehhis, metsatöödeld jm. 1956. aastal tuli tagasi Eestisse, kus töötas kaubatundjana Haapsalus (1957–1958) ja Pärnus (1959–1962), hiljem Pärnu õmblusvabriku dispetšerina.

Lasteluuletusi hakkas V.Sõelsepp avaldama 1961. aastal "Tähekeses" ja "Pioneeris", tehes ühtlasi kaastööd Raadiote lastesaadete alal. Lasteluuletuste esikkogu "Igal pool vaba sõit" ilmus 1963. aastal.

V.Sõelsepp märgib: "Tihedalt kokku puutunud loodusega, olen õppinud armastama kõike elavat looduses – taimi, loomi, putukaid. Kuna eelkooliealiste ja ka nooremate kooliealiste laste mänguasjad, samuti nende mängud ja fantaseeringud on tihedalt seotud ikka loomade, lindude, putukatega, siis olen püüdnud inimeste elu tema igapäevaste probleemide ja juhtu-

1) Kiri B.Sõõdile 3. III 1964.

mistega üle kanda sellesse laste fantaasia- ja mängumaailma - putukate, loomade ja lindude riiki."¹⁾

Aino Tigane (12. V 1912) sündis Tartus kingsepa perekonnas. Omandas keskkooli ja teenis seejärel korrektorina kirjastuses (1930-1941). 1941. aastal võttis osa ka "Vanemuise" teatri balletirühma ja draama-õpperingi tööst. Okupatsioonipäevil tegutses mittakoosseisulise näitlejana "Vanemuise" juures, pärast maa vabastamist aga juba koosseisulisena. 1947. aastal läks üle Tallinna Noorsooteatrisse. 1948. aastast alates töötab kutselise kirjanikuna.

Teenitajaks lastekirjanduse juurde oli A. Tigasel vanem õde Leida Tigane. Varased katsed jõudsid esimese lasteraamatuni "Külaline metsast" (1941), mis sai kirjandusvõistlusel suhinna. A. Tigane kirjutab: "Noorsookirjandusse tulin ehk osaliselt juhuslikult - "Looduse" lastekirjanduse võistluse kaudu 1940., algaja oma arguses otsib sageli sellist võimalust oma töö näitamiseks. Edasi töötama aga jäin juba teadlikult, seades endale eesmärgiks elu jooksul kas või üks hea lasteraamat kirjutada. Kuna see on alles tegemata, tuleb ikka ja uuesti katsutada."²⁾

Pärast Isamaasõda on A. Tigane töötanud tšie intensiivsusega ning viljakalt lastekirjanduse alal.

Leida Tigane (21. V 1908) sündis Tartus kingsepa perekonnas. Pärast keskkooli lõpetamist (1927) töötas ta Tartus trükikoja masinaladujana (1927-1936), seejärel lasteajakirja "Päike" vastutava toimetajana (1937-1938). Esimesel nõukogude aastal asus L. Tigane toimetajana tööle Tartu kirjastuses "Teaduslik Kirjandus". Okupatsioonil ajal tuli elatuda juhuslikest tööddest. Pärast Eesti NSV vabastamist oli L. Tigane Tartu ajalehe "Postimees" toimetuse kaastöeline. 1946. aastal läks üle ajalehe "Sirp ja Vasar" toimetusse, kus on seni töötanud toimetaja asetäitjana.

L. Tigase varased kirjanduslikud katsed leidsid juba 30-ndail aastail viljaka eriala lastekirjanduses. Esimeseks lasteraamatuks oli "Lugu kahest laisast varesest" (1935).

1) Kiri B.388dile 13. II 1964.

2) Kiri B.388dile 1964.

Siitpeale on L.Tigane saanud järjest meisterlikumaid lasteteoseid, spetsialiseerunud eriti lühijutu alal.Meeldiva huumori ja laste hingeala hea tundmisega valgustab L. Tigane eriti laste moraali ja käitumise kaasaegseid küsimusi.

Silvia Truu (16. XII 1922) sündis Paldiskis tšellisperekonnas. Keskkoolihariduse sai Tallinna tütarlaste komertskoolis. Töötas esialgu komertskooli instrukter-laberandina, hiljem peamiselt ajakirjanduse alal. 1951. aastast peale on S.Truu olnud pidevalt lasteraadio kaastööliseks, koostanud mänguseeriat "Mõistata!" ja mõned kuuldemängud.

Lastejuttude avaldamisega alustas S.Truu 1951. aastal "Pioneeris". Siitpeale on ta avaldanud lühijutte "Sädemes", "Pioneeris", ajakirjades "Noorus", "Nõukegude Naine" ja mitu lasteraamatut.

Robert Vaidlo (14. II 1921) sündis Tartus. Pärast keskkooli lõpetamist Tallinas asus Tartu ülikoolis õppima keelt ja kirjandust. Mobiliseerituna Suurde Isamaasõtta, tegi ta suurtükiväes kaasa eesti rahvuskorpuse võitlustee. Pärast demobiliseerimist on töötanud peamiselt ajakirjanduse alal. Selle töö kõrval alustas R.Vaidlo ilukirjanduslikke katsetusi, kusjuures peamine huvi kaldus lastekirjanduse ja lasteraadio saadete alale. Mõnusa tõsielulise ning sisuka jutustjana on ta rea lasteteostega võitnud noorte poolehoidu.

Heino Väli (11. VIII 1928) on pärit Tallinast. Kooliteed alustas Kiltsi 7-aastasest koolis, lõpetas Kuressaare Keskkooli. Hiljem spetsialiseerus kinetehnika alal. Lõpetanud 1948. aastal Kinetehnikakooli, asus ta Nõmme kinoteatrisse tööle kinomehhanikuna. Teeninud vahepeal sõjaväes, hakkas H.Väli 1954. aastal "Sädeme" toimetuse kirjanduslikuks kaastööliseks, hiljem pioneeriosakonna juhatajaks. Sel kohal tegi H.Väli palju pioneeritöö aktiveerimiseks. Ta töötas välja pioneeriinstruktorite erialad ja märgid ning korraldas pioneeriinstruktorite ettevalmistamisi malevates. 1957. aastal läks H.Väli tööle "Pikkeri" toimetusse.

Lastekirjanduse valis H.Väli oma kirjandusliku loomingu põhitöökaks "Sädeme" juures. Selle kohta ütleb ta ise: "Arvan, et lastele kirjutama sündis mind asjaolu, et 1954. aastal

sattusin "Südemesse". Ajakirjanikutõõ teatud mõttes kitsad raamid ja sagedane kokkupuutumine lastega sundisid paratamatult katsetama n.ö. "vabal teemal", liiati et tähelepanekuid oli palju." ¹⁾ 1955. aastal ilmus "Südemes" H.Võli esimene lastejutt "Kui vanaema tukastab", mis andis nime ka ta esimesele lastejuttude kogule (1957). Siitpeale on H.Võli tõõtud lastekirjanikuna intensiivselt.

1) Kiri B.Sõõdile 9.II 1964.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. Jaan Rummo, Kirjandus noorte kasvatusvahendina. Tallinn 1948.
2. V.Kabur, Eesti nõukogude lastekirjandus. Tallinn 1955.
3. Э.Никит, Об эстонской советской детской литературе.- О литературе для детей: Детизм 1955, стр. 211 - 217.
4. R.Parve, Meie lastekirjanduse kümme aastat. - "Looming" 1950., nr.4.
5. R.Parve, Meie algupärane noorsookirjandus ja selle lähemad üllsanded. - "Looming" 1948. nr.4.
6. X.Пукк, Эстонская детская литература. Детизм, Ленинград 1956.
7. E.Raud, Eesti nõukogude lastekirjandus. Tallinn 1955.
8. E.Säärits, Eesti nõukogude laste- ja noorsookirjandus. 1960. (Käsikiri)
9. R.Parve, Muuta suhtumist lastekirjandusse. - Mõttematkad. Tallinn 1963.
10. R.Parve, Meie pedagoogid ja algupärane lastekirjandus. - "Nõukogude õpetaja" 1953, 9.V
11. R.Parve, Mõningaid mõtteid lasteluulest. - "Sirp ja Vasar" 1955. 22.IV.
12. H.Pukk, Lastekirjandus tulipunkti! "Looming" 1962, nr. 3.
13. H.Välipõllu, Meie lastekirjanduse "mis" ja "kuidas" - "Keel ja Kirjandus" 1961, nr. 7.
14. Kirjanduse sirvilauad. Tallinn 1959.
15. Jutupaunik I - Tallinn 1958.
16. R.Krusten, Jüri Parijõe elu ja loomingu teedel. - "Keel ja Kirjandus" 1960. nr.5-6.

S i s u k o r d

	Lk.
Saateks	3
Rahvaluule osa lastekirjanduses	5
Eesti lastekirjanduse teerajajaid ja klassikuid	9
Ülevaade eesti nõukogude lastekirjandusest	45
1) Suure Isamaasõja eel (1940-1941)	45
2) Suure Isamaasõja aastail (1941-1945)	47
3) Suure, Isamaasõja järgsel perioodil (1945-1951)	50
4) 50-ndail ja 60-ndail aastail	59
a) 50-ndate aastate esimesel poolel	59
b) 50-ndate aastate teisel poolel	68
c) 60-ndate aastate algul	84
Biograafilisi andmeid	92
Kasutatud kirjandus	109

ТАЛИНСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ ИМ. Э.ВИЛЬДЕ

Кафедра эстонского языка и литературы

Б.СЁСТ

ЭСТОНСКАЯ ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

На эстонском языке

Vastutav toimetaja A.Raielo

Korrektor E.Kaal

Trükkimisele antud 25.09.1969. Paber 60x84/16. Trükipg. 7

Tingtrükipg. 6,51 . Trükiarv 500. MB-05393

Tell. nr. 444 . Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse

TU Institundi rotaprint, Saku

Hind 25 kop.

25 kon.

A

30113

5606621

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00560662 1